

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ТЕХНОЛОГІЙ ТА ДИЗАЙНУ

Навчально-науковий інститут права та сучасних технологій

Кафедра смарт-економіки

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на тему

ІНКЛЮЗИВНЕ ЗРОСТАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ НА ЗАСАДАХ
КОНЦЕПЦІЇ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

Спеціальність 051 «Економіка»

Освітня програма «Корпоративна економіка та міжнародний бізнес»

Виконав: студент групи МгКЕМБ-23
Саратов Олександр Вікторович

Науковий керівник:
к.е.н., доцент
Будякова Олена Юріївна

Рецензент:
Лучна Ольга Олексіївна

Київ 2024

КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ТЕХНОЛОГІЙ ТА ДИЗАЙНУ

Навчально-науковий інститут права та сучасних технологій

Кафедра смарт-економіки

Спеціальність 051 Економіка

Освітня програма «Корпоративна економіка та міжнародний бізнес»

ЗАТВЕРДЖУЮ

**Завідувач кафедри
смарт-економіки**

Анна ОЛЕШКО

“16” вересня 2024 року

**З А В Д А Н Н Я
НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ СТУДЕНТУ**

Саратову Олександрю Вікторовичу

1. Тема кваліфікаційної роботи «Інклюзивне зростання національної економіки на засадах концепції сталого розвитку»

Науковий керівник роботи Будякова Олена Юріївна, к.е.н., доц.

затверджені наказом КНУТД від «03» вересня 2024 року №188-уч.

2. Вихідні дані до кваліфікаційної роботи

Закони України та інші нормативно-правові акти у сфері господарювання, наукова та навчальна література, періодичні видання, мережа Інтернет.

4. Зміст кваліфікаційної роботи (перелік питань, які потрібно розробити)

Парадигма інклюзивного зростання (детермінанти, цілі, функції та інструменти). Аналіз соціально-економічного становища за показниками соціально-економічного та інклюзивного розвитку України (2018 – 2023 рр.).

Впровадження інклюзивного підходу в Україні на засадах концепції сталого розвитку.

4. Дата видачі завдання 16 вересня 2024 р.

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Орієнтовні терміни виконання	Примітка про виконання
1	Вступ	23.09.2024	
2	Розділ 1. Інклюзивне зростання національної економіки на засадах концепції сталого розвитку.	30.09.2024	
3	Розділ 2. Аналіз соціально-економічного становища та реалізації цілей сталого розвитку України.	13.10.2024	
4	Розділ 3. Впровадження інклюзивного підходу в Україні на засадах концепції сталого розвитку.	20.10.2024	
5	Висновки	25.10.2024	
6	Оформлення кваліфікаційної роботи (чистовий варіант)	27.10.2024	
7	Подача кваліфікаційної роботи науковому керівнику для відгуку	30.10.2024	
7	Подача кваліфікаційної роботи для рецензування (за 14 днів до захисту)	31.10.2024	
9	Перевірка кваліфікаційної роботи на наявність ознак плагіату та текстових співпадінь (за 10 днів до захисту)	08.11.2024	
9	Подання кваліфікаційної роботи на завідувачу кафедри (за 7 днів до захисту)	18.11.2024	

З завданням ознайомлений:

Студент

(підпис)

Олександр САРАТОВ

Науковий керівник роботи

(підпис)

Олена БУДЯКОВА

АНОТАЦІЯ

Саратов О.В. Інклюзивне зростання національної економіки на засадах концепції сталого розвитку – Рукопис. Кваліфікаційна робота за спеціальністю 051 «Економіка» освітньої програми «Корпоративна економіка та міжнародний бізнес» – Київський національний університет технологій та дизайну, Київ, 2024 рік.

Метою кваліфікаційної роботи є дослідження аспектів інклюзивного зростання національної економіки на засадах концепції сталого розвитку та надання теоретико-практичних рекомендацій щодо фінансового, економічного та соціального інклюзивного розвитку економіки в Україні.

У даній роботі розглянуто теоретичні засади інклюзивного розвитку національної економіки. Наукова новизна одержаних результатів кваліфікаційної роботи полягає в узагальненні теоретичної бази щодо інклюзивного розвитку. Практичне значення одержаних результатів полягає в розробці та пропозиції впровадження інклюзивного підходу до управління національною економікою.

Ключові слова: інклюзивна економіка, парадигма інклюзивної економіки, інклюзивні трансформації, інтегральний показник інклюзивної економіки, інклюзивні корпоративні стратегії.

ANNOTATION

Saratov O.V. Inclusive growth of the national economy based on the concept of sustainable development – Manuscript.

Master's thesis in the specialty 051 "Economics" of the educational program "Corporate Economics and International Business" – Kyiv National University of Technology and Design, Kyiv, 2024.

The purpose of the qualification work is to study the aspects of inclusive growth of the national economy based on the concept of sustainable development and to provide theoretical and practical recommendations on financial, economic and social inclusion in Ukraine.

This paper examines the theoretical foundations of inclusive development of the national economy. The scientific novelty of the results of the qualification work is the generalisation of the theoretical framework for inclusive development. The practical significance of the results is to develop and propose the implementation of an inclusive approach to the management of the national economy.

Keywords: inclusive economy, inclusion, paradigm of inclusive economy, inclusive transformations, integrated indicator of inclusive economy, inclusive corporate strategies.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	6
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ІНКЛЮЗИВНОГО РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ.....	11
1.1 Парадигма інклюзивного зростання у сучасній теорії.....	11
1.2 Детермінанти інклюзивного зростання національної економіки....	31
1.3 Цілі, функції та інструменти формування концепції інклюзивного зростання на засадах сталого розвитку.....	49
Висновки до розділу 1.....	65
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО СТАНОВИЩА ТА РЕАЛІЗАЦІЇ ЦІЛЕЙ СТАЛОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ	67
2.1. Індикатори досягнення Цілей сталого розвитку та їх характеристика.....	67
2.2. Динаміка показників соціально-економічного розвитку України...	74
2.3. Аналіз стану інклюзивного розвитку національної економіки	84
Висновки до розділу 2.....	102
РОЗДІЛ 3. ВПРОВАДЖЕННЯ ІНКЛЮЗИВНОГО ПІДХОДУ В УКРАЇНІ НА ЗАСАДАХ КОНЦЕПЦІЇ СТАЛОГО РОЗВИТКУ	104
3.1. Формування фінансової, економічної та соціальної інклюзії в Україні.....	104
3.2. Зелена, циркулярна та біоекономіка як драйвери інклюзивного зростання.....	113
3.3. Впровадження інклюзивного підходу до управління національною економікою.....	121
Висновки до розділу 3.....	135
ВИСНОВКИ.....	137
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	140
ДОДАТКИ.....	154

ВСТУП

Актуальність теми. Концепція інклюзивного розвитку економіки, яка активно розвивається протягом останніх років, є актуальною і затребуваною.

У доповіді, зробленій на Всесвітньому Економічному форумі в Давосі, обґрунтовується необхідність відмови від єдиного універсального показника економічного зростання – ВВП і переходу до індексу інклюзивного розвитку (Inclusive Development Index; IDI), який оцінює країни за критеріями зростання, справедливості та стійкості.

Це особливо актуально для України, де частка тіньового сектора економіки вища, ніж у країнах Євросоюзу, і зростання ВВП відбувається здебільшого на інфляційній основі, а тому відсутній зв'язок між зростанням ВВП та підвищенням рівня життя населення.

В умовах деструктивного впливу зовнішніх чинників поглиблюються проблеми бідності та її зростання, зниження доходів та зубожіння населення, погіршення екологічності та нестачі фінансових ресурсів на соціальний захист та соціальну сферу – охорону здоров'я, культуру і спорт, освіту і науку. Інклюзивне зростання, що включає економічний, соціальний та інституційний аспекти, уповільнюється, мають місце процеси маргіналізації населення та поглиблення соціальної нерівності. У такому контексті необхідним є забезпечення керованості процесів інклюзії та генерування людських, фінансових, природних, інтелектуальних та інших ресурсів держави з метою захисту вразливих верств населення та зростання залученості громадян до суспільного життя та публічного управління.

Ключовим наративом інклюзивного розвитку є формування політики сталого економічного зростання, що передбачає створення гідних умов праці, акумулювання фінансових ресурсів держави для їхнього подальшого інвестування у природоохоронні заходи, науку, освіту, культуру і спорт,

охорону здоров'я, інфраструктуру, соціальне забезпечення і соціальний захист. Система соціального захисту забезпечує мінімальні фізіологічні, безпекові, медичні і культурні потреби соціально вразливих верств населення шляхом надання соціальної допомоги та соціального страхування.

Отже, тема кваліфікаційної роботи: «Інклюзивне зростання національної економіки на засадах концепції сталого розвитку» є актуальною в сучасних умовах господарювання.

Наукові дослідження проблематики інклюзивного розвитку висвітлено у багатьох працях іноземних та вітчизняних науковців. Дослідженням теоретичних та практичних аспектів інклюзивного розвитку економіки присвячені праці таких вчених як: А. Ahmad, С. Benner and М. Pastor, М. Llewellyn, V. Murinde, С. J. Johnstone, Н. Thomas and Y. Hedrick-Wong, R. Mehta, D. Ludwig, В. Boogaard, P. Macnaghten and С. Leeuwis, I. Sachs, D. Shipton and S. Sarica, N. Craig, G. McCartney, S. Katikireddi, G. Roy, P. McGregor, G. Scobie та ін.

Аспекти інклюзивного розвитку досліджували вітчизняні науковці, зокрема: Г. Арутюнян, А. Базилук, М. Балджи, І. Бобух, О. Борзенко, О. Бородина, О. Бродовська, О. Вдовічена, С. Дідух, О. Дяків, А. Жуковська, О. Жулин, Т. Затонацька, І. Зварич, Р. Зварич, А. Крисоватий, І. Малий, І. Манцуров, О. Павлов, Н. Павліха, А. Паулик, О. Прогнімак, О. Продіус, С. Пухир, О. Резнікова, Н. Стукало, А. Сімахова, В. Самофатова, С. Степаненко, О. Тищенко, С. Тютюнникова, А. Уніят, С. Філіппова, Л. Федулова, О. Шишкевич, С. Щегель, Л. Ємельяненко, та ін. Проте аспекти інклюзивного зростання національної економіки на засадах концепції сталого розвитку потребують подальшого теоретичного обґрунтування та спеціальних наукових досліджень.

Метою кваліфікаційної роботи є дослідження аспектів інклюзивного зростання національної економіки на засадах концепції сталого розвитку та

надання теоретико-практичних рекомендацій щодо фінансового, економічного та соціального інклюзивного розвитку економіки в Україні.

Поставлена мета зумовила необхідність вирішення таких завдань:

- розкрити економічну природу та сутність інклюзивного зростання у сучасній теорії;
- визначити детермінанти інклюзивного зростання національної економіки;
- охарактеризувати цілі, функції та інструменти формування концепції інклюзивного зростання на засадах сталого розвитку;
- проаналізувати індикатори досягнення Цілей сталого розвитку та їх характеристики;
- надати характеристику динаміки показників соціально-економічного розвитку України;
- здійснити аналіз стану інклюзивного розвитку національної економіки;
- дослідити особливості формування фінансової, економічної та соціальної інклюзії в Україні;
- охарактеризувати зелену, циркулярну та біоекономіку як драйвери інклюзивного зростання;
- запропонувати методи впровадження інклюзивного підходу до управління національною економікою.

Об'єктом дослідження – є процеси інклюзивного зростання національної економіки на засадах концепції сталого розвитку.

Предметом дослідження є сукупність теоретико-методологічних засад та практичні рекомендації щодо інклюзивного зростання національної економіки на засадах концепції сталого розвитку.

В процесі дослідження були використані методи дослідження: наукового узагальнення (при визначені сутності процесів та систематизації її складових);

порівняння (при зіставленні показників у динаміці); групування (при класифікації); графічний (при дослідженні динаміки і структури); синтез (для дослідження окремих сторін об'єкта, виявлення певних понять); індукція (для одержання загальних висновків на основі окремих фактів); дедукція (одержання часткових висновків на основі знання певних загальних положень); математичної статистики (при обробці статистичних даних за звітний період).

Інформаційна база дослідження виступають наукові праці вітчизняних та закордонних вчених, законодавчі акти, у яких висвітлюється аспекти економічного зростання, сталого розвитку, електронні ресурси мережі Інтернет.

Наукова новизна одержаних результатів кваліфікаційної роботи полягає в узагальненні теоретичної бази щодо інклюзивного зростання національної економіки на засадах концепції сталого розвитку.

Практичне значення одержаних результатів полягає в розробці та пропозиції впровадження інклюзивного підходу до управління національною економікою.

Апробація результатів дослідження. Результати дослідження апробовано на Міжнародних науково-практичних конференціях та опубліковано в вигляді тез доповідей та статі в науковому періодичному фаховому виданні категорії Б, а саме:

1. Саратов О. В., Будякова О. Ю. Ключові аспекти smart, сталого та інклюзивного розвитку. *Фінансові інструменти сталого розвитку держави в умовах системної економічної трансформації* : матеріали III Міжнар. наук.-практ. конф. (20 червня 2024 р., м. Хмельницький – м. Херсон).– Херсон : Книжкове видавництво ФОП Вишемирський В.С., 2024. – 370 с. С. 349-352.

2. Budiakova O., Saratov O. BIOECONOMY FOR SUSTAINABLE AND INCLUSIVE DEVELOPMENT AT THE INTERNATIONAL LEVEL. *Імперативи економічного зростання в контексті реалізації Глобальних цілей сталого розвитку*: Матеріали V Міжнародної науково-практичної Інтернет-конференції (23 квітня 2024 р., м. Київ). К. : КНУТД, 2024. 690 с. С. 85-87.

3. Олешко А.А., Будякова О.Ю., Саратов О. В. Публічне управління інклюзивним розвитком економіки України. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2024. № 9. DOI: <http://doi.org/10.32702/2307-2156.2024.9.4>

Структура і обсяг роботи. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел (124) та додатків. Кваліфікаційна робота містить 24 таблиці та 18 рисунків. За результатами кваліфікаційної роботи опубліковано 1 стаття у фаховому виданні категорії Б та 2 тез доповідей на Міжнародних науково-практичних конференціях та стаття в фаховому виданні. Загальний обсяг кваліфікаційної роботи становить 139 сторінки комп'ютерного тексту (без додатків) та списку використаних джерел.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ІНКЛЮЗИВНОГО РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

1.1. Парадигма інклюзивного зростання у сучасній теорії

Ключовим наративом інклюзивного розвитку є формування політики сталого економічного зростання, що передбачає створення гідних умов праці, акумулювання фінансових ресурсів держави для їхнього подальшого інвестування у природоохоронні заходи, науку, освіту, культуру і спорт, охорону здоров'я, інфраструктуру, соціальне забезпечення і соціальний захист [1].

Донедавна теорія економічного розвитку не могла однозначно відповісти на запитання: що ж таке інклюзивний розвиток – нова концептуальна ідея, просто науковий термін чи достатнє підґрунтя для стійких соціальних трансформацій світового рівня [2].

У найширшому трактуванні інклюзію визначають як форму буття, співіснування звичайних людей і людей з обмеженими можливостями, за чи проти якої виступає суспільство та його підсистеми і відповідно до якої і ті, й інші члени суспільства мають право вільного вибору. В економічній сфері використання інклюзивного підходу як елементу моделі «справедливого» суспільного розвитку спостерігається із середини минулого століття, коли внаслідок розпаду колоніальної системи на світовій арені з'явилися нові економічні суб'єкти – країни, що розвиваються. Їх намагання встановити контроль над власними ресурсами розвитку нашоувувались на спротив існуючої міжнародної торговельної практики, недосконалість світової фінансової системи та способу управління «периферійними» територіями. Через це виникла нагальна потреба у новому – інклюзивному – міжнародному економічному порядку, що передбачав би способи включення цих країн у

функціонування світової економіки [3]. У практиці міжнародної допомоги країнам, що розвиваються, застосовувалися заходи з модернізації, орієнтовані на їх забезпечення необхідними технологіями та капітальними трансфертами, створення нових робочих місць, підвищення доходів населення, «оздоровлення» депресивних секторів економіки та населених пунктів, зокрема в сільській місцевості, тощо. Поряд із цим ідея інклюзивності набувала дедалі більшого поширення в контексті дотримання прав людини. Необхідність забезпечення захисту найбільш уразливих верств населення та гарантування гідності кожної особи особливо актуалізувалася з другої половини 60-х років, коли у 1966 р. було ухвалено Декларації Організації Об'єднаних Націй (ООН), одна з яких визначала політичні, інша – економічні та соціальні права людини [4].

Проте досягнення зазначеної мети гальмувалося невирішеністю економічних проблем. Зокрема, боргова криза країн, що розвиваються, у 1970-х роках та запровадження програм структурної перебудови і фінансової дисципліни у 1980-х роках призвели до скорочення та подальшого згортання субсидованих програм із розвитку охорони здоров'я, освіти та боротьби з бідністю, що викликало розширення масштабів злиденності та соціальне виключення окремих верств населення. У 90-ті роки більшість країн, що розвивалися, надавали перевагу інклюзивному зростанню у сільському секторі економіки із застосуванням нових сортів рослин, розширенням іригації, застосуванням добрив, пестицидів, великовагової сільськогосподарської техніки тощо. Такі тренди були започатковані у 60–70-ті роки у рамках так званої «зеленої революції». На початковому етапі ці заходи зумовили значне зростання світового сільськогосподарського виробництва. У 1970 р. «батьку» «зеленої революції» – Норману Борлоугу дали Нобелівську премію миру за досягнення у вирішенні продовольчої проблеми у світі. У Європі й Америці зазначали, що «зелена революція» є «дітищем» Форда і Рокфеллера, які фінансували здійснення відповідних науково-технічних розробок у міжнародних дослідних центрах сільського господарства Мексики та Філіппін. Такими розробками міг

скористатися лише «заможний фермерський прошарок». У Радянській енциклопедії (1985 р.) зазначається, що «зелена революція» «...викликає такі негативні соціальні наслідки, як масове обезземелення і розорення трудового селянства, поглиблення майнової нерівності, зростання безробіття і злиднів, внаслідок чого зменшується ємність внутрішнього ринку і в підсумку звужується база для зростання сільськогосподарського виробництва». Екологічні наслідки «зеленої революції» доводять, що саме вона призвела до надмірної хімізації сільського господарства, забруднення екосистем, виникнення проблем із пестицидами як джерелами мутацій і ракових захворювань у людей. При цьому вона не вирішила світову продовольчу проблему, пов'язану з голодом. Пізніше Норман Борлоуг визнав, що «зелена революція» була тимчасовим успіхом у боротьбі проти голоду і поневірянь». Вибір країн що розвиваються, у 90-ті роки в умовах посилення світової глобалізації та нестабільності зумовлювався побоюваннями негативного впливу змін у міжнародній фінансовій та ринковій системах. Це зосередило зусилля на реалізації економічних пріоритетів, тоді як соціальні та екологічні конструкти розвитку розглядалися як вторинні. Надалі дедалі більше уваги приділялося досягненню глобальних екологічних стандартів: інклюзивний розвиток вимагає поліпшення управління місцевими ресурсами, оскільки вразливі верстви населення безпосередньо залежать від їх використання [2].

Хоча в зазначений період інклюзивність не набула широкої міжнародної підтримки у політичних рішеннях і практичних діях, деякі банки розвитку звернули увагу на цей підхід і – тим чи іншим чином – поступово впроваджували ідеї інклюзивності через доступні фінансові механізми. При цьому суспільну думку наvertsали на важливість вирішення екологічних проблем, які разом з економічними та соціальними проблемами були визнані основними складовими і вимірами сталого розвитку. Комплексне впровадження ідей сталого розвитку виявилось вкрай складним, а – подекуди – й неможливим, що зумовлювало поступове поширення компромісних підходів, один з яких

виокремився у концепцію інклюзивності розвитку. У фокусі його уваги виявилися найбільш вразливі та найбідніші верстви населення [5].

У сучасних умовах ідея інклюзивності активно розвивається і просувається на рівні найавторитетніших світових організацій. У підсумковому документі саміту ООН 2015 р. «Перетворення нашого світу: порядок денний у сфері сталого розвитку до 2030 р.» тема інклюзивності присутня у формулюванні практично всіх 17 затверджених ним Цілей сталого розвитку (ЦСР), а в окремих із них прямо застосовано термін «інклюзивний», що в українському перекладі передано словами «всеохоплюючий» і «загальний». В Україні забезпеченню реалізації ЦСР присвячена Національна доповідь «Цілі Сталого Розвитку: Україна», підготовлена Міністерством економічного розвитку та схвалена Міжвідомчою робочою групою високого рівня для організації процесу імплементації ЦСР для України [6].

У зазначених матеріалах ряд положень присвячено питанням інклюзивного розвитку аграрного сектора і сільського соціуму, але вони не охоплюють усього кола найактуальніших завдань, пов'язаних із подоланням економічного, соціального та політичного виключення сільського населення. Між тим різноманітні громадські об'єднання і рухи в усьому світі тривалий час проводять широкомасштабні акції з метою привернути увагу міжнародного співтовариства до того, що люди, які живуть і працюють у сільській місцевості, часто стають жертвами системної дискримінації, порушень прав людини та різних зловживань. Оскільки значна частка доходів селян пов'язана з сільським господарством, лібералізація торгівлі сільськогосподарською продукцією та глобалізація агропродовольчих ринків скорочують їх доступ до засобів існування. В результаті багато незаможних сільських домогосподарств відчують значні постійні або періодичні потрясіння, що змушують їх іще більше скорочувати споживання і навіть вдаватися до продажу землі та майна для підтримки його рівня. Як наслідок, сільські мешканці відчують надмірні

та стійкі негаразди і не мають змоги реалізувати свої права у виробництві продовольства, розвитку сільської місцевості, політичної включеності [2].

Селяни з різних країн світу спільними зусиллями домоглися того, що 17 грудня 2018 р. на пленарному засіданні Генеральної Асамблеї ООН у Нью-Йорку було схвалено Декларацію про права селян та інших людей, які працюють у сільській місцевості [7]. Ухвалення такої декларації слугує свідченням того, що країни, які її підтримали, мають намір керуватися положеннями Декларації при вдосконаленні національних зразків політики аграрного і сільського розвитку для захисту таких визначальних прав селян, які сприятимуть інклюзивному сільському розвитку, а саме: права на землю, працю, соціальний захист, гідний дохід, продовольчий суверенітет, екологічну безпеку тощо. У сучасних умовах ідея інклюзивності активно розвивається і просувається на рівні найавторитетніших світових організацій. У підсумковому документі саміту ООН 2015 р. «Перетворення нашого світу: порядок денний у сфері сталого розвитку до 2030 р.» тема інклюзивності присутня у формулюванні практично всіх 17 затверджених ним Цілей сталого розвитку (ЦСР), а в окремих із них прямо застосовано термін «інклюзивний», що в українському перекладі передано словами «всеохоплюючий» і «загальний». В Україні забезпеченню реалізації ЦСР присвячена Національна доповідь «Цілі Сталого Розвитку: Україна», підготовлена Міністерством економічного розвитку та схвалена Міжвідомчою робочою групою високого рівня для організації процесу імплементації ЦСР для України [6].

За задумом ВЕФ він повинен інформувати та спонукати суспільства до сталого та інклюзивного економічного розвитку. Іншими словами, це агрегований показник, який враховує не тільки ВВП, а ще й 11 параметрів, а значить – повніше відображає реальний стан справ у країні, не тільки її виробничу потужність. Його 12 складових розділені на три групи:

(і) Зростання і розвиток:

- ВВП на душу населення (дол. США у величинах 2010 р.);
- продуктивність праці – ВВП на одного працівника (дол. США);
- очікувана тривалість здорового життя (роки);
- зайнятість населення (%).

(ii) Інклюзивність:

- коефіцієнт розшарування суспільства за доходами (від 0, тобто без розшарування, до 100);
- рівень бідності (%);
- коефіцієнт розшарування суспільства за розподілом багатства (від 0, тобто без нерівності, до 100);
- медіанний дохід (дол. США).

(iii) Наступність поколінь і стійкість (сталість) розвитку:

- скориговані чисті заощадження (% від валового національного доходу);
- парникова інтенсивність ВВП (кг викидів CO₂ на дол. США);
- державний борг (% від ВВП);
- коефіцієнт демографічного навантаження (%).

За показниками формуються групові індекси, які за методом середнього арифметичного становлять підсумковий індекс.

За підсумковим індексом серед розвинених країн – як за ВВП на душу населення (тут і далі: за паритетом купівельної спроможності), так і за індексом інклюзивного розвитку – лідируючі позиції у 2018 р. займали: Норвегія, Люксембург і Швейцарія. Ісландія, що за ВВП тільки на 12-й позиції, за інклюзивністю посіла друге місце. Є несподівані лідери і серед країн, що розвиваються. Азербайджан (на 26-му місці за ВВП) за індексом інклюзивного розвитку виявився на третьому місці. Перші рядки в обох випадках залишилися за європейськими країнами – Литвою, Угорщиною та Латвією. Передова економічна держава США за інклюзивністю серед розвинених країн опинилася

на 23-му місці (із 30). Такий результат пояснюється великим розміром держборгу, недостатньо тривалим терміном життя, розшаруванням за доходами й, одночасно, дуже високим рівнем нерівності (86-та позиція зі 100) за розподілом багатства. Україна у зазначеному рейтингу посіла 49-те місце серед 79 країн, що розвиваються, і 78-ме місце серед 103 країн, у яких визначався рівень інклюзивного розвитку. Індекс інклюзивності нашої країни становить 3,42 бала, що на 6,8% менше порівняно з 2013 р. Це відображає зменшення кількості людей, які фактично включені у процес економічного зростання та отримують від нього вигоди [2].

За оцінками І.Г. Манцура, який детально проаналізував усі складові індексу інклюзивного розвитку в Україні, стан української економіки упродовж останніх п'яти років постійно погіршувався і класифікувати його можна як такий, що не відповідає міжнародним стандартам інклюзивного зростання [9]. Показники ВВП на душу населення, продуктивність суспільної праці, обсяг скорегованих чистих заощаджень набагато нижчі порівняно з державами – лідерами у групі країн, що розвиваються, та середніми значеннями відповідних показників цієї групи. За показником же розшарування суспільства за рівнем багатства Україна у зазначеній групі країн посідає одне з останніх місць. І.Г. Мансуров робить висновок: багатство, сконцентроване в руках небагатьох родин, не працює на розвиток виробництва і не генерує достатнього надходження доходів до широких верст населення і, як наслідок, зменшує інклюзивність зростання [9].

Наведені вище виміри інклюзивного розвитку обрані для конструювання відповідного індексу на рівні національних господарств (країн). Для оцінки ж інклюзивного сільського розвитку в країнах чи, тим більше, на регіональному та місцевому рівнях усередині країн ці показники потребують певної адаптації або й інтерпретації з урахуванням особливостей сільського сектора суспільства та національної системи статистичних даних. В Україні, наприклад, важливо враховувати переважно монофункціональний (аграрний) характер сільської

економіки, надто поляризовану дуальну структуру сільськогосподарської галузі, демографічні та поселенські особливості в сільській місцевості різних регіонів, незадовільний стан сільської інфраструктури та інші обставини і чинники. Очевидно, вони мали би знайти відображення в індикаторах, що характеризують включеність громадян в економічні, соціальні та політичні процеси у сільській місцевості [2].

Інклюзивне економічне зростання у світі передбачає рівноправний і справедливий розподіл благ, збільшення кількості робочих місць, формування умов для максимально повного використання трудового потенціалу людського капіталу та соціальної залученості для подолання бідності на основі таких характерних особливостей, як доступність та сталість.

Підтримання соціальної стабільності й інклюзії сприяє інклюзивним і стійким суспільствам, де громадяни мають право голосу, а уряди реагують на їхні потреби. Це важливо для підтримки економічного зростання та зменшення бідності не лише сьогодні, а й у майбутньому. Потрібно фокусуватись на людях, їхніх цінностях і прагненнях та водночас зосереджуватись на спільнотах, де вони живуть і працюють. Дуже часто політика інклюзивного й економічного зростання зосереджена на розвитку національних і регіональних урядів або приватного сектору, водночас не приділено достатньо уваги розвитку громад, особливо тих, де проживають маргіналізовані чи вразливі верстви населення, або тих, хто перебуває у конфліктних чи віддалених районах. З огляду на це потрібно впроваджувати загальносуспільний підхід, зосередившись не лише на зміцненні громад, а й на якості їхньої взаємодії з урядом і приватним сектором. З цією метою потрібно залучати асоціації виробників, приватні суб'єкти та, де це можливо, інституціоналізовану участь громадян. Необхідно створити динамічні громади, в яких усі мешканці матимуть змогу реалізувати свій потенціал, а також бізнес-клімат, який може підтримувати засоби до існування та просування кожного в громаді.

Громадяни відіграють вирішальну роль у процесі формування більш прозорих, підзвітних та ефективних державних інституцій, а також сприяють ухваленню інноваційних рішень щодо складних проблем розвитку. Залучення громадян особливо важливе під час криз, таких як пандемія COVID-19, оскільки ефективність зусиль реагування часто залежить від зміни поведінки на мікрорівні. Етапи впровадження ідей глобальної інклюзивності за сприяння Світового банку відображені у табл. 1.1 [10].

Таблиця 1.1

Етапи впровадження ідей глобальної інклюзивності
за сприяння Світового банку

Рік здійснення	Етап впровадження Світовим банком ідей
2018 р.	Перша Рамкова інтеграція та підзвітність людей з обмеженими можливостями; оголошено про десять зобов'язань Всесвітнього банку щодо прискорення глобальних дій для інклюзивного розвитку осіб з обмеженими можливостями Багатогалузева цільова група з питань сексуальної орієнтації та гендерної ідентичності.
2016–2022 рр.	Гендерна стратегія Світового банку полягає у допомозі країнам і компаніям досягти гендерної рівності як шляху до тривалого скорочення бідності, спільного процвітання та безпеки. Платформи соціальної інтеграції та гендерні платформи були створені Світовим банком як консолідований підхід до соціальної інтеграції. Платформи в Афганістані, Індії, Пакистані, Кенії, Сомалі, Уганді та Ефіопії, зокрема, надають стратегічну підтримку проєктним командам із соціальної інтеграції та гендерних питань, спонсоруючи передову технічну й аналітичну роботу, сприяючи інноваціям та обміну знаннями, а також інтегруючи їхню діяльність у діяльність, Світового Банку.

Джерело: складено автором на основі [10]

Соціальна стійкість та інклюзія (раніше відома як соціальний розвиток) відображають зосередженість на подоланні тривалих бар'єрів для розвитку, посиленні уваги до людей, які позбавлені економічних і соціальних можливостей, і збільшенні інвестицій в інклюзивне зростання [11].

Соціальна стійкість – це інклюзивні та стійкі суспільства, де громадяни мають право голосу, а уряди реагують на їхні потреби. Соціальна стійкість також означає постійне розширення можливостей для всіх людей. Разом з економічною й екологічною стійкістю це вирішально впливає на зменшення бідності та спільне процвітання суспільства [11].

Основний принцип соціальної стійкості та інклюзії полягає в тому, щоб допомогти людям (незалежно від статі, раси, релігії, етнічного походження, віку, сексуальної орієнтації чи інвалідності) подолати перешкоди, які заважають їм повноцінно брати участь у житті суспільства, і підтримати їхні зусилля щодо формування свого майбутнього. Співпраця з урядами, громадами, громадянським суспільством, приватним сектором й іншими зацікавленими сторонами дає змогу створити більш інклюзивні суспільства, розширити можливості громадян і сприяє формуванню стійких та мирних спільнот [12].

Рис. 1.1. Базиси соціальної стійкості та інклюзивного підходу

Джерело: наведено автором на основі [13]

Постійна дискримінація та відчуження найбільш маргіналізованих верств населення негативно впливають як на людей, так і на економіку.

Соціальна стійкість та інклюзія спрямовані на збільшення можливостей для всіх маргіналізованих людей повноцінно брати участь у сферах ринку,

послуг, технологій і суспільстві. У Панамі, наприклад, це означає співпрацю з корінними громадами та їхніми традиційними лідерами для покращення якості послуг охорони здоров'я, освіти, водопостачання та санітарії. У Сербії проводять дослідження соціально-економічних наслідків ізоляції через сексуальну орієнтацію та гендерну ідентичність.

Для людей, які живуть у найскладніших умовах, зміцнюється стійкість, що забезпечує можливості для розвитку. Це здійснюється на основі міцних домогосподарств і спільнот, які можуть протистояти розбіжностям, спричиненим конфліктами, насильством і зовнішніми потрясіннями (зміна клімату чи пандемії). Відповідно більшість операцій зосереджено на розбудові соціальної згуртованості в країнах, які намагаються подолати конфлікти та насильство, щоб вирішити соціальні аспекти зміни клімату. У нестабільних країнах надається підтримка моніторингу, послугам за участю, процесам розбудови миру та примирення, а також цілеспрямованим зусиллям щодо зменшення насильства між людьми.

Близько 2 млрд людей у світі (половина з них вкрай бідні) живуть у країнах, які постраждали від нестабільності та конфліктів і насильства (FCV). До 2030 р. до двох третин надзвичайно бідних людей у світі житимуть в умовах FCV. Із 2007 р. кількість великих громадянських війн зросла втричі. Водночас конфлікти ускладнились у зв'язку з поширенням озброєних груп. У 1950 р. середня кількість збройних угруповань у громадянській війні становила 8 [14].

До 2010 р. їхня кількість збільшилась до 14. Ускладнення та поширення насильницького конфлікту сьогодні не сприяє його вирішенню: конфлікти, які було припинено в 1970 р., як правило, тривали в середньому 9,6 року, тривалість конфліктів, які завершилися в 2014 р., становила в середньому 26 років, а тих, що закінчилися в 2015 р. – 14 років. Прямі економічні втрати від насильницького конфлікту дуже значні. Згідно з даними оцінювання, вони становлять 14,3 трлн дол., або близько 12,6% від світового ВВП [15].

Внаслідок зростання рівня конфліктів і насильства світ переживає найбільшу за всю історію кризу вимушеного переміщення. У світі налічується понад 82 млн вимушено переміщених осіб, з яких близько 48 млн – внутрішньо переміщені особи. Вимушене переміщення стає дедалі складнішим і тривалішим із значними соціально-економічними наслідками як для спільнот біженців, так і для громад, що їх приймають. Жінки та діти разом становлять близько 70% від загальної кількості вимушено переміщених осіб у світі.

Дослідженню категорії «інклюзивна економіка» присвячено багато наукових праць. Визначення даного поняття систематизовано у табл. 1.2.

Таблиця 1.2

Визначення поняття «інклюзивна економіка»

Автори	Визначення поняття
1	2
К. Беннер, М. Пастор	Інклюзивна економіка – це економіка, в якій існує більше можливостей для більш широкого спільного процвітання, особливо для тих, хто стикається з найбільшими перешкодами на шляху підвищення свого добробуту. Розвиваючи це розуміння, представник Фонду Дж. Рокфеллера стверджують, що інклюзивна економіка має п'ять широких характеристик: вона справедлива, передбачає участь, зростає, стійка та стабільна.
Д. Шиптон	Інклюзивна економіка – це економіка, де розподіл вигод або результатів економіки рівномірно розподіляється серед населення. Це можна описати двома концепціями: горизонтальна справедливість, де немає систематичних відмінностей у розподілі, пов'язаних із такими характеристиками населення, як вік, стать, дохід, місце проживання чи етнічна належність; і вертикальна справедливість, коли накопичення ресурсів у певних групах перерозподіляється серед населення, наприклад, через прогресивне оподаткування. Обидва вони є базовими та взаємопов'язаними для інклюзивної економіки.
С. Саріка	Інклюзивна економіка – це економіка, в якій населення має змогу купувати або отримувати доступ до необхідних товарів і послуг для повноцінної участі в житті суспільства, таких як вода, електроенергія, житло та цифрове підключення. Крім того, людям не можна відмовляти або обмежувати доступ до основних товарів і послуг через особисті характеристики, наприклад, місце проживання (доступна пошта) або стать (членство в клубах). Мережа соціального захисту вважалася важливою послугою, що надається

	економікою загалом; економіка має забезпечувати достатню систему безпеки для підтримки людей, коли вони не можуть знайти оплачувану роботу, наприклад, через стан здоров'я, інвалідність або обов'язки по догляду, чи недостатню кількість робочих місць.
--	---

Продовження табл. 1.2

1	2
Н. Крейг	Інклюзивна економіка – це економіка, де кожен може брати участь в оплачуваній і неоплачуваній економіці. Активність у платній економіці дає соціальні та фінансові вигоди, такі як достатній дохід і стабільна робота. Це означає, що групи населення, такі як жінки, етнічні меншини, особи з обмеженими можливостями, 45 належать до певної соціально-економічної групи, не виключаються з оплачуваної економіки через наявність цих характеристик. Так само доступ до неоплачуваної економіки (наприклад, догляд, виховання дітей і громадська робота) також має бути доступним і спільним (робота по дому) з тими, хто менш схильний брати участь у неоплачуваній економіці (чоловіки).
Г. Маккартні	Інклюзивна економіка – це економіка, де існує справедливий розподіл економічних активів, таких як багатство, капітал і соціальні зв'язки. Ці активи дають змогу визначати особисті обставини, такі як тип роботи, умови та оплата, а також формувати системні фактори, наприклад, економічну політику. Нерівний розподіл влади серед населення призводить до експлуатації, економічного домінування та дискримінації груп із меншою владою.
Дж. Рой	Інклюзивна економіка – це економіка, де різні частини економіки цінуються за те, що вони надають суспільству. Ті, хто має економічну владу, можуть визначати, які аспекти економіки цінуються. І це впливає на фінансову, політичну та соціальну віддачу для цього аспекту економіки. Наприклад, сектори та види діяльності, в яких домінують жінки, як правило, менш цінуються, ніж інші, що призводить до нижчої оплати праці, гірших умов і нижчого соціального статусу, пов'язаного з цими секторами. Крім того, значна частина неоплачуваної діяльності в нашому суспільстві недооцінюється, і в ній переважає праця жінок (наприклад, робота по дому, догляд, виховання дітей, волонтерство тощо).
П. Мак Грегор	Інклюзивна економіка – це економіка, де ресурси, необхідні для ведення економічної активності, рівномірно розподіляються серед населення. Людям потрібні певні ресурси та навички, щоб мати можливість брати участь у розвитку економіки. Такі фактори, як досвід раннього віку, здоров'я та

	освіта, впливають на здатність людей брати участь в економіці, і вони нерівномірно розподіляються серед населення. Структурні, соціальні та культурні бар'єри впливають на деякі групи населення більше, ніж на інші, наприклад, на жінок, етнічні меншини, людей з обмеженими можливостями та тих, хто виховується у бідних районах.
--	---

Продовження табл. 1.2

1	2
Г. Скобі, С. В.Катікредді	Інклюзивна економіка – це економіка, в якій виробництво та розподіл товарів і послуг відбувається таким чином, що обмежені планетарні ресурси не виснажуються, а рівні вироблених відходів перебувають у межах, якими планета та її мешканці, в.т.ч. майбутні покоління, можуть керувати. В інклюзивній економіці повні екологічні витрати економічної діяльності передбачені (інтерналізовані) у вартості виробництва та розподілу товарів і послуг. Потрібні значні зміни в рівнях виробництва, видах вироблених товарів і способах виробництва товарів, щоб забезпечити функціонування економіки в межах планети.
Б. Батлер	Інклюзивна економіка означає можливість працювати, щоб забезпечити функціонування економіки для всіх людей; щоб вони могли забезпечити для себе фінансову свободу та мобільність. Справжня інклюзія досягається, коли цінуються всі люди незалежно від раси, етнічного походження, сексуальної орієнтації, статі чи релігії, а також їм надається будь-яка можливість повною мірою брати участь у діяльності, як вони цього вимагають.

Джерело: сформовано автором на основі [16-22]

Виникнення концепції інклюзивного розвитку має цілий ряд передумов, які доцільно поділити на геополітичні, соціальні та демографічні [23].

Передумови концепції інклюзивного розвитку сформовано та проілюстровано на рис. 1.2.

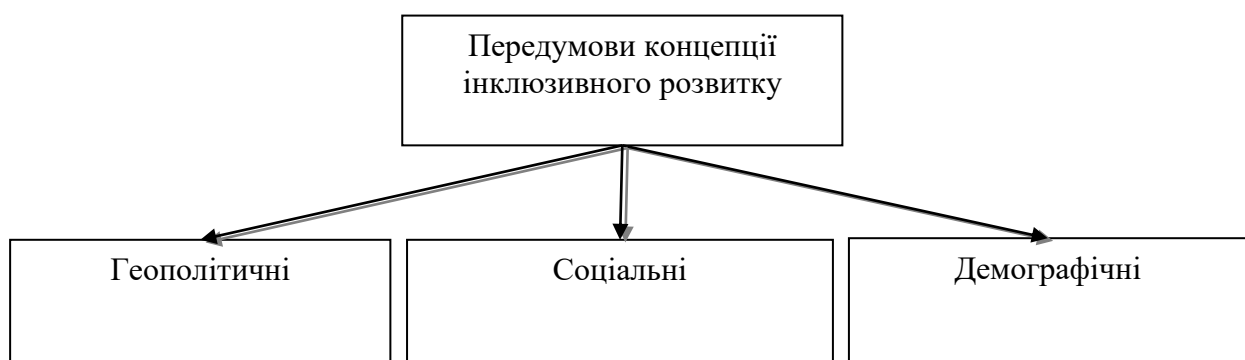

Рис. 1.2. Передумови концепції інклюзивного розвитку

Джерело: складено автором на основі [23]

Дідух С.М. [23] визначає, що геополітичні передумови полягають в тому, що на сучасному етапі розвитку цілком очевидною є недосконалість існуючого механізму суспільно-економічного розвитку у глобальному вимірі. Великі надії покладалися на глобалізаційні процеси, які мали прискорити економічне зростання по всьому світу, а потім шляхом поступового проникнення добробуту зверху вниз позитивно вплинути на соціальний стан громад по всьому світу. Однак надії на глобалізацію виявилися надмірними – після етапу активної лібералізації світової торгівлі інтереси світових економічних лідерів проявили свою суперечливість. Саме тому посилились останнім часом процеси зворотного напрямку – регіоналізації та локалізації виробництва і програм розвитку великих корпорацій. На певному етапі з'являлось розуміння того факту, що концепція, згідно з якою основною метою є забезпечення економічного зростання, яке автоматично буде «поширюватися» на бідних і незахищені верстви населення, виявилася в корені помилковою.

Іншим фактором виникнення концепції інклюзивного розвитку є криза концепції неолібералізму, яка виявилася неспроможною подолати існуючі проблеми бідності, нерівності та нерівномірного розподілу добробуту. Саме тому лідери світової економічної думки поступово зосереджують свою увагу на розробці та впровадженні удосконалених моделей розвитку суспільства. Важливим питанням є те, що саме стане відповіддю на існуючі соціально-економічні проблеми та виклики у глобальному вимірі – докорінна революція, перебудова економічної моделі світу у напрямку соціалізації чи її еволюційна зміна.

В умовах глобалізації та відкритості більш очевидними стають вади існуючої економічної системи. Здається все більш зрозумілим, що існуюча

економіка перестала бути релевантною та відповідати потребам суспільства. А якщо економічна система не може вирішити проблеми суспільства, такі як бідність та нерівність, то така економічна система має бути або зруйнована або трансформована. Інклюзивний підхід є спробою еволюційного перетворення економічної системи задля її удосконаленням без допущення шоківих революційних потрясінь.

Необхідно розуміти, що бідність, нерівність є проявом існуючих структурних проблем домінуючої капіталістичної моделі світового розвитку. Саме тому подолання соціальних проблем полягає саме в удосконаленні соціально-економічної моделі із посиленням інклюзивного акценту у напрямку забезпечення сталості та стійкості подальшого суспільного розвитку.

Одним із варіантів перетворення економічної системи є активізація соціалістичних рухів, а також політичних течій, спрямованих на посилення регіоналізації та націоналізму по всьому світу. Повернення до суспільного дискурсу теорії соціалізму, який у глобальному вимірі зазнав невдачі у ХХ столітті є саме революційним шляхом, який здатен змінити світову економічну та політичну карту світу. Іншим напрямом вирішення існуючих глобальних проблем є удосконаленням економічної моделі розвитку без її революційної перебудови.

Окремо слід зупинитися на технологічних передумовах виникнення інклюзивної концепції. Наскрізна діджиталізація суспільства підвищила рівень його відкритості та прозорості – громадяни різних країн здатні порівняти умови свого життя із представниками інших країн та прошарків суспільства. Зважаючи на необмеженість людських бажань цілком очевидно є різниця у способі життя найбідніших верств населення, середнього класу та найзаможніших. З іншого боку, цифровізація найрізноманітніших аспектів людського життя позбавила від ілюзій щодо необхідності окремих ексклюзивних інституцій, оскільки роль держави як монопольного розпорядника ресурсів країн та володаря абсолютно незамінних знань та

компетенцій поступово зменшуються. Зміна ролі держави полягає у зменшенні її репресивно-каральних функцій та посилення сервісної функції щодо забезпеченням елементарних потреб сучасної особистості. Проникнення Інтернету принципово змінює роль у глобальній економіці людини, яка тепер є ключовим ресурсом забезпечення розвитку економічних систем. Зменшення ролі держави в ліберальних економіках та підвищення ролі особистості цілковито змінює пріоритети суспільно-економічного розвитку.

Тобто трансформація парадигми розвитку суспільства об'єктивно обумовлена в умовах транспарентності досягненням екстремумів добробуту та споживання в одних регіонах та секторах суспільства при зростанні нерівності та бідності в інших. Тому трансформація парадигми розвитку суспільства має глобальний характер та охоплює усі сфери (рис.1.3).

Хоча зростання і справедливість є найважливішими складовими інклюзивної економіки, не слід забувати про інші елементи, які мають зробити економіку більш інклюзивною, особливо для бідних і уразливих верств населення.

Слід зазначити, що значною мірою пошук нових моделей розвитку продиктований не тільки турботою про незахищені верстви суспільства, але і зниженням темпів економічного зростання. У дискусіях щодо необхідності переходу світової економіки до нової моделі економічного зростання виникла концепція «нової норми» (New Normal). Вона була докладно сформульована М. Ель-Еріаном (одним з керівників інвестиційної компанії Pacific Investment Management Company, PIMCO) в травні 2009 р. [24].

Відповідно до концепції «нової норми» внаслідок економічної кризи 2008 р. для світової економіки на середньострокову перспективу були визнані характерними такі ознаки:

- 1) суттєве уповільнення темпів економічного зростання в порівнянні з попереднім десятиліттям;
- 2) високі показники безробіття;

- 3) загострення боргових проблем;
- 4) значна невизначеність на ринках і подальше зрушення глобальної економічної активності в бік країн з ринками, що розвиваються.

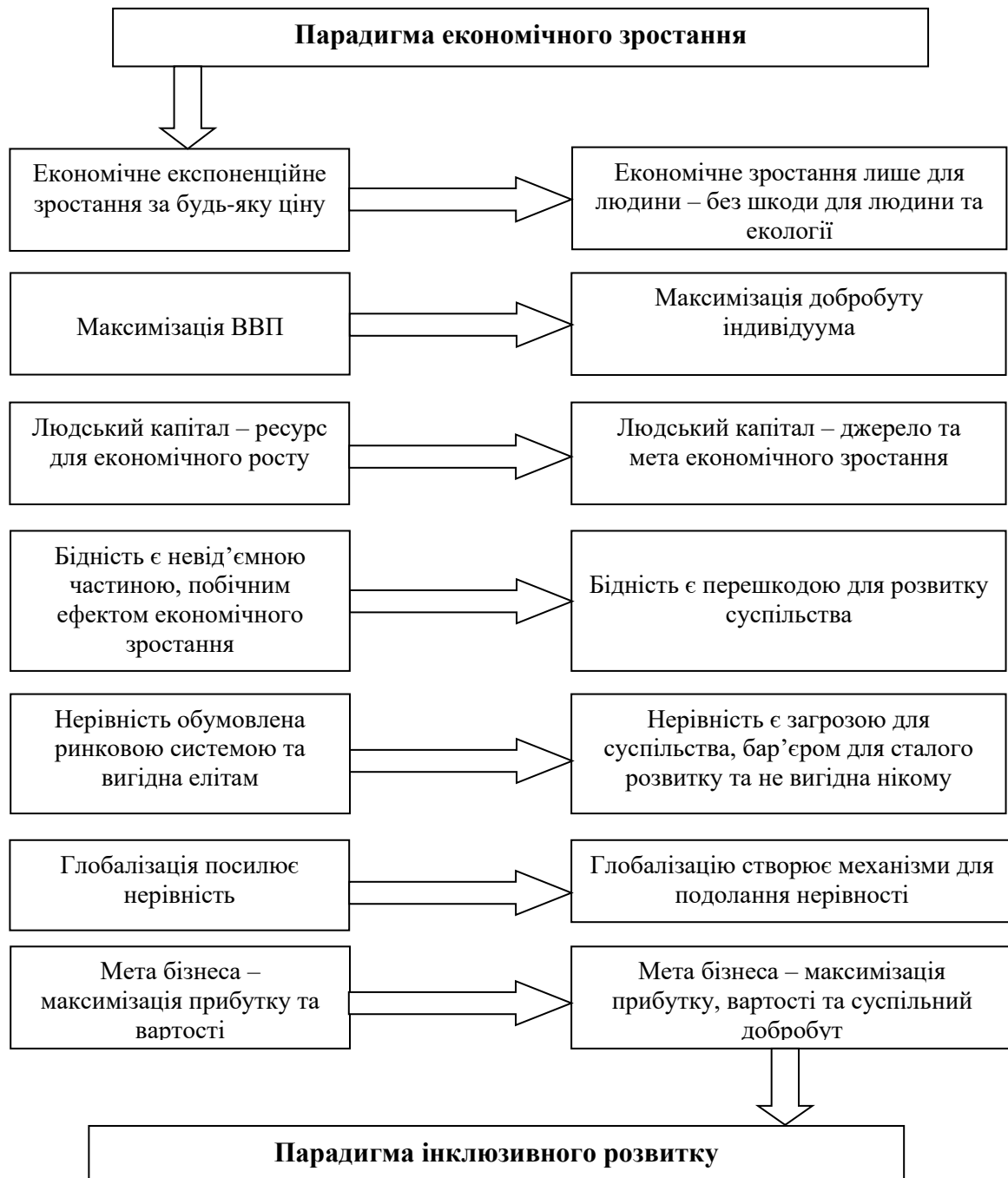

Рис. 1.3. Логіко-структурна схема трансформації парадигми розвитку суспільства

Джерело: наведено автором на основі [23]

Дідух С.М. аргументує, що в агропродовольчій сфері перелічені проблеми доповнюються зміною структури виробництва та розподілу фінансових результатів діяльності на користь транснаціональних корпорацій. Зростання кількості населення та рівня споживання неухильно збільшує попит на продовольчу продукцію по всьому світу – це створює нові можливості для аграрних та харчових підприємств. Однак глобалізація та транснаціоналізація економіки ставить під загрозу економічну модель класичних аграрних підприємств, дрібних та середніх виробників, а також добробут сільського населення.

Науково-технічний прогрес та діджиталізація лише прискорюють вивільнення робочої сили в агропродовольчій галузі при відсутності повноцінної альтернативи з точки зору продуктивної зайнятості та забезпечення прийняттого рівня доходів.

Перелічені фактори обумовлюють вектор інклюзивної трансформації агропродовольчої сфери у напрямку зміни моделі взаємодії усіх її суб'єктів задля збереження та збільшення людського потенціалу як основного фактору подальшого розвитку агропродовольчої галузі.

Тобто несприятливі фундаментальні фактори економічного розвитку в умовах кризи спонукають до пошуку нової економічної моделі, яка має забезпечити подолання кризових тенденцій і вихід на стійку посткризовий траєкторію економічного зростання.

Таким чином, виникненню концепції інклюзивного розвитку сприяла сукупність факторів.

1. Перехід більшості країн світу до інтенсивного типу розвитку на основі зростання ефективності та використанні здобутків НТП.

2. Поширення ідей гуманізму, коли акцент у соціально-економічному розвитку зроблено на інтересах та потребах людини. Відбулось усвідомлення

того, що саме розвиток людини, зростання людського капіталу має бути кінцевою метою економічного зростання.

3. Підвищення напруги у суспільстві внаслідок відсутності прямої кореляції між загальним економічним зростанням та підвищенням рівня добробуту громадян та домогосподарств.

4. Нерівність у доходах та доступі до ресурсів у різних країнах та регіонах світу.

За останні роки сформувався певний консенсус у науковому середовищі щодо необхідності переходу до нової моделі зростання та розвитку – на основі засад інклюзивності. Разом з тим, актуальною задачею є переведення концепції інклюзивного розвитку із площини теорії до формату плану дій [23].

Отже, трансформація парадигми розвитку суспільства об'єктивно обумовлена в умовах транспарентності досягненням екстремумів добробуту та споживання в одних регіонах та секторах суспільства при зростанні нерівності та бідності в інших. Тому трансформація парадигми розвитку суспільства має глобальний характер та охоплює усі сфери.

Таким чином, концепція інклюзивного економічного зростання виникла через те, що фінансова рентабельність не може бути єдиним критерієм у низці аспектів соціальної сфери, в екологічних питаннях тощо.

Інклюзивне зростання покликане забезпечувати справедливі можливості для економічних учасників під час економічного зростання та рівноправ'я секторів економіки та верств населення, а також зосереджує увагу на рівності здоров'я, людського капіталу, екологічного стану довкілля, соціального захисту та продовольчої безпеки.

1.2. Детермінанти інклюзивного зростання національної економіки

Упродовж практично всієї історії людства існувала соціальна нерівність у різних проявах. Не зважаючи на те, що нерівність засуджувалася і піддавалася критиці, історія свідчить про безуспішність намагань людей у довгостроковій перспективі у створенні «досконалих» суспільств, які були б засновані на абсолютній соціальній рівності та відсутності примусу одних соціальних груп іншими. Однак наближення до такого суспільного устрою на думку значної кількості мислителів та науковців є важливою далекосяжною задачею [23].

Дідух С.М. [23] наголошує, що на різних етапах розвитку людства соціальна, гендерна, расова та вікова дискримінація мали істотний негативний вплив на економічний та соціальний розвиток, оскільки нерівність між різними групами породжує нестабільність у суспільстві, призводить до революційних потрясінь та економічних криз.

Вирішенням даної проблеми є забезпечення рівного доступу людей до економічних ресурсів та результатів суспільної праці, безперешкодна взаємодія між соціальними групами, тобто створення умов для впровадження концепції інклюзивного розвитку. Нова інклюзивна економіка повинна мати на меті дві ключові світоглядні задачі: забезпечення прискореного економічного розвитку у контексті забезпечення не кількісного зростання, а переходу на новий якісний рівень усіх сфер життя людини; посилення рівня довіри між поляризованими групами суспільства на різних рівнях (на макро- рівні – між державами; на мікрорівні – між суб'єктами підприємницької діяльності, між громадянами).

Метою впровадження системи інклюзивного розвитку є забезпечення гармонійного, щасливого життя, добробуту, тобто формування суспільної інклюзії.

Слід зазначити, що сподівання світової спільноти на глобалізацію, як ключовий позитивний вектор розвитку світу залишилися нездійсненими. Світ

переживає кризу глобалізаційних процесів, повернення країн до національних інтересів. В умовах динамічної зміни світової кон'юнктури, не підконтрольності та непередбачуваності основних економічних та соціальних процесів, зменшення рівня прогнозованості та підвищення непередбачуваності основних параметрів системи необхідна розробка нових принципів взаємодії задля реалізації таких основних цілей глобального розвитку як справедливість, добробут, збалансованість.

О. Кожем'якіна вказує на важливу проблему сучасного світу — загострення питання глобальної бідності та локального багатства [25]. На нашу думку, саме це є визначальним фактором недосконалості існуючої соціально-економічної системи. Однією із причин такого стану речей є криза системи довіри та справедливості, зміна системи цінностей.

Задоволення у західних суспільствах таких ключових базових потреб як безпека, їжа тощо змістити акценти на ключові цінності громадянського суспільства: справедливість, відповідальність, солідарність, свобода. Ми бачимо розвиток ідей добробуту країни, якості життя, самореалізації у масштабах усієї планети.

Система інклюзивного розвитку базується на декількох ключових принципах: довіра, справедливість, рівність, безбар'єрність. Довіра розглядається як основа соціальної взаємодії у науковому дискурсі сьогодення. Вона є передумовою соціальної взаємодії та визначає орієнтири формуванні та реалізації потреб. Важливим питанням є контекст та міра довіри. Відсутність довіри між суб'єктами господарської діяльності робить неможливим розвиток загалом, прийняття оптимальних виробничих, фінансових та інвестиційних рішень. В той же час надмірна довіра може привести до формування перегріву на певних ринках, а її втрата спричиняє песимістичні настрої та формує погану рівновагу.

Дж. Ролз, визначає справедливість як базовий чинник конституювання суспільного порядку шляхом впровадження принципу справедливості як

чесності на засадах рівної свободи, рівних прав, доступності та визнання відмінностей [26].

Відповідно до тверджень Дж. Ролза, справедливість значною мірою ототожнюється з рівністю та доступністю й передбачає, що ключові соціальні цінності (сприятливі можливості, свобода, соціальні основи самоповаги, доходи та багатство) повинні бути розподілені рівно, забезпечуючи максимальні переваги для кожного [25].

Дж. Акерлоф вказує на визначальну роль довіри та справедливості в економічній сфері [27].

Формування високого рівня довіри у суспільстві сприяє зменшенню рівні корупції, на що справедливо вказує Я. Корнаї [28].

Критики концепції інклюзивного розвитку зазначають, що інклюзивний капіталізм є оксюмороном, оскільки за своїми засадничими принципами капіталізм є концепцією ексклюзивною, в якій кожен економічний суб'єкт прагне до монополізму, виштовхування конкурентів з ринку, мінімізації трансакційних витрат шляхом поступового скорочення робочої сили і зменшення рівня зайнятості по всьому світу. Соціально-економічна поляризація суспільства є неодмінним наслідком капіталістичної системи розвитку, на чому зосереджує увагу, у тому числі, К. Маркс. У довгостроковій перспективі капіталізм призводить до концентрації багатства в руках ексклюзивних еліт та відчуження від суспільної праці та суспільно-політичних процесів широких верств суспільства.

Відповідно перехід до всеохоплюючого капіталізму цілком суперечить основним принципам традиційного капіталізму, у тому числі щодо стратегічних цілей підприємницької діяльності. Загальновизнаною є теза, що метою підприємницької діяльності є підвищення прибутку та вартості бізнесу. Однак інклюзивна концепція пропонує зміщення акцентів на соціальну відповідальність та досягнення цілей суспільства, що руйнує підвалини ринкової економіки на думку критиків даного підходу. Однак такий погляд на

природу економічного розвитку більше відповідає реаліям ХІХ століття, оскільки з того часу роль особистості в економічному розвитку принципово змінилась. Людський капітал є двигуном сучасної економічної системи. Кожен громадянин є носієм та власником унікальних компетенцій, які є драйвером розвитку будь-якої організації в умовах ХХІ століття, а з іншого боку – є споживачем продукції, від чого залежить сучасна економіка.

Саме тому трансформація ринкової та капіталістичної моделей розвитку обумовлена об'єктивно – від здатності еволюціонувати та змінитись у відповідності до нових викликів та умов господарювання залежить подальша доля капіталістичної системи, яка зазнає суттєвого тиску та критики щодо своєї здатності справедливо розподілити зростаюче економічне багатство по всьому світу. З цієї точки зору впровадження нової інклюзивної моделі всеохоплюючого розвитку суспільства є важливою першочерговою глобальною задачею.

Водночас для концепції інклюзивного розвитку характерними є окремі сутнісні протиріччя, які слід розглянути та проаналізувати. Серед основних протиріч та проблемних аспектів концепції інклюзивного зростання, щодо яких ведуться дискусії серед науковців, слід виділити такі:

- узгодження цілей інклюзивного розвитку та економічного зростання;
- відмінність методологічних підходів до інклюзивного розвитку багатих та бідних країн;
- обґрунтованість посилення державного регулювання економіки на противагу концепції вільного ринку;
- відсутність методики об'єктивного визначення «добробуту»;
- автоматизація і роботизація як загроза добробуту людей;
- узгодження інтересів держави, корпорацій та громадян у системі інклюзивного розвитку.

Ключовим є питання «що є метою інклюзивного розвитку на різних рівнях суспільних відносин?». Ряд науковців вважають, що головною метою

інклюзивного розвитку є забезпечення нового типу економічного зростання на засадах збалансованості, гармонійної та активнішої участі населення у створенні та розподілі суспільних благ. Інша точка зору полягає у тому, що метою інклюзивного розвитку є більш справедливий розподіл доходів задля зниження рівня бідності та нерівності, а питання економічного зростання є другорядним.

На нашу думку, заперечення необхідності економічного зростання ставить під сумнів всю існуючу економічну систему і потребує перегляду засад сучасного розвитку людства. Тому при розробці системи інклюзивного розвитку хибним є акцент виключно на справедливому розподілі економічного багатства. Основою даної концепції є необхідність забезпечення збалансованого розвитку. Один із наріжних принципів інклюзивного розвитку – для того, щоб вирішувати проблеми добробуту людей і майнової нерівності не слід чекати доки світ стане достатньо багатим. Саме тому розбудова концепції інклюзивного розвитку має відбуватися із врахуванням необхідності забезпечення прийняттого економічного зростання, а не лише з позицій перерозподілу суспільних благ.

Особливо актуальним це є для країн, що розвиваються, таких як Україна. Задачі інклюзивного розвитку у багатих країнах і в країнах, що розвиваються не можуть бути однаковими, оскільки і поточне становище, і стратегічні цілі цих країн є різними. Розвинені країни Заходу накопичили суттєве багатство, їх проблема полягає у зростанні нерівності та значній частці бідних верств населення. Тому в таких країнах наявне багатство необхідно більш справедливо розділити в умовах обмеженого економічного зростання. Досягнення певного рівня економічного добробуту країни призводить до сповільнення темпів зростання ВВП та продуктивності праці, що доведено у численних роботах, на які посилаються Г. Макстон та Й. Рандерс [29].

Натомість у країнах, що розвиваються, наприклад, в Україні, рівень суспільного багатства є вкрай низьким, а тому інклюзивний розвиток має бути

зосередженим все ж таки на економічному зростанні перш за все, але із максимальним залученням населення до цього процесу.

Виникає питання: чи актуальною є проблематика «сталого розвитку» для бідних країн, в яких не забезпечені базові потреби населення та не вирішено економічні проблеми нижчого рівня? Як вказує О. Прогнімак, «деякі вчені відносять «міфологію сталого розвитку», яка розвивається в рамках концепції «Ріо-92» також як ексклюзив «золотого мільярду» [30].

Україна значно відстає від країн ЄС за показниками продуктивності праці та ВВП на душу населення. Тому інструменти та задачі, які пропонують різні автори, зокрема представники Римського клубу для розвинених країн, в меншій мірі підходять для України. Натомість у країнах, що розвиваються, наприклад, в Україні, рівень суспільного багатства є вкрай низьким, а тому інклюзивний розвиток має бути зосередженим перш за все на економічному зростанні, але із максимальним залученням населення до цього процесу.

Якщо у розвинених країнах досягнуто необхідного рівня добробуту і головною задачею є справедливий розподіл накопичених суспільних благ, то в українських реаліях першочерговою задачею є все-таки розвиток та досягнення необхідного рівня. Тому інструменти та задачі, які пропонують різні автори, зокрема представники Римського клубу для розвинених країн, в меншій мірі підходять для України. Якщо розвинені країни досягли певного порогу за яким прискорення зростання економіки є неможливим, то можливо слід у якості джерела зростання розглядати розвиток та розбудову бідних країн, їх інфраструктуру як джерело загального економічного зростання в масштабах планети.

Саме тому для України актуальною на даному етапі є побудова інклюзивної системи розвитку для того, щоб убезпечити себе від проблеми перерозподілу і закласти засади сталого інклюзивного розвитку, які б максимально враховували інтереси всіх учасників економічної діяльності.

Іншим проблемним аспектом є визначення механізмів перерозподілу суспільних благ. Значна кількість авторів вказують на провідну роль держави у впровадженні інструментів інклюзивного розвитку, особливе значення приділяється податковій політиці та іншим механізмам державного регулювання.

У своїй праці «У пошуках добробуту» Г. Макстон та Й. Рандерс [30] вказують на те, що ідеологія вільного ринку є хибною, а капіталізм у сучасному вигляді віджив себе, оскільки призвів до постійно зростаючої концентрації багатства при досить вагомій шкоді навколишньому середовищі. А тому вони пропонують використати успішний досвід Китаю, який, відкинувши ідеологію вільного ринку, на основі державного регулювання та цілеспрямованої дії згуртованої еліти створив правила економічної системи, яка дозволила вивести з бідності понад один мільярд осіб.

На нашу думку, такі пропозиції містять певні загрози, оскільки ефективність державного управління економічними системами є недостатньою через високий рівень корупції державного апарату, дефіцит ефективних кваліфікованих менеджерів. Ці фактори не дають змогу говорити про державне управління економікою як панацею від загроз сучасності.

Натомість Д. Аджемоглу та Дж. Робінсон у своїй роботі [31] показують, що забезпечення інклюзивного розвитку можливе у першу чергу на основі створення інклюзивних інститутів, що не завжди полягає у збільшенні державного регулювання та обмеженні ринкових механізмів.

А. Жуковська цілком слушно вказує, що «країни, які досягли успіху в побудові міцного середнього класу і зменшенні бідності та соціальної маргіналізації, створювали ефективні економічні інститути та політичні стимули в кожній із цих сфер» [32].

Тому, погоджуючись із важливою роллю держави у розбудові системи інклюзивного розвитку, зазначимо, що її зусилля мають бути спрямовані у

першу чергу на створення інститутів та стимулів, а не ручне регулювання та перерозподіл ресурсів.

Більш обґрунтованим нам вважається підхід, коли вади існуючої системи вільного ринку намагаються подолати за допомогою таких механізмів як соціальне підприємництво, благодійні фонди, філантропія, стратегії сталого розвитку підприємств. Ці механізми є реакцією бізнесу на структурні диспропорції в розподілі багатства і мають врівноважити односторонній вектор розвитку існуючих економічних систем.

Важливою задачею при побудові системи інклюзивної економіки є її організація таким чином, щоб економічний результат діяльності був розподілений більш справедливо і рівномірно. Тому розробники концепції інклюзивного розвитку піддають критиці використання показника ВВП для оцінки добробуту країн. Однак науковці не мають чіткої відповіді на питання як виміряти та оцінити рівень добробуту.

Якщо відштовхуватись від того, що добробут є суб'єктивним уявленням людини про своє щастя та відчуття задоволення життям, тоді об'єктивно виміряти цей показник проблематично, оскільки потреби людини є безмежними, особливо у епоху споживання та відкритої економіки. Відповідно відчуття незадоволення може спостерігатись навіть при досить високому рівні доходів.

Якщо інклюзивна економіка ставить на меті підвищення добробуту людини, то необхідно визначити що таке добробут, оскільки потреби людини є необмеженими. Тому важливою науковою задачею є зменшення суб'єктивності при оцінці добробуту людини та побудова системи показників для об'єктивної оцінки добробуту людини. Важливою задачею при побудові системи інклюзивної економіки є її організація таким чином, щоб економічний результат діяльності був розподілений більш справедливо і рівномірно. Загалом економічна структура має бути сформована таким чином, щоб розмір доходу

кожного економічного суб'єкта був наближений до справедливої частки від загального річного результату економічної діяльності.

Досліджуючи історію людства можна побачити що пришвидшення темпів економічного зростання у XIX столітті позитивно вплинуло на зростання економіки. Однак переваги від цього отримали переважно заможні верстви населення. Натомість підвищення рівня життя населення у XX столітті пов'язане більше із соціалістичними рухами та рухом профспілок. Це показує, що на рівень добробуту впливає створення інклюзивних інститутів, і не просте математичне зростання ВВП. Якщо піддавати критиці показник ВВП, то слід сказати, що науковці не мають чіткої відповіді на питання як виміряти та оцінити рівень добробуту. Якщо відштовхуватись від того, що добробут є суб'єктивним уявленням людини про своє щастя та відчуття задоволення життям, тоді об'єктивно виміряти цей показник проблематично, оскільки потреби людини є безмежними, особливо у епоху споживання та епоху відкритої економіки. Відповідно відчуття незадоволення може спостерігатись навіть при досить високому рівні доходів.

Поняття добробуту і бажані блага мають властивість постійного змінюватись і як би комфортно та заможно не жила людина, вона може не відчувати себе щасливою та не сприймати своє становище як бажаний добробут. Тому важливою науковою задачею є зменшення суб'єктивності при оцінці добробуту людини та побудова системи показників для об'єктивної оцінки добробуту людини.

При вимірюванні добробуту незрозумілим залишається чимало речей, наприклад, як в ідеології добробуту співвідноситься вільний час і зароблені кошти, що є першочерговим – забезпечення старості чи забезпечення достатнього рівня споживання сьогодні, зменшення нерівності доходів чи їх справедливий розподіл.

Якщо задачею інклюзивного розвитку є покращення середньостатистичного добробуту людей планети, то необхідно розуміти, що

відсутні точні дані для коректного визначення такої величини. Ця величина, визначена за допомогою існуючих методик, буде достатньо суб'єктивною. Вимірювання добробуту за паритетом купівельної спроможності деформує статистичні дані та не дає об'єктивної картини для визначення добробуту людей.

При визначенні динаміки добробуту люди часто звертаються до ретроспективного аналізу і до спогадів, однак така методика також не є досконалою, оскільки люди здатні прикрашати у власних спогадах минуле та ідеалізувати його навіть при тому, що рівень їх споживання та наявних активів міг підвищитись порівняно із тим періодом.

На нашу думку, необхідно визначити, який базовий рівень держава має гарантувати усім своїм мешканцям. Звичайно суспільство не має бути зобов'язаним забезпечувати людям високий рівень доходів, можливість подорожувати, предмети розкоші тощо. Однак до базового пакету мають входити найнеобхідніші продукти харчування, оплата житла та базового пакету ліків. В українських реаліях, коли середня заробітна плата у багатьох регіонах не набагато більше від мінімальної заробітної плати, підвищення соціальних стандартів та прожиткового мінімуму є неможливим. Тому рецепти для розвинених економік щодо побудови інклюзивної системи розвитку є мало актуальними для країн, що розвиваються, зокрема, України.

Необхідно відзначити, що відсутні коректні дані щодо кількості населення у певних регіонах світу та їх доходи. У понад ста країнах, які розвиваються, відсутня дієва система моніторингу демографічних показників (народжуваності та смертності), а по 26 з них з 2009 року відсутні дані стосовно дитячої смертності [29].

Тільки 20 % населення світу народжується в країнах з коректними системами обліку населення. Дані ВВП, які надаються ООН, Світовим банком та іншими організаціями, зазвичай часто мають поправку на паритет купівельної спроможності (ПКС) для можливості врахування відносних курсів

валют та вартості життя та можливості коректного порівняння показників. Однак разом з тим, це може також деформувати реальну статистику щодо добробуту. Також існує певне протиріччя між економічним зростанням та рівнем добробуту.

Рівень добробуту значною мірою залежить від зайнятості, однак у сучасних умовах економічне зростання забезпечується автоматизацією, коли замість трудомісткої фабрики будується велике автоматизоване роботизоване підприємство. Таке будівництво позитивно впливає на економічне зростання та рівень ВВП, проте негативно впливає на рівень зайнятості, а відповідно на рівень добробуту робітників.

На думку П. Єщенка «змінити ситуацію в соціальній сфері України і підвищити рівень життя її населення можна, тільки збільшивши продуктивність праці. Це аксіома. Взаємозв'язок такого показника ефективності, а також зростання добробуту країни і кожного її громадянина є безперечним» [33]. Із цим твердженням важко не погодитись. Однак збільшення продуктивності праці за рахунок автоматизації, роботизації та диджиталізації виробничих процесів призводить до зменшення рівня зайнятості та вивільнення робочої сили.

Цей процес, наприклад, активно триває у агропромисловому секторі, де використання сучасної техніки призвело до істотного зменшення потреби у робочій силі у сільській місцевості. Як наслідок – безробіття сільського населення, деградація сільських територій, відтік трудових ресурсів, урбанізація тощо.

Подібні процеси відбуваються і в інших галузях економіки. Наприклад, задекларована Урядом України політика «Держава у смартфоні» у найближчому майбутньому має призвести до спрощення багатьох бюрократичних процедур, скорочення чисельності державних службовців. Цю тенденцію можна вітати, оскільки це цілком відповідає інтересам української держави та українського суспільства. Однак, як це вплине на рівень безробіття? Чи існують в Україні

галузі, які зможуть працевлаштувати та задіяти цих працівників? Чи створено дієві механізми перекваліфікації?

Зупинити автоматизацію та науково-технічний прогрес неможливо, однак необхідно трансформувати економічну систему таким чином, щоб автоматизація господарських процесів не руйнувала добробут людей, а сприяла його підвищенню.

Основою концепції інклюзивного розвитку є широкомасштабне залучення населення до економічної діяльності та розподілів результатів цієї діяльності. Однак, у сучасному світі ключовим параметром є не кількість робочої сили, а її продуктивність. Підвищення кількості працівників як самоціль призведе до зниження граничної продуктивності та негативно вплине на ефективність підприємств.

В умовах зростання так званої технологічного безробіття важливим механізмом підвищення інклюзивності є перепрофілювання робочої сили, розвиток тих навичок, які можуть дати необхідний рівень доходу при зростанні роботизації та подальшого вивільнення робочої сили. Відповідно до цього робітники майбутнього мають бути орієнтовані на здобуття тих професійних навичок які потребують креативності високого рівня освіти високих професійних навичок фізичної присутності.

Економічне зростання – це підвищення загальної продуктивності економіки за певний період, що зазвичай вимірюється у кількості відсотків на рік. В основі економічного зростання упродовж останніх двох століть знаходиться підвищення продуктивності праці внаслідок науково-технічного прогресу. Інші фактори економічного зростання – це збільшення кількості населення, яке спроможне виробляти та споживати більше продукції, а також науково-технічний прогрес. Ключові фактори традиційного економічного зростання у сучасній економічній системі є обмеженими з різних причин. Так зростання розмірів більшості ринкових сегментів обмежене відсутністю росту споживання, яке досягло певної межі.

Економічне зростання за рахунок збільшення чисельності населення не є можливим через демографічну кризу, зниження народжуваності та зміну структури населення у розвинених країнах світу. Науково-технічний прогрес не може запропонувати на сьогоднішній день проривні технології, які б стали базисом для принципово нового економічного росту, на основі нового укладу. У такій ситуації в розвинених країнах інклюзивний розвиток має бути направлений на розподіл накопиченого багатства.

Таким чином, концепція інклюзивного розвитку містить певні сутнісні протиріччя, які потребують вирішення задля подальшого її впровадження. На нашу думку, при вирішенні проблем подолання нерівності, бідності та розвитку людського потенціалу необхідно враховувати специфіку країни, галузі, орієнтуватись на необхідність забезпечення економічного зростання (особливо для бідних країн), не допускати надмірного посилення впливу держави й порушення принципів вільного ринку [23].

До основних характеристик інклюзивної економіки можливо віднести [34]:

- основна ідея інклюзивної економіки полягає у тому, щоб забезпечити рівний доступ до економічних можливостей, ресурсів та послуг для всіх громадян. Це включає підтримку малого та середнього бізнесу, розвиток соціального підприємництва та забезпечення умов для самозайнятих осіб та малозабезпечених верств населення;

- інклюзивна економіка спрямована на забезпечення справедливого розподілу економічних ресурсів, враховуючи потреби та інтереси всіх верств суспільства. Це означає забезпечення соціального захисту, доступу до освіти, охорони здоров'я та інших базових послуг для всіх громадян [35];

- інклюзивна економіка має сприяти сталому та збалансованому зростанню, яке враховує потреби сучасного покоління, не завдаючи шкоди

майбутнім поколінням. Це означає підтримку екологічної стійкості та збереження природних ресурсів;

- розвиток інклюзивної економіки потребує активної співпраці між урядом, бізнесом, громадським сектором та академічною спільнотою. Спільні зусилля та партнерські ініціативи можуть забезпечити координований підхід до вирішення економічних та соціальних викликів [36-38];

- використання інноваційних технологій та розвиток цифрової економіки можуть забезпечити нові можливості для економічного росту та розвитку інклюзивних послуг. Впровадження цифрових технологій може підвищити ефективність управління економікою, забезпечити швидкий доступ до інформації та послуг для всіх верств населення;

- розвиток інклюзивної економіки потребує великої уваги до розвитку людського капіталу. Це означає надання доступу до якісної освіти, професійного навчання та підвищення кваліфікації для всіх громадян. Інвестиції у розвиток людських ресурсів можуть забезпечити конкурентоспроможність країни на міжнародному ринку праці [39];

- важливим аспектом інклюзивної економіки є забезпечення соціальної підтримки для вразливих груп населення, таких як безробітні, низькоприбуткові громадяни, люди з інвалідністю та інші. Соціальні програми та заходи соціального захисту можуть забезпечити соціальну справедливість та зменшити нерівності;

- розвиток інклюзивної економіки потребує прозорих та відкритих економічних структур, де всі громадяни мають можливість приймати участь у прийнятті рішень та впливати на економічні процеси;

- інклюзивний розвиток економіки потребує глобальної співпраці та партнерства між країнами, міжнародними організаціями та іншими зацікавленими сторонами. Спільні зусилля можуть сприяти розвитку інклюзивної економіки на світовому рівні [40];

– розвиток інклюзивної економіки потребує підтримки з боку уряду та створення сприятливої регуляторної бази. Урядові програми, податкові стимули та інші заходи можуть стимулювати розвиток інклюзивних практик у бізнесі та суспільстві.

Узагальнюючи розгляд основних характеристик інклюзивної економіки можливо зазначити, що розвиток інклюзивної економіки є важливим завданням для забезпечення сталого розвитку суспільства, забезпечення соціальної справедливості та підвищення якості життя всіх громадян. Цей процес потребує комплексного підходу та співпраці всіх стейкхолдерів – урядових органів, бізнесу, громадського сектору, наукових установ та інших зацікавлених сторін. Також зазначені характеристики наведено на рис. 1.4. [34].

Рис. 1.4. Основні характеристики інклюзивної економіки

Джерело: наведено автором на основі [34]

Основними характеристиками інклюзивного розвитку економіки за даними дослідження [34] є:

- забезпечення рівного доступу до освіти, охорони здоров'я, робочих місць та інших соціальних послуг для всіх громадян без дискримінації;
- активна підтримка та захист прав вразливих та виключених груп населення, таких як діти, інваліди, мігранти, люди похилого віку та інші;
- спрямованість на стале зростання та розвиток з урахуванням потреб майбутніх поколінь;
- висока соціальна відповідальність та дотримання етичних стандартів у своїй діяльності підприємствами та урядовими структурами;
- співпраця та партнерство між різними суб'єктами (урядові органи, бізнес, громадські організації та академічний сектор);
- впровадження інноваційних технологій та цифрових рішень, що допомагають полегшити доступ до послуг та ресурсів для всіх громадян;
- забезпечення сталості економіки, захист навколишнього середовища та раціональне використання природних ресурсів.

Виходячи із зазначених рис та характеристик, можна сформулювати основні детермінанти інклюзивного розвитку економіки (табл. 1.3).

Усі ці детермінанти мають важливе значення для формування інклюзивної економіки, яка спрямована на створення рівних можливостей для всіх громадян, забезпечення їхніх потреб та забезпечення сталого та збалансованого розвитку суспільства.

Основні детермінанти розвитку інклюзивної економіки полягають у створенні умов для доступу до ресурсів та можливостей для всіх громадян, забезпеченні соціальної підтримки вразливих груп, розвитку людського капіталу, використанні інноваційних технологій та розвитку цифрової економіки, підтримці малого та середнього бізнесу та забезпеченні сталого економічного зростання.

Таблиця 1.3

Основні детермінанти розвитку інклюзивної економіки

Детермінанти	Характеристика
Соціальна політика та захист прав людей	Реалізація соціальних програм та заходів, спрямованих на зменшення бідності, безробіття та соціальної вразливості. Забезпечення основних соціальних прав людей (доступ до житла, освіти, охорони здоров'я).
Освіта та підготовка робочої сили	Доступ до якісної освіти та професійної підготовки з метою ефективного використання ресурсів кваліфікованою робочою силою, а відтак і стимулювання економічного розвитку.
Соціальна відповідальність бізнесу	Впровадження соціальної відповідальності в діяльність підприємств, зокрема у сфері забезпечення гідних умов праці, дотримання екологічних стандартів та підтримка вразливих груп.
Гендерна рівність	Забезпечення гендерної рівності та участі жінок у економічному та політичному житті.
Сталість та екологічна збалансованість	Врахування екологічних аспектів у розвитку економіки та підтримка сталого використання ресурсів.
Інновації та технологічний розвиток	Підвищення продуктивності праці та конкурентоспроможності економіки, поява нових можливостей для включення вразливих груп населення до економічних процесів і забезпечення доступу до нових ринків та можливостей для розвитку свого потенціалу.
Підтримка малого та середнього бізнесу	Створення нових робочих місць та сприяння розвитку локальних економік, і, як наслідок, включення більш широких верств населення у процеси економічного розвитку.
Залучення інвестицій	Сприяння включенню вразливих груп населення в економічний розвиток, інвестиції у соціальні програми, освіту, медицину та інфраструктуру.
Партнерство та співпраця	Взаємодія між урядом, бізнесом, громадськими організаціями та академічним сектором, координований підхід до вирішення соціальних, економічних та екологічних проблем сучасності.
Інституційна спроможність	Наявність ефективних інституцій та механізмів управління, забезпечення прозорості, відкритості та ефективності у діяльності державних та приватних структур.

Джерело: наведено автором на основі [34]

Реалізація інклюзивної економіки вимагає активної підтримки та залучення ресурсів з боку урядових органів та регуляторних органів, створення сприятливого бізнес-середовища, розвитку соціального підприємництва та соціальних інновацій.

Глобальна співпраця та партнерство також є важливим фактором для досягнення інклюзивного розвитку на міжнародному рівні.

Усвідомлення важливості інклюзивної економіки та розвитку механізмів її забезпечення допоможе створити більш справедливе, рівноправне та стабільне суспільство, де всі громадяни матимуть рівні можливості та доступ до економічних ресурсів [34].

Таким чином, основні детермінанти інклюзивного розвитку економіки полягають у створенні умов для доступу до ресурсів та можливостей для всіх громадян, забезпеченні соціальної підтримки вразливих груп, розвитку людського капіталу, використанні інноваційних технологій та розвитку цифрової економіки, підтримці малого та середнього бізнесу та забезпеченні сталого економічного зростання.

Втілення в життя основних ідей інклюзивного розвитку економіки передбачає:

- активну підтримку та залучення ресурсів з боку усіх учасників економічної системи;
- створення сприятливого бізнес-середовища;
- розвиток соціального підприємництва та соціальних інновацій;
- глобальну співпрацю та партнерство.

1.3 Цілі, функції та інструменти формування концепції інклюзивного зростання на засадах сталого розвитку

Під «інклюзивним розвитком» пропонуємо розуміти розвиток, який ефективно реалізовує не лише економічний, а й соціальний, екологічний і інституційний потенціал держави та її громадян. Стратегічною метою інклюзивного розвитку вважаємо створення інвестиційно-привабливого, гендерно-орієнтованого, комфортного, екологічно-чистого середовища країни із розвинутою інфраструктурою, ефективно працюючим малим та середнім бізнесом, із ефективним урядуванням та активною спільнотою людей, де кожен член суспільства може реалізувати свої можливості та задовільнити свої потреби незалежно від віку, статі, фізичних та фінансових можливостей, національності та віросповідання [41].

Метою інклюзивного розвитку є підвищення добробуту всього суспільства і кожного громадянина зокрема. Слід також відзначити, що інклюзивне зростання може відбуватися і за умов відсутності інклюзивного розвитку, в той час як інклюзивний розвиток без інклюзивного зростання неможливий [41].

Концепція інклюзивного розвитку передбачає, що кожен суб'єкт економіки та член суспільства є важливим, унікальним, цінним і має мати можливість реалізувати свій потенціал та задовольнити свої потреби. В узагальненому розумінні інклюзивний розвиток «полягає в необхідності посилення залучення до розв'язання проблем розвитку усіх верств населення, а також зростання залученості до розвитку усіх територій» [42].

Основними інструментами досягнення інклюзивного зростання є: здійснення інвестицій у людський капітал, створення нових робочих місць, забезпечення структурної трансформації економіки, розробка та реалізація прогресивної податкової політики, організація ефективної системи соціального

захисту, недопущення дискримінації, забезпечення соціальної інтеграції окремих членів суспільства, створення сильної інституційної бази [41].

Доповнюючи і розширюючи концепцію інклюзивного розвитку, слід розділити інклюзивний розвиток на декілька рівнів:

- 1) наднаціональний або глобальний (рівень інклюзивного розвитку світової економіки);
- 2) національний або державний (рівень інклюзивного розвитку національної економіки);
- 3) регіональний (рівень інклюзивного розвитку регіонів);
- 4) локальний (рівень інклюзивного розвитку територіальних громад);
- 5) мікро-рівень (рівень інклюзивного розвитку підприємств, установ і організацій);
- 6) нано-рівень (рівень інклюзивного середовища сім'ї). Кожен із зазначених рівнів має свої завдання та інструменти реалізації [43].

Підвищення інклюзивності економічних систем є необхідною умовою забезпечення їх сталого та гармонійного розвитку на основі залучення людського капіталу на умовах співучасті у розподілі результатів економічного зростання.

Основою коректної побудови ефективної системи інклюзивного розвитку є уточнення її цілей, які подекуди мають суперечливий характер щодо необхідності забезпечення економічного росту чи розподілу накопиченого добробуту на основі соціалістичних принципів, концентрації на добробуті особистості чи формуванні засад інклюзивного розвитку макросистем [23].

Цілі інклюзивного розвитку, які передбачають сфери: соціальну; економіку, політику, суспільство, інфраструктуру та освіту систематизовано у табл. 1.4.

Таблиця 1.4

Цілі інклюзивного розвитку

Сфера	Цілі інклюзивного розвитку
Соціальна сфера	<ul style="list-style-type: none"> – зниження соціальної нерівності шляхом вирішення проблем найвразливіших верств населення; – підвищення можливостей для самозабезпечення найменш захищених груп населення; – забезпечення базових соціальних потреб незалежно від регіональних, вікових та інших ознак; – гарантування соціальної безпеки громадян; – забезпечення належної якості соціальних послуг.
Економіка	<ul style="list-style-type: none"> – удосконалення економічної моделі розвитку підприємств шляхом стимулювання інвестицій та створення робочих місць; – підвищення продуктивності праці внаслідок вищого рівня зацікавленості у результатах роботи; – санація та перезапуск економічної діяльності (особливо збиткової) у депресивних регіонах; – надання можливості населенню залучитись до створення суспільного продукту на інклюзивних засадах – забезпечення працевлаштування; – стимулювання реалізації потенціалу вразливих груп населення щодо активної та результативної участі в економічній діяльності; – забезпечення стійкості та динамізму економіки з урахуванням зовнішніх викликів та кон'юнктури ринку.
Політика	<ul style="list-style-type: none"> – удосконалення існуючих політичних відносин; – соціалізація політичного процесу – відхід від технократичних підходів.
Суспільство	<ul style="list-style-type: none"> – толерантне ставлення до звичаїв та традицій населення із урахуванням регіональних та етнічних особливостей; – забезпечення рівних можливостей участі різних груп населення у суспільно-політичному житті громад та країни загалом.
Інфраструктура	<ul style="list-style-type: none"> – розвиток інфраструктури та забезпечення рівномірного та справедливого доступу до об'єктів інфраструктури по всій країні; – справедливий перерозподіл соціальних переваг у доступі до інфраструктури (в енергетичному секторі, медичних та освітніх послугах, в логістиці та цифровій сфері).
Освіта	<ul style="list-style-type: none"> – підвищення рівня знань місцевого населення; – удосконалення та осучаснення освітнього процесу; – забезпечення постійного підвищення кваліфікації у відповідності до потреб ринку.

Джерело: складено автором на основі [23]

Функції держави з регулювання інклюзивного розвитку наведено на рис.

1.5.

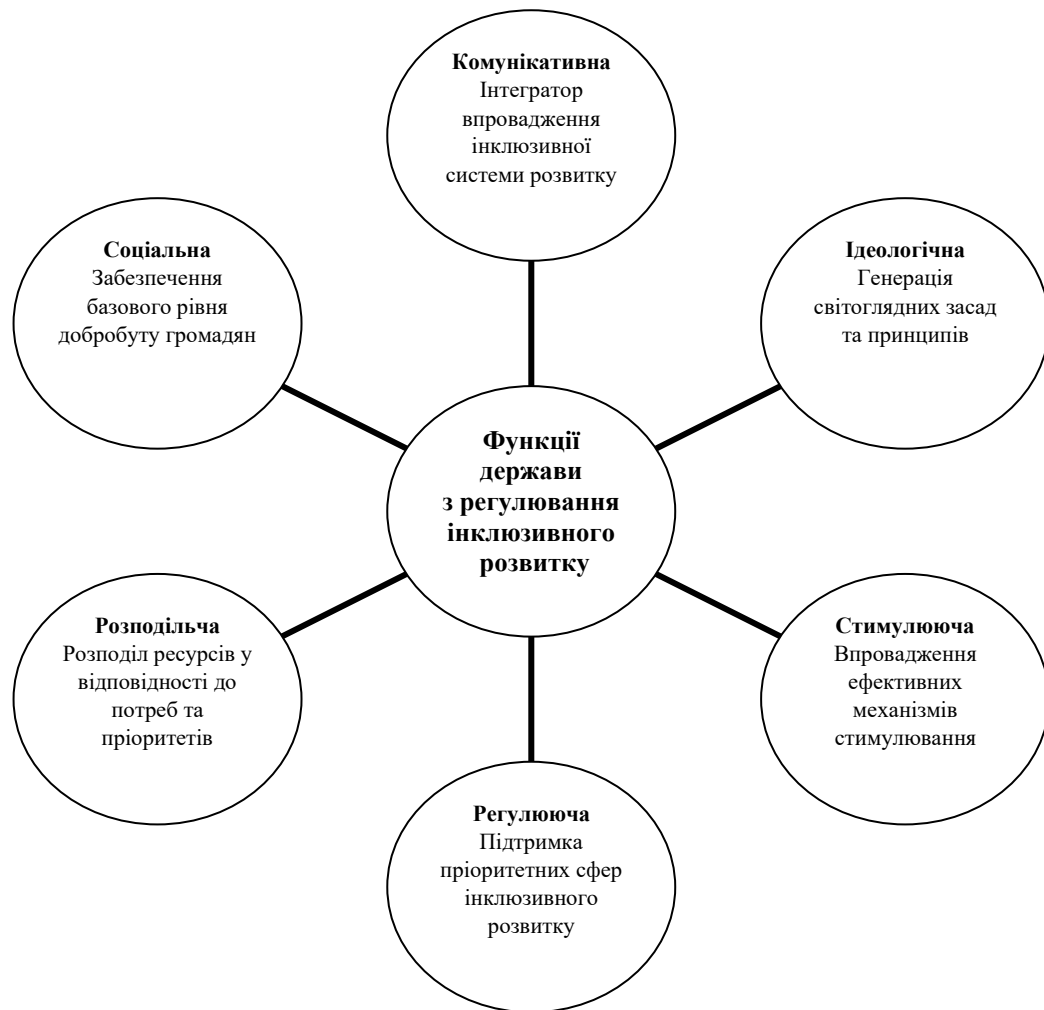

Рис. 1.5. Функції держави з регулювання інклюзивного розвитку

Джерело: наведено автором на основі [23]

Таким чином, можна виділити основні функції держави при регулюванні інклюзивного розвитку на прикладі сфери АПК [23]:

1. **Комуникативна** – держава має стати інтегратором та комунікатором для різних суб'єктів АПК щодо розробки довгострокової стратегії інклюзивного розвитку агропродовольчої сфери, удосконалення механізмів взаємодії між суб'єктами даної сфери та систематичного впровадження принципів сталого інклюзивного розвитку у життя.

2. **Ідеологічна** – генерація світоглядних засад, ідеологічних принципів формування суспільної інклюзії на основі довіри, справедливості, залученості із

пріоритетом розвитку людини та людського потенціалу як основи успішного зростання агропродовольчої сфери у довгостроковій перспективі.

3. Стимулююча – впровадження ефективних механізмів стимулювання агропродовольчих компаній до залучення більш широких верств населення до активної економічної діяльності та участі у розподілі результатів економічного зростання, а також механізмів стимулювання громадян до продуктивної праці у різних формах на противагу отриманню державних дотацій та субсидій.

4. Регулююча – впровадження механізмів підтримки пріоритетних з точки зору інклюзивного розвитку галузей та перетікання капіталу у галузі, які мають більше значення щодо створення суспільної інклюзії, а також усунення дисбалансів соціально-економічного розвитку.

5. Розподільча – використання податкових та бюджетних механізмів для помірному розподілу ресурсів у відповідності до потреб та пріоритетів інклюзивної системи.

6. Соціальна – забезпечення прийняттого рівня життя громадян, у тому числі тих, які з різних причин не включені до соціально-трудова відносин, а також гарантування доступу до медичних та освітніх закладів незалежно від статусу та місця проживання.

В інклюзивній економіці економічне зростання веде до спільного процвітання, яке гарантує кожному жителю економічну безпеку, ресурси для створення багатства та можливість жити повноцінно. Незважаючи на те, що зростання та справедливість – це критично важливі складові більш інклюзивної економіки, варто звернути увагу на інші елементи, які впливають на її формування, особливо для бідних і вразливих верств.

Так, важливо визначити, хто бере участь в економіці (працівники, споживачі чи власники бізнесу), чи є зростання тривалим і сталим, чи люди мають однакові шанси й економічні можливості та чи гарантується певний мінімальний рівень безпеки й передбачуваності. Такі питання важливо

порушувати в демографічних, соціальних, екологічних та економічних умовах, що швидко змінюються (тобто сьогодні).

Бізнес може лідувати в розбудові економіки, яка забезпечує високооплачувані робочі місця, пропонує доступ до найважливіших продуктів і послуг, підтримує добробут громади та сприяє екосистемі інклюзивного економічного зростання.

Бізнес також відіграє важливу роль у модернізації суспільного договору з урядами, людьми, працівниками та громадянським суспільством, що гарантує спільну можливість брати участь у розвитку економіки. Нерівність та економічна відчуженість спричиняють ризики для операційної ефективності, соціальної інклюзії, неперервності ланцюга постачань, соціальної та політичної стабільності й загального стану економіки. Навпаки, корпоративні дії для підтримки більш інклюзивної економіки забезпечують стабільне робоче середовище, реагують на занепокоєння зацікавлених сторін, розширюють ринкові можливості та пом'якшують регуляторний ризик і невизначеність [44].

Інклюзивна економічна стратегія базується на двох десятиліттях взаємодії з компаніями-членами та партнерами щодо інтеграції прав людини, відповідальних практик на робочому місці (наприклад, прожиткового мінімуму), надійного залучення зацікавлених сторін і спільноти, а також прозорості звітності в бізнес-практику. Таким чином, будь-яка «нова економіка для загального блага» має бути інклюзивною.

Представники центру інклюзивного зростання «Mastercard» і команда Центру громадського впливу в Північній Америці провели спільне дослідження та систематизували ідеї нобелівських лауреатів, керівників міжнародних організацій і деяких провідних світових мислителів у різних секторах щодо питання інклюзивної економіки.

Група експертів визначила чотири нагальні системні виклики, які спричинили так зване економічне відчуження:

- структурні форми відчуження: засновані на особистісних характеристиках, які обмежують економічний потенціал;
- порушений суспільний договір: погіршилися умови участі працівників в економіці, в т. ч. щодо гарантування зростання заробітної плати, надання соціальних виплат та отримання високооплачуваної роботи;
- збільшення багатства та прогаліни у можливостях: зменшується частка представників суспільства, зацікавлених у майбутньому успіху економіки, що визначає більшу кількість спостерігачів і менше учасників;
- відсутність інвестицій у спільні ресурси та майбутні покоління: зумовлює недостатню стійкість основних секторів і нераціональне споживання природних ресурсів.

Для розробки концепту інклюзивної економіки необхідно залучити осіб і місця, які недостатньо брали участь у цьому процесі.

Основою має бути людська порядність та інвестування в загальні блага й майбутні покоління. Відповідно до того, як країни та галузі відновлюються, лідери в усьому світі мають можливість переглянути, як працює економіка [45].

Менталітет «спочатку розвивай, а потім перерозподіляй» не приведе до справжньої інклюзії.

«Зробити для усіх» («Made for all») – це основа інклюзивної глобальної економіки, яку визначено як систему, яка спеціально розроблена, щоб надати пріоритет процвітанню всіх людей і планети, і яка побудована на трьох основних базисах (рис. 1.6.):

Рис. 1.6. Основні базиси інклюзивної економіки

Джерело: наведено автором

За останні п'ять років Центр економічної інклюзії швидко розвинувся і є регіональним лідером у створенні, масштабуванні й інституціоналізації антирасистських робочих місць. Співпрацюючи з різними організаціями для кращого розуміння та впровадження поточних результатів досліджень, Центр економічної інклюзії сподівається побудувати розвинену, стійку регіональну економіку, де кожен зможе брати участь у ринках, досягати успіху в кар'єрному зростанні та збагатитися, а також сприяти загальному економічному зростанню. Якісні та постійно оновлювані дані за допомогою таких інструментів, як «Індикатори інклюзивної регіональної економіки» й «Індекс дивідендів расової справедливості», мають вирішальне значення для виявлення проблем, урахування можливостей і здійснення дій щодо реальних, орієнтованих на дослідження рішень.

З огляду на те, що 7 із 10 осіб живуть у суспільствах, де зростає нерівність, ця проблема актуалізується і потребує системного аналізу та

застосування системи заходів для створення більш інклюзивної економіки через роботу з клієнтами та в місцевих громадах.

У процесі відновлення після пандемії необхідно включати ролі й обов'язки бізнесу та уряду у створенні інклюзивної економіки. Ця тема обговорювалась на Глобальному саміті з інклюзивного зростання, який зібрав світових лідерів та експертів з інклюзивної економіки, щоб з'ясувати, як інноваційні рішення, нові партнерства та колективні дії можуть відновити економіку, яка працює для всіх. Саміт, організований Інститутом Аспена та Центром інклюзивного зростання «Mastercard», охоплював три пленарні засідання, інтерактивні дискусії обговорення світових лідерів, зокрема колишнього президента США Б. Клінтона, віце-президента США К. Харріс, генерального директора Світової організації торгівлі Н. Оконджо-Івеали та королеви Нідерландів Максими, яка є спеціальним адвокатом Генерального секретаря ООН з інклюзивного фінансування розвитку.

Незважаючи на те, що за останнє десятиліття міжгалузеві дії та нові технології сприяли створенню більш інклюзивної економіки, домогосподарства і малий бізнес дотепер зазнають значних проблем, що, зокрема пов'язані із жінками та людьми змішаної раси, тобто йдеться про соціальну інклюзію, гендерну рівність [46].

Проте у вирішенні цього питання важливу роль відіграють міжгалузеві стратегії фінансового залучення та партнерства. На Глобальному саміті з інклюзивного зростання обговорювали, як надалі змінювати фінансові системи, щоб вони були більш інклюзивними та стійкими. Можемо зробити такі основні висновки [47]:

- 1) економіка створена для забезпечення інклюзії особливості функціонування установ, механізмів управління, законів та нормативних актів визначають пріоритети і привілеї, а отже, результативність економіки. Щоб економіка забезпечувала інклюзивність, пов'язані з нею інституції потрібно

активно розвивати в цьому напрямку, тобто необхідно впроваджувати системні зміни для розвитку інклюзивної економіки;

2) інклюзивна економіка – це економіка, де вигоди або результати рівномірно розподіляються серед населення. Сутність цієї дефініції виражається у двох таких концепціях:

– горизонтальна справедливість, де немає систематичних відмінностей у розподілі, пов'язаних із такими характеристиками населення, як вік, стать, дохід, місце проживання чи етнічна належність;

– вертикальна справедливість, коли накопичення ресурсів у певних групах перерозподіляється серед населення, наприклад, через прогресивне оподаткування.

Обидві концепції є базовими та взаємопов'язаними для інклюзивної економіки, що передбачає (рис. 1.6.):

(а) справедливий розподіл основних товарів і послуг. Інклюзивна економіка – це економіка, за якої населення має змогу купувати або отримувати доступ до необхідних товарів і послуг для повноцінної участі в житті суспільства, таких як вода, електроенергія, житло та цифрове підключення. Крім того, людям не можна відмовляти або обмежувати доступ до основних товарів і послуг через особисті характеристики, наприклад, місце проживання (доступна пошта) або стать (членство в клубах). Мережу соціального захисту вважають важливою послугою, яку економіка надає загалом; економіка має гарантувати достатню систему безпеки для підтримки людей, коли вони не можуть зайняти оплачувану роботу (наприклад, через незадовільний стан здоров'я, інвалідність або обов'язки по догляду чи недостатню кількість робочих місць);

(б) справедливий розподіл економічного залучення. Інклюзивна економіка – це економіка, де кожен може брати участь в оплачуваній і неоплачуваній економіці. Активність у платній економіці забезпечує соціальні та фінансові

вигоди (достатній дохід і стабільну роботу). Це означає, що певні групи населення (жінки, етнічні меншини, особи з обмеженими можливостями або які належать до певної соціально-економічної групи) не вилучаються з оплачуваної економіки через наявність цих характеристик. Так само доступ до неоплачуваної економіки (догляд, виховання дітей і громадська робота) має бути відкритий і спільний (наприклад, робота по дому) з тими, хто менш схильний брати в цьому участь (наприклад, чоловіки);

(в) справедливий розподіл активів, які надають економічну владу. Інклюзивна економіка – це економіка, де існує справедливий розподіл економічних активів, таких як багатство, капітал і соціальні зв'язки. Ці активи дають змогу людям визначати особисті обставини (тип роботи, умови й оплата), а також формувати системні фактори, наприклад, економічну політику. Нерівний розподіл влади серед населення призводить до експлуатації, економічного домінування та дискримінації груп із меншою владою;

(г) Оцінювання різних сфер економіки. Інклюзивна економіка – це економіка, де різні її сектори оцінюються на основі того, що вони надають суспільству. Ті, хто має економічну владу, можуть визначати, які сфери економіки найбільш ефективні, і це впливає на фінансову, політичну та соціальну віддачу. Наприклад, сектори та види діяльності, в яких домінують жінки, як правило, менш цінуються, що визначає нижчу оплату їхньої праці, гірші умови і нижчий соціальний статус. Крім того, значна частина неоплачуваної діяльності в нашому суспільстві недооцінюється, і в ній переважають жінки (наприклад, робота по дому, догляд, виховання дітей, волонтерство тощо).

Інклюзивна економіка – це економіка, де ресурси, необхідні для економічної активності, рівномірно розподіляються серед населення. Людям потрібні певні ресурси та навички, брати участь у розвитку економіки. Такі фактори, як досвід раннього віку, здоров'я та освіта, впливають на здатність

людей бути учасниками економічної діяльності, і вони нерівномірно розподіляються серед населення [48].

Інклюзивна економіка – це економіка, в якій виробництво та розподіл товарів і послуг відбуваються таким чином, що обмежені планетарні ресурси не виснажуються, а рівні вироблених відходів перебувають у межах, і планета та її мешканці, в т. ч. майбутні покоління, можуть коригувати. В інклюзивній економіці повні екологічні витрати економічної діяльності вміщено (інтерналізовано) у вартість виробництва та розподілу товарів і послуг. З огляду на це потрібні значні зміни в рівнях виробництва, видах вироблених товарів і способах їхнього виробництва, щоб забезпечити функціонування економіки в межах планети [49].

З позицій економічної теорії концепція інклюзивного розвитку є своєрідним продовженням концепції сталого розвитку (рис. 1.7).

Її появу можна вважати відповіддю на такі виклики сучасності, як посилення нерівності, відсутність успіху в боротьбі з бідністю та виникнення цілої низки соціальних та економічних диспропорцій у розвитку регіонів, країн та верств суспільства.

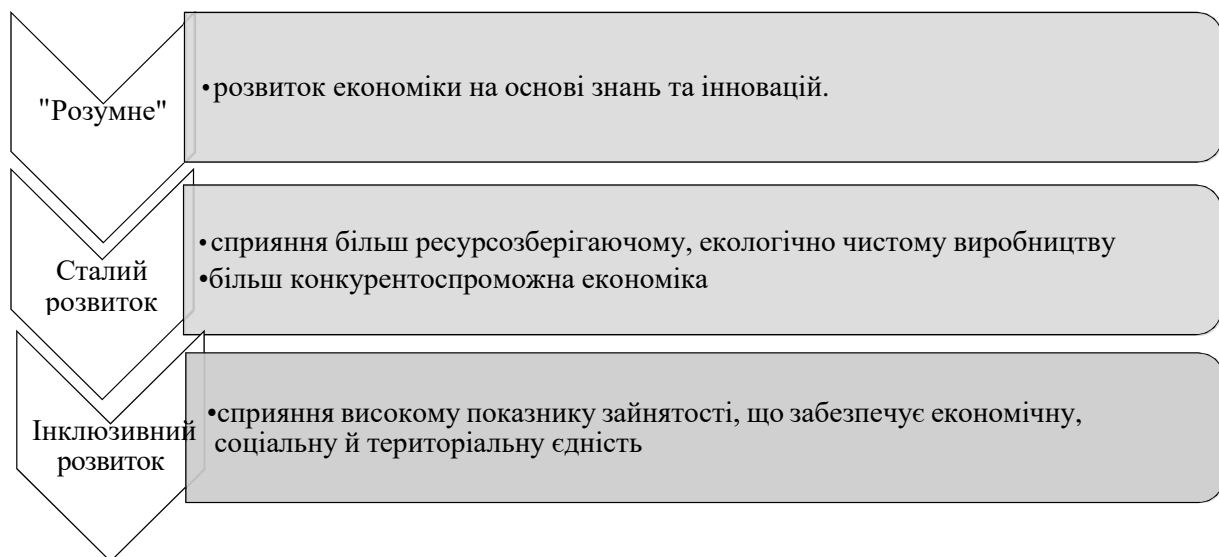

Рис. 1.7. Місце інклюзивного розвитку в системі основних пріоритетів для Європи згідно зі Стратегією ЄВРОПА 2020

Джерело: наведено автором на основі [50]

Визначення інклюзивного зростання передбачає прямі зв'язки між макроекономічними та мікроекономічними детермінантами економіки та економічним зростанням. Інклюзивний підхід має довгострокову перспективу, оскільки основна увага приділяється продуктивній зайнятості як засобу зменшення розшарування суспільства за рівнем доходів та підвищення рівня життя менш забезпечених верств населення, і в кінцевому результаті збережена екологія і здорове суспільство виправдають зусилля на впровадження інклюзії.

Як зазначають науковці, не обов'язково вкладати значні кошти в малоприбуткові галузі економіки: розвиток може відбуватися і за рахунок загального прогресу або покращення мікроклімату.

Вперше методику оцінки інклюзивного зростання було опубліковано колективом науковців у 2013 році за підтримки МВФ. Індекс інклюзивного росту та розвитку (Inclusive Growth and Development Index, скорочено IDI) було запропоновано на Всесвітньому економічному форумі в Давосі (Швейцарія) у 2018 році як альтернативний до ВВП на душу населення показник для загальної оцінки стану економічного розвитку країни. Водночас ВВП на душу населення враховується як одна зі складових при визначенні IDI. Згідно з позицією учасників форуму, рейтинг країн за шкалою індексу інклюзивного зростання та розвитку точніше здатен відобразити справжній стан речей в тій чи іншій країні.

Індекс особливий тим, що враховує одразу 12 різних показників розвитку країни (3 групи), зокрема стан її економіки та соціально-політичну обстановку. Раніше індекс включав від 3 до 7 показників у балах.

Слабким місцем даної методики оцінки є врахування різномірної інформації, що може призвести до не завжди коректного результату.

Показники, що використовуються при розрахунку індексу інклюзивності економічного зростання, наведено в табл. 1.5.

Таблиця 1.5

Показники, що використовуються при розрахунку індексу інклюзивності економічного зростання

Група показників	Показник	Одиниця вимірювання
Ріст і розвиток	ВВП на душу населення	дол. США
	Зайнятість	%
	Продуктивність праці	дол. США
	Очікувана тривалість здорового життя	роки
Інклюзивність	Медіанний дохід домогосподарств	дол. США за день
	Коефіцієнт Джині – розшарування суспільства за доходами	від 0 до 100
	Рівень бідності	%
	Коефіцієнт Джині – розшарування суспільства за рівнем добробуту	від 0 до 100
Наслідування поколінь та сталість розвитку	Скориговані чисті заощадження	% (від валового національного доходу)
	Інтенсивність парникового забруднення на одиницю ВВП	кг / дол. США
	Державний борг	% (від ВВП)
	Коефіцієнт демографічного навантаження	%

Джерело: наведено автором на основі [51]

Існують невеликі і небагаті країни, які виробляють мало матеріальних благ, а спеціалізуються на продовольстві, сфері послуг і транзиті, а також експорті сировини. Вони мало забруднюють довкілля не тому, що досягли певного рівня розвитку, а через слабку промисловість. Висока частка сфери послуг здатна «вивести» подібну країну за рахунок низького забруднення, самозайнятості чи інших місцевих особливостей на кращі позиції в рейтингах, ніж якби оцінювання здійснювалося традиційно – передусім за обсягом ВВП на душу населення [52]. Дискусійне також питання, чи коректно вказувати індекс інклюзивного розвитку з точністю до сотих чи навіть тисячних, оскільки це абстрактна величина, яка не обчислюється в реальних одиницях вимірювання.

Попри спірність доцільності використання індексу інклюзивного розвитку в статистиці, сама концепція інклюзії досить раціональна для України.

Таблиця 1.6

Основні переваги та недоліки впровадження концепції інклюзивного зростання для України

Недоліки	Переваги
Неготовність законодавчої бази	Дає поштовх економічному підйому без застосування жорстких заходів
Недооцінює проблему зовнішнього боргу країни	Приділяє увагу диверсифікації економіки (туризм, інтелектуальні розробки тощо)
Потребує фінансових вкладень при запуску	Враховує проблеми екології та соціальної несправедливості
	Підвищує рівень зайнятості

Джерело: наведено автором на основі [50]

У доповіді Всесвітнього економічного форуму «Інклюзивне зростання та інклюзивний розвиток» [53] виділено основні складові інклюзивної економіки, а саме:

- освіта і навички,
- базовий сервіс та інфраструктура,
- рівень корупції та оренда,
- фінансове посередництво та реальні інвестиції,
- капітал та підприємництво,
- працевлаштування та заробітна плата,
- фіскальні трансферти.

Як бачимо, інклюзивна економіка, як і інклюзивний розвиток економіки, охоплює всі сфери економіки держави, забезпечуючи рівні права і можливості кожної людини. Концепція інклюзивного розвитку економіки хоча ще й нова, проте має вже сформовані риси. Так, Фонд Рокфеллера звертає увагу на такі її характерні риси [54]:

1) участь – необхідність залученості людей в економічне життя держави (доступ до ринку праці, споживачів та бізнес-сектору, прозорість, якість знань

таї норм законодавства, що дозволяють починати власний бізнес та знайти роботу);

2) справедливість – забезпечення мобільності більшої кількості людей з різних соціально незахищених груп (доступ до суспільних благ, інфраструктури, освіти, ресурсів, тощо.);

3) зростання – економічний розвиток, що включає дохідні показники на душу населення та інші показники загального багатства суспільства;

4) стабільність – економічні суб'єкти повинні бути впевнені у майбутньому та спроможні прогнозувати наслідки своїх економічних рішень, що дозволяє інвестувати у майбутнє та забезпечити власне стабільне фінансове становище;

5) сталий розвиток – поступове накопичення економічного та соціального багатства для забезпечення добробуту наступних поколінь (накопичення та пропорційний розподіл нагромаджених активів у різних формах капіталу: виробничий, фінансовий, людський, соціальний таї природний).

Основними характеристиками інклюзивного розвитку економіки за даними дослідження [55] є:

– система інклюзивної економіки забезпечує рівний доступ до освіти, здоров'я, робочих місць та інших соціальних послуг для всіх громадян без дискримінації;

– розвиток в інклюзивній економіці передбачає активну підтримку та захист прав вразливих та виключених груп населення, таких як діти, інваліди, мігранти, люди похилого віку та інші;

– розвиток в інклюзивній економіці спрямований на забезпечення сталого росту та розвитку, з урахуванням потреб майбутніх поколінь;

– підприємства та урядові структури мають високу соціальну відповідальність та дотримання етичних стандартів у своїй діяльності;

- розвиток в інклюзивній економіці вимагає співпраці та партнерства між різними суб'єктами, включаючи урядові органи, бізнес, громадські організації та академічний сектор;
- розвиток в інклюзивній економіці передбачає впровадження інноваційних технологій та цифрових рішень, що допомагають полегшити доступ до послуг та ресурсів для всіх громадян;
- розвиток в інклюзивній економіці забезпечує сталість економіки, захист навколишнього середовища та раціональне використання природних ресурсів.

Висновки до Розділу 1

Трансформація парадигми розвитку суспільства об'єктивно обумовлена в умовах транспарентності досягненням екстремумів добробуту та споживання в одних регіонах та секторах суспільства при зростанні нерівності та бідності в інших. Тому трансформація парадигми розвитку суспільства має глобальний характер та охоплює усі сфери.

Концепція інклюзивного економічного зростання виникла через те, що фінансова рентабельність не може бути єдиним критерієм у низці аспектів соціальної сфери, в екологічних питаннях тощо. Інклюзивне зростання покликане забезпечувати справедливі можливості для економічних учасників під час економічного зростання та рівноправ'я секторів економіки та верств населення, а також зосереджує увагу на рівності здоров'я, людського капіталу, екологічного стану довкілля, соціального захисту та продовольчої безпеки.

Індекс інклюзивного росту та розвитку (IDI) було запропоновано на 48-му Всесвітньому економічному форумі в Давосі як альтернативний до ВВП на душу населення показник. При його розрахунку враховується загалом 12 показників, згрупованих за 3 групами (ріст і розвиток, інклюзивність, наслідування поколінь та сталість розвитку).

Разом з тим, підміна реальних економічних показників таким абстрактним показником, як індекс інклюзивного росту та розвитку може стати шляхом до популізму та часткового спотворення реальної картини у певних регіонах.

Методика розрахунку індексу інклюзивного зростання є досить громіздкою математичною операцією, що залишає простір для подальших досліджень.

РОЗДІЛ 2

АНАЛІЗ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО СТАНОВИЩА ТА РЕАЛІЗАЦІЇ ЦІЛЕЙ СТАЛОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ

2.1. Індикатори інклюзивної економіки

Перетворити інклюзивний розвиток на концепцію, яку можна виміряти, не просте завдання. Інформацію про те, чи відбуваються зміни та чи впливають ці зміни на інклюзивний розвиток, неможливо описати одним показником. Інклюзивний розвиток є багатограним явищем, основні характеристики якого нелегко представити в статистичній формі.

Група експертів Всесвітнього економічного форуму у швейцарському Давосі запропонувала як інструмент аналізу впровадження країнами основних принципів концепції Індекс інклюзивного розвитку (Inclusive Development Index). Тобто теоретична основа концепції набула практичного характеру, а стійкий, всеосяжний прогрес, що супроводжується зростанням доходів населення на рівні зі зростанням його економічних можливостей, рівня захищеності та якості життя, визнаної головною метою економічного розвитку, а зовсім неї зростання ВВП [55].

Індекс Інклюзивного Розвитку відображає критерії, за якими оцінюють економічний прогрес у країні. Цей показник включає 12 індикаторів – National Key Performance Indicators (рис. 2.1).

При цьому традиційний макроекономічний показник ВВП доповнюється іншими індикаторами і стає не ключовим в оцінці економіки, а її важливою складовою. Відповідно, зважаючи на кінцеву мету розвитку країни, яка полягає у стійкому і широкомасштабному покращенні рівня життя, доцільно звертати увагу саме на показник інклюзивності економічного розвитку.

Індекс консолідує 3 групи показників. До групи «Зростання і розвиток» належить розмір ВВП на душу населення, продуктивність праці, рівень працевлаштування населення та очікувана тривалість життя.

Рис. 2.1. Показники, що формують Індекс інклюзивного розвитку за методологією Всесвітнього Економічного Форуму

Джерело: наведено автором на основі [56; 19]

Друга група показників включає такі індикатори, як середній рівень доходів домашніх господарств, коефіцієнт Джинні щодо розподілу доходів і розподіл багатства у суспільстві та рівень бідності. Ці показники характеризують ступінь нерівності у розподілі доходів.

Третя група «Розподіл капіталу та стабільність між поколіннями» представлена такими показниками, як розмір чистих заощаджень, розмір державного боргу (у % до ВВП), відношення кількості непрацездатного населення до працездатного таї інтенсивність парникових викидів в атмосферу.

З усіх цих показників складаються групові індекси, а потім розраховується їх середнє арифметичне значення [56; 19; 57].

Фахівці Всесвітнього Економічного Форуму щорічно, починаючи з 2017 року розраховують кожен елемент індексу за даними Світового Банку, Інституту показників та оцінки здоров'я Сіетлі, Міжнародної Організації Праці, журналу «Social Science», Організації економічного співробітництва та розвитку, Управління енергетичної інформації США.

Підсумковий Індекс Інклюзивного Розвитку обчислюється за показниками групових категорій, а далі середнім арифметичним розрахунком з основних груп. Авторами такої методології є 4 економісти Форуму: Маркус Берк, Маргарета Дренніке-Хануз, Річард Семанс та Джемма Коріган.

Методика передбачає, що оцінка і ранжування здійснюється за різними групами країн. У 2017 р. і в 2018 р. в оцінку включено відповідно 109 і 103 країни світу. У 2017 р. виділено 2 групи країн, до першої групи входило 30. Поділ у ранжуванні країн спричинений різним розуміння рівня бідності та нерівності у країнах з різними типами розвитку економіки. У 2018 році Індекс було розраховано за такою ж методологією, проте країни ділилися на 4 групи за показником рівня доходів населення [56].

У 2017 році Україна посіла 47 місце, а у 2018 році – 49 місце у рейтингу країн світу з показником 3,42 за Індексом інклюзивного розвитку Україна потрапляє у групу країн з економікою, що розвивається [58; 59].

Найвищий показник нерівності добробуту є однією з проблем в країні, але рівень нерівності доходів і бідність не є кричущими [59].

Запроваджений у червні 2022 року Індекс інклюзивного зростання Організації ООН з питань торгівлі та розвитку (UNCTAD) вимірює не лише традиційні економічні показники, такі як ВВП, але й показники умов життя, рівності та екологічної стійкості. Перший показник UNCTAD IGI (індекс інклюзивного зростання) складався з трьох груп, а саме економіки, умов життя

та рівності [60] і складалася з 21 індикатора, включаючи один екологічний індикатор (викиди CO₂ за компонентом 2).

Новий, розширений IGI містить більше показників рівності, що стосуються гендерної нерівності, а також новий окремий компонент, присвячений екологічним питанням. Розширений IGI складається з чотирьох «стовпів» і 27 індикаторів. Новий зведений індекс інклюзивного зростання може надати уявлення про показники країни щодо гендерної рівності, умов життя чи екологічної стійкості поряд з економічним розвитком.

Таблиця 2.1

Складові показника IGI у 2020 році

1) Економіка	2) Умови життя	3) Рівність	4) Довкілля
ВВП	Соціально-медичний стан	Трудова участь	Охорона природного капіталу (вода, земля, викиди газів)
Національний дохід	Логістика та фінанси	Нерівність доходів	Енергоємність
Споживання енергії		Зарахування до школи	
Працевлаштування		Політична участь	
Торівля		Гендерне соціовідтворення	

Джерело: складено автором на основі [60]

Розширений IGI складається з чотирьох стовпів і 27 індикаторів:

1) Економіка:

- Скоригований чистий національний дохід (постійний долар США за 2015 рік);
- Споживання електроенергії (кВт*год на душу населення);
- Співвідношення зайнятості до населення, 15+, усього (%) (змодельована оцінка МОП);
- Експорт товарів і послуг (% ВВП);
- ВВП на душу населення, ПКС (поточні міжнародні долари);
- ВВП на одну зайняту особу (постійний ПКС 2017 \$).

2) Умови проживання:

- Володіння рахунком у фінансовій установі або в постачальнику послуг мобільних грошей, молодь (% населення віком 15–24 роки);
- Частка місць, які займають жінки в національних парламентах (%);
- Зайнятість у сфері послуг, жінки (% від зайнятості жінок) (змодельована оцінка МОП);
- Підписки на фіксований широкосмуговий зв'язок (на 100 осіб);
- Індекс ефективності логістики;
- Рівень смертності, до 5 років (на 1000 живонароджених);
- Люди, які користуються безпечними послугами питної води (% населення);
- Частка місць, які займають жінки в національних парламентах (%);
- Співвідношення рівня участі жінок і чоловіків у робочій силі (%) (змодельована оцінка МОП);
- Зарахування до школи, середня (валовий), індекс гендерного паритету (GPI);
- Зарахування до середньої школи (% від загальної суми);
- ЦСР 3.8.1 Охоплення основними медичними послугами;
- Загальний рівень безробіття (% від загальної кількості робочої сили) (змодельована оцінка МОП);
- Наймані працівники, жінки (% зайнятих жінок) (змодельована оцінка МОП).

3) Рівність:

- Індекс Джині;
- Коефіцієнт бідності (6,85 доларів на день (2017 ПКС) (% населення).

4) Екологія:

- Викиди CO₂ (кг на ПКС \$ ВВП);

- Рівень енергоємності первинної енергії;
- Наземні природоохоронні території (% від загальної площі суші).

Загалом вищий рівень інклюзивного зростання пов'язаний з більш економічно розвиненими країнами. Люксембург, Ісландія та Норвегія є одними з країн з найвищим рейтингом за загальним індексом. Усі 30 країн з найвищим рейтингом є з розвиненими економіками (рис. 2.2).

Загальний індекс показує, що інклюзивний розвиток часто не досягається, доки не буде досягнуто певного рівня економічного зростання та процвітання. Проте деякі країни, що розвиваються, мають вищі результати, ніж багато розвинених країн.

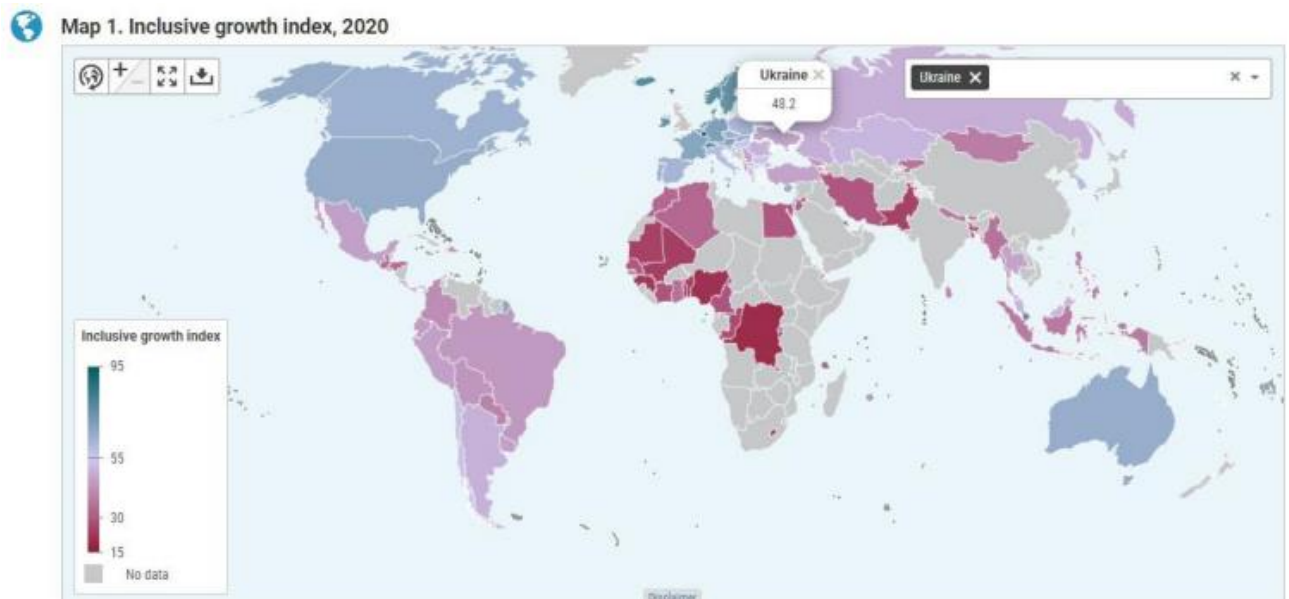

Рис. 2.2. Індекс інклюзивного зростання, 2020 р.

Джерело: наведено автором на основі [60]

Країни, що розвиваються в Африці, як правило, мають найнижчі показники індексу, в середньому 35. Розвинуті країни є найбільш неоднорідною групою, що характеризується найбільшим розривом у загальних показниках індексу. Найменш розвинені країни є найбільш однорідною групою, різниця в оцінках індексу не перевищує 16 балів для рівня 1, економіки. Групи як країн,

що розвиваються, так і розвинених країн неоднорідні з точки зору умов життя, рівності та навколишнього середовища.

Згідно з даними на рис. 2.2 Україна отримала 48,2 бали [60].

Нові дані Конференції ООН з торгівлі та розвитку (UNCTAD), опубліковані 16 листопада 2023 р., підкреслюють обмеження валового внутрішнього продукту (ВВП) як всеохоплюючого показника прогресу, підкреслюючи, що вищий економічний результат не означає більш інклюзивне та стійке зростання. У 2023 році його було розширено, щоб охопити такі великі економіки, як Китай та Індія, і тепер охоплює 129 країн, що представляють 93% населення світу та 96% світового ВВП. Останнє видання показує, що, незважаючи на те, що значні розбіжності залишаються (середня загальна оцінка інклюзивного зростання в країнах з розвинутою економікою майже вдвічі вища, ніж у тих, що розвиваються), деякі розриви скорочуються.

Не менш важливо визначити, хто отримує вигоду від економічного зростання, чи покращує воно умови життя людей і як воно впливає на навколишнє середовище. Оскільки світ бореться з нагальними викликами, пов'язаними зі зміною клімату та розширенням соціальної-економічної нерівності, індекс надає необхідні дані для політиків, щоб визначити сфери для вдосконалення та розробити більш ефективні рішення. Очікується, що необхідність більш комплексного підходу до оцінки розвитку стане ключовою темою Саміту 2024 року [61].

Таким чином, оцінити рівень інклюзивності розвитку економіки досить складно, оскільки якісні характеристики такого розвитку потрібно виражати через певні кількісні параметри. Поряд з цим слід зважати і на той факт, що економічний розвиток відбувається досить стрімко, у зв'язку з чим комплексний показник інклюзивності розвитку потребує постійних доповнень і уточнень.

2.2. Динаміка показників соціально-економічного розвитку України

Інклюзивна економіка – це багатогранна концепція, і її успіх може бути визначений різними факторами, такими як рівень зусиль уряду, громадської участі, економічної стабільності тощо. Інклюзивна економіка є складною багатофакторною моделлю економічного розвитку. Вона враховує широкий спектр факторів і аспектів, що впливають на рівень економічного розвитку та суспільного добробуту. Можна виокремити такі ключові аспекти, які необхідно враховувати в інклюзивній економічній моделі:

- рівність і соціальна справедливість;
- соціальна інфраструктура;
- підтримка малого підприємництва;
- навчання та професійна підготовка;
- участь громадян;
- інфраструктура та доступ до ринків;
- сталість і екологія.

Для аналізу поточного стану інклюзивної економіки та її зростання використано звіти міжнародних та національних організацій «World Development Indicators» (WDI).

WDI – це набір статистичних даних та показників, які надають інформацію про економічний розвиток країн світу. Цей набір даних публікується Світовим банком та містить різноманітні показники, такі як економічні, соціальні, екологічні та інші, які дозволяють аналізувати та порівнювати рівень розвитку країн у різних сферах. WDI надає можливість вивчати тенденції та порівнювати ключові показники економічного розвитку, такі як ВВП на душу населення, індекси бідності, освіта, охорона здоров'я, інфляція, зайнятість та інші. На основі запропонованих категорій необхідно

сформувати набір факторів (факторний простір), які забезпечують інклюзивність економіки та уможливають оцінку її стану.

Для цього необхідно відібрати основні показники, які будуть виступати в якості факторних ознак f_i , $i = 1, \dots, n$, що формуватимуть факторний простір

$$\Phi: \Phi = \{f_1, f_2, \dots, f_n\}, \quad (2.1)$$

де, n – кількість факторних ознак, розмірність факторного простору.

На основі вище викладеного та статистичних даних WDI було сформовано структуру факторного простору.

Було виділено чотири категорії показників, що будуть використовуватися для досліджень:

- екологічні;
- економічні;
- соціальної рівності;
- умов проживання.

Екологічні показники є важливими факторами інклюзивності, оскільки вони визначають вплив економічної діяльності на навколишнє середовище та якість життя населення.

До екологічних показників, які відповідають факторним ознакам, віднесено:

f_1 – рівень викидів діоксиду вуглецю (CO_2),

f_2 – рівень енергоємності первинної енергії,

f_3 – відсоток загальної площі суші, які є наземною природоохоронною територією.

В таблиці 2.1 наведено статистичні дані екологічних показників за десять років, починаючи з 2012 року.

ВВП за паритетом купівельної спроможності на душу населення (ВВП за ПКС) – є мірою випуску продукції на душу населення в доларах постійної

купівельної спроможності, при цьому нівелюється вплив інфляційних процесів. Вищий реальний ВВП на душу населення є показником вищого рівня життя.

Таблиця 2.2

Статистичні дані WDI екологічних показників України

Рік	Рівень викидів діоксиду вуглецю (CO ₂) (кг на ПКС ВВП)	Рівень енергоємності первинної енергії	Наземні природоохоронні території (відсоток загальної площі суші)
2012	0,626238	8,66	
2013	0,534722	8,21	
2014	0,514579	8,31	
2015	0,438742	8,09	
2016	0,423894	7,79	3,96
2017	0,347168	7,43	3,98
2018	0,347600	7,51	3,98
2019	0,311236	6,95	3,98
2020	0,302869	6,98	4,34
2021	-		12,96

Джерело: складено автором на основі [63]

Зниження рівня викидів CO₂ є ключовим для боротьби з кліматичними змінами. Зменшення обсягів викидів сприяє поліпшенню якості повітря, здоров'я населення та довкілля в цілому. Інклюзивна стратегія повинна враховувати соціальні аспекти, такі як забезпечення чистого повітря для всіх груп населення. Зниження рівня енергоємності первинної енергії свідчить про більш ефективне використання енергії в економіці. Це може вказувати на перехід до виробництва енергії з більш сталих джерел, а також на удосконалення технологій та ефективність використання енергії у всіх сферах життєдіяльності. Збільшення відсотка природоохоронних територій сприяє збереженню біорізноманіття, як важливого елемента екосистеми. Це впливає на

забезпечення екосистемних послуг, які важливі для людей, таких як чисте повітря, вода та регуляція клімату.

До економічних було обрано такі показники, які можуть бути обґрунтовані як факторні ознаки інклюзивності (табл. 2.2):

f_4 – ВВП на душу населення ПКС;

f_5 – ВВП на одну зайняту особу;

f_6 – експорт товарів;

f_7 – скоригований чистий національний дохід;

f_8 – співвідношення зайнятого населення до загального.

Таблиця 2.3

Статистичні дані WDI економічних показників України

Рік	ВВП на душу населення ПКС, дол.	ВВП на одну зайняту особу, дол.	Експорт товарів, дол.	Співвідношення зайнятості населення до загального
2012	9705,358	29180,13	47,38283	52,036
2013	11111,05	29221,31	42,89738	52,245
2014	10743,59	27088,36	48,59296	51,069
2015	10164,33	24527,56	52,59768	51,148
2016	11148,20	25313,77	49,29862	51,036
2017	11860,56	26085,52	48,12492	50,958
2018	12633,51	26915,27	45,23524	51,358
2019	13348,03	27717,47	41,23169	51,707
2020	13102,80	27796,61	38,82165	49,867
2021	14289,04	29292,87	40,68834	49,269

Джерело: складено автором на основі [63]

ВВП на душу населення (Паритет купівельної спроможності) враховує купівельну потужність грошей у конкретній країні, що може бути показником рівня життя. Високий ВВП на душу населення свідчить про економічний

розвиток та може бути індикатором того, що економічне зростання призводить до покращення якості життя для всіх верств населення.

ВВП на одну зайняту особу може вказувати на продуктивність праці в країні. Якщо вартість виробництва на одну зайняту особу зростає, це може свідчити про покращення якості робочих місць та рівень оплати, що сприяє інклюзивному економічному зростанню.

Збільшення обсягу експорту може призвести до зростання виробництва та створення нових робочих місць. Це може впливати на рівень доходу та забезпечити можливості для різних секторів населення, включаючи менш підтримувані групи.

Високий рівень зайнятості може свідчити про те, що економічне зростання розподіляється рівномірно, надаючи можливості для роботи різним верствам населення. Це сприяє соціальній інклюзії та зменшенню економічного нерівності.

Ці показники є важливими для оцінки та моніторингу інклюзивного економічного розвитку, оскільки вони відображають важливі аспекти економічної активності та їхній вплив на різні соціальні групи населення.

Соціальна рівність є необхідною для створення справедливого та інклюзивного суспільства. Забезпечення рівних можливостей для розвитку для всіх шарів населення, незалежно від їхнього соціального статусу чи фінансових можливостей, сприяє збереженню стабільності та сталого економічного зростання.

Було обрано такі показники соціальної рівності:

f_9 – індекс Джині;

f_{10} – коефіцієнт бідності при доході 6.85 на день (2017 Р) (відсоток населення).

У табл. 2.4 наведено статистичні дані для України за період з 2012 р. по 2021р.

Індекс Джині вимірює рівень нерівності в розподілі доходів. Зменшення цього показника вказує на більш рівномірний розподіл доходів у суспільстві. Високий рівень соціальної рівності сприяє зменшенню бідності, підвищенню якості життя та покращенню соціального благополуччя для всіх верств населення.

Таблиця 2.4

Статистичні дані WDI показників соціальної рівності України

Рік	Індекс Джині	Коефіцієнт бідності при 6,85 дол. на день (2017 р.) (відсоток населення)
2012	24,7	11,0
2013	24,6	8,4
2014	24,0	9,0
2015	25,5	15,0
2016	25,0	15,4
2017	26,0	10,8
2018	26,1	9,4
2019	26,6	7,1
2020	25,6	7,1

Джерело: складено автором на основі [63]

Коефіцієнт бідності вказує на відсоток населення, яке живе за межею бідності, визначеної порогом у 6.85 долара на день. Зниження цього коефіцієнта свідчить про зменшення бідності та забезпечення населення необхідними ресурсами для життя.

Показники умов проживання також є важливими індикаторами інклюзивної економіки, оскільки демонструють рівність можливостей, права на здоров'я та рівноправність.

Зокрема, виділимо факторні ознаки на основі таких показників у табл. 2.5:

Таблиця 2.5

Статистичні дані WDI показників умов проживання в Україні

Рік	Загальний рівень безробіття (відсоток загальної кількості робочої сили) (змодельована оцінка МОП)	Зайнятість жінок у сфері послуг (відсоток зайнятості жінок) (змодельована оцінка МОП)	Люди користуються безпечними послугами питної води (відсоток населення)	Наймані працівники жінки (відсоток зайнятих жінок) (змодельована оцінка МОП)	Індекс ефективності логістики
2012	7,53	68,60342	87,26281	80,51418	2,57
2013	7,17	69,05322	89,28508	80,36369	
2014	9,27	70,29863	88,98134	85,82450	2,85
2015	9,14	72,07956	88,67622	86,08074	
2016	9,35	72,69366	88,74271	86,49472	2,976444
2017	9,50	72,48351	88,80873	86,38145	
2018	8,80	72,96025	88,87429	86,45059	2,736683
2019	8,19	73,42747	88,9393	86,84488	
2020	9,48	73,92853	88,95687	87,32874	2,83
2021	9,83	-	89,02048	87,03957	

Джерело: складено автором на основі [63]

f_{11} – загальний рівень безробіття (відсоток загальної кількості робочої сили) (змодельована оцінка МОП);

f_{12} – зайнятість жінок у сфері послуг (відсоток зайнятості жінок) (змодельована оцінка МОП);

f_{13} – люди користуються безпечними послугами питної води (відсоток населення);

f_{14} – наймані працівники жінки (відсоток зайнятих жінок) (змодельована оцінка МОП);

f_{15} – індекс ефективності логістики;

f_{16} – підписки на фіксований широкосмуговий зв'язок (на 100 осіб);

f_{17} – рівень смертності до 5 років (на 1000 живонароджених);

f_{18} – доступ до основних медичних послуг;

f_{19} – співвідношення рівня участі жінок і чоловіків у робочій силі (відсоток) (змодельована оцінка МОП);

f_{20} – частка місць, які займають жінки в національних парламентах (відсоток).

Таблиця 2.6

Статистичні дані WDI показників умов проживання в Україні

Рік	Підписки на фіксований широкопугвий зв'язок (на 100 осіб)	Зайнятість Рівень смертності до 5 років (на 1000 живонароджених)	Доступ до основних медичних послуг	Співвідношення рівня участі жінок і чоловіків у робочій силі (відсоток) (змодельована оцінка МОП)	Частка місць, які займають жінки в національних парламентах (відсоток)
2012	8,037552	10,6	65	82,27450	20,33097
2013	8,858429	10,2	65	81,33895	9,438202
2014	9,306210	9,8	65	80,41564	11,66667
2015	11,64370	9,4	69	79,50530	12,08531
2016	12,03426	9,2	69	78,60986	12,01923
2017	12,35354	8,9	71	77,72717	12,29314
2018	12,80326	8,7	71	76,85697	12,29314
2019	16,15913	8,5	77	75,99858	20,51887
2020	18,61701	8,4	77	75,89049	20,80378
2021	18,26779	8,2	77	75,98296	20,80378

Джерело: сформовано автором на основі [63]

Всі наведені показники є важливим для стабільності економіки та соціальної інклюзії. Співвідношення рівня участі жінок і чоловіків у робочій силі та забезпечення рівних можливостей для жінок у сфері найманої праці сприяє гендерній рівності, зокрема і у сфері послуг, сприяє гендерній рівності та їхньому економічному самозабезпеченню. Також, гендерний баланс у політиці сприяє створенню більш рівноправного та репрезентативного суспільства. Активна участь жінок у прийнятті рішень впливає на створення політик, які враховують потреби всіх груп населення.

Індекс ефективності логістики вказує на рівний доступ до ринків для різних груп населення. Доступ до широкопугового зв'язку є ключовим елементом для забезпечення рівних можливостей у доступі до інформації та комунікації. За допомогою фіксованого широкопугового зв'язку можна покращити доступ до освіти, робочих можливостей та інших сервісів.

Забезпечення доступу до безпечної питної води є важливим для забезпечення здоров'я населення та уникнення захворювань. Це впливає на якість життя та інклюзивність у сфері охорони здоров'я. Зниження рівня смертності серед дітей до 5 років та широке покриття необхідними медичними послугами є ключовими показниками ефективності системи охорони здоров'я та доступу до медичних послуг. Покращення цього показника сприяє інклюзивності шляхом забезпечення права на здоров'я для всіх груп населення.

Отже, акцентуємо:

1. Можна виокремити такі ключові аспекти, які необхідно враховувати в інклюзивній економічній моделі:

- рівність і соціальна справедливість;
- соціальна інфраструктура;
- підтримка малого підприємництва;
- навчання та професійна підготовка; участь громадян;
- інфраструктура та доступ до ринків; сталість і екологія.

2. Визначено структуру факторного простору з чотирма категоріями показників (екологічні; економічні; соціальної рівності; умов проживання), яка забезпечує урахування глобальних викликів, в тому числі й таких як пандемія, зміни клімату, військові конфлікти. Аргументовано, що факторний аналіз може служити інструментом для адаптації економічних систем.

3. У ході дослідження факторного простору інклюзивної економіки було проведено аналіз ключових чинників, що визначають інклюзивний розвиток країн. Виявлені факторні ознаки включають економічне зростання та розвиток, інклюзивність та наступність поколінь. Аналіз цих факторів відкрив важливі залежності та динаміку, які визначають стан інклюзивного розвитку країн.

Факторний аналіз в інклюзивній економіці допомагає виявляти джерела економічних нерівностей та розробляти ефективні заходи для їх зменшення.

Це дозволило враховувати екологічні, соціокультурні, технологічні та інші аспекти, що сприяють сталому розвитку, і розробляти стратегії, які узгоджують економічний розвиток з довкіллям і суспільством.

4. З урахуванням глобальних викликів, таких як пандемія, зміни клімату, та інші, факторний аналіз може служити інструментом для адаптації економічних систем до нових умов та забезпечення інклюзивного та сталого розвитку.

Відповідно, одержали два фактори. Де перший фактор формується на основі впливу факторних ознак:

f_1 – рівень викидів діоксиду вуглецю (CO₂) та

f_2 – рівень енергоємності первинної енергії.

Другий фактор залежить від факторної ознаки f_3 – відсоток загальної площі суші, які є наземною природоохоронною територією. Дані фактори можливо використовувати для інтегральної оцінки динаміки процесів інклюзивної економіки.

Перший фактор, що відповідає першій головній компоненті найбільше корелює з такими факторними ознаками як f_6 – експорт товарів та f_7 – скоригований чистий національний дохід.

Другий фактор на основі другої компоненти корелює з такою факторною ознакою як f_8 – співвідношення зайнятого населення до загального.

В той же час факторні ознаки f_4 – ВВП на душу населення ПКС та f_5 – ВВП на одну зайняту особу вносять рівноцінний вклад в обидва фактори.

Відповідно отримані фактори можна використовувати для інтегрального оцінювання динаміки процесів інклюзивної економіки країн, забезпечуючи врахування впливу всіх факторних ознак категорії економічних показників.

2.3. Аналіз стану інклюзивного розвитку національної економіки

Аналіз стану інклюзивного розвитку національної економіки проведено [67] за допомогою індексів:

- 1) Індекс інклюзивності (англ. The Inclusiveness Index, II).
- 2) Індекс інклюзивного розвитку (ІІР) (англ. Inclusive Development Index, IDI).

Inclusive Development Index, IDI є щорічною оцінкою економічної ефективності 103 країн (IDI є проектом Всесвітнього економічного форуму) та запропонованим інтегральним показником інклюзивної економіки.

Аналіз динаміки стану національної інклюзивності за 2016-2022 рр. систематизовано у табл. 2.7.

Таблиця 2.7

Індекс інклюзивності України (The Inclusiveness Index, II) за 2016-2022 рр.

Рік	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Кількість країн в рейтингу	138	120	125	132	172	133	136
Місце в рейтингу	80	73	85	-	102	106	108
Кількість балів	35,97	35,21	38,57	-	32,05	53,75	54,54

Джерело: складено автором на основі [66]

Принагідно, що погіршення ситуації індексу інклюзивності України розпочалось під час пандемії і COVID-19.

Після 2022 року прогнозується погіршення позицій України серед досліджуваних країн внаслідок повномасштабного вторгнення.

Аналіз динаміки стану національної інклюзивності за 2021-2022 рр. за окремими компонентами систематизовано в табл. 2.8.

Таблиця 2.8

Індекс інклюзивності України (The Inclusiveness Index, II)
за 2021-2022 рр. за окремими компонентами

Рік	Місце в рейтингу	Расова приналежність	Стать	Орієнтація	Релігія	Інвалідність	Рівень інклюзивності населення в цілому
2021	106	97	77	112	112	92	35
2022	108	100	81	115	115	94	34

Джерело: складено автором на основі [66]

Індекс інклюзивності України за період 2021-2022 рр. за окремими компонентами погіршив свої позиції на 2 пункти. Зниження відбулось за рахунок погіршення толерантного ставлення до громадян іншої расової приналежності (на 3 пункти з 97 місця на 100 місце). Також погіршення відбулось за рахунок погіршення толерантного ставлення до громадян іншої статі (на 4 пункти з 77 місця на 81 місце), сексуальної орієнтації (на 3 пункти з 112 місця на 115 місце), до осіб з інвалідністю (на 2 пункти з 92 місця на 94 місце). Рівень інклюзивності населення в цілому знизився на 1 пункт з 35 місця до 34 місця.

Аналіз динаміки стану національної інклюзивності за 2017-2018 рр. систематизовано в табл. 2.9.

Таблиця 2.9

Індекс інклюзивного розвитку України (Inclusive Development Index, (IPI))
за 2016-2022 рр.

Рік	2017	2018
Кількість країн в рейтингу	78	74
Місце в рейтингу	47	49
Кількість балів	3,67	3,42
Динаміка	-3,6	-6,8

Джерело: складено автором на основі [66]

Аналіз показників дозволяє зробити висновки, що Україна погіршила показники у рейтингу (на 2 пункти з 47 місця на 49 місце).

У 2017 р. звіт (The Inclusive Growth and Development Report 2017) [527] визначено, що Україна погіршила значення індексу на 3,6 бали. Пов'язують це зниження із військовими діями на сході, які негативно впливають на малозабезпечені верстви населення, змушують талановитих людей залишати країну в пошуках нових можливостей для повноцінного життя.

Аналіз динаміки стану національної інклюзивності за 2017-2018 рр. окремих елементів ІР систематизовано в табл. 2.10.

Таблиця 2.10

Показники окремих елементів інклюзивного розвитку ІР України
у 2017-2018 рр.

Рік	І група показників Зростання та розвиток			
	ВВП на одну особу, дол.	Продуктивність праці, дол.	Здорова тривалість життя, роки	Рівень зайнятості, %
2017-2018	2906	15845	64,1	53,9
	ІІ група показників Інклюзія			
	Нерівність доходів	Рівень бідності, %	Нерівність багатства	Середній дохід, дол.
2017-2018	26,3	0,5	90,1	10,2
	ІІІ група показників Рівень між поколіннями і сталий розвиток			
	Скореговані чисті заощадження, %	Вуглемісткість, кг на дол. ВВП	Державний борг, %	Коефіцієнт утримання, %
2017-2018	1,0	347,0	81,2	45,8

Джерело: складено автором на основі [66]

І група показників «Зростання та розвиток» дозволяє зробити висновки, що Україна має незадовільний рівень інклюзивності національної економіки. Для подальшого збільшення рівня інклюзивності національної економіки

необхідно підвищити якість професійної підготовки, зменшити бюрократичні бар'єри для створення та розвитку підприємництва, розширити можливості фінансування діяльності підприємств та посилити боротьбу із корупцією.

Проаналізуємо потенціал економіки України в сфері інклюзивного розвитку:

- економічний;
- соціальний;
- екологічний;
- інфраструктурний.

1) Економічний потенціал: природно-ресурсний, виробничий, трудовий, фінансовий, інвестиційний, науковий, інноваційний та цифровий потенціали.

Важливою передумовою забезпечення інклюзивного розвитку національної економіки є природо-ресурсний потенціал, який є «сукупною продуктивністю мінеральних, водних, земельних, лісових, фауністичних, природних рекреаційних ресурсів, виражена у вітчизняних цінах або цінах світового ринку» [68]. Природо-ресурсний потенціал є багатокомпонентним і включає наступні складові: мінеральні, земельні, водні, лісові, фауністичні, рекреаційні, кліматичні та космічні ресурси.

Структура природо-ресурсного потенціалу України виглядає наступним чином: мінеральні ресурси – 28,3%, земельні – 44,3%, водні – 13,1%, лісові – 4,2%, фауністичні – 0,5%, природні рекреаційні – 9,6% [68].

Земельні ресурси – це найцінніша складова природно-ресурсного потенціалу України. Загальний земельний фонд України становить 603,6 тис. м², з яких: сільськогосподарські землі – 71,2%, ліси – 17,2%, водойми – 4%, забудова – 3,8%, болота – 1,5%, інші землі (яри, піски, зсуви, радіактивно-забруднені території тощо) – 4,1%.

Державна екологічна інспекція зафіксувала, що станом на 30 листопада 2022 року внаслідок російської військової агресії забруднено 291 826 950 м² та засмічено 8 099 793 440 м² українських земель, сума шкоди становить 448,9 млрд грн. [69].

За даними міжнародної організації «Продовольство та сільське господарство» (ФАО) (англ. «Food and Agriculture Organization», FAO), яка функціонує від патронатом ООН, до початку повномасштабного вторгнення росії 20% сільськогосподарських земель України зазнали суттєвої деградації, рівень їх розораності сягав 53% і був одним із найвищих в світі (в Польщі він становить 36,5%, у Німеччині – 34,1%, у США – 17,5%, в Китаї – 12%) [69].

В Україні вже досить давно не проводилась комплексна оцінка вартості природних ресурсів. На початок 2005 року розвідані запаси корисних копалин в урядових документах оцінювалися у 150 тис. дол. на одну особу, західними експертами – у понад 200 тис. дол, що відповідало сумарній оцінці у 7-10 трлн дол. Сьогодні, за оцінками журналу «Forbes», вартість корисних копалин України зросла до 14,8 трлн дол [70].

При розрахунку враховано основні корисні копалини. До цього переліку не включено окремі види ресурсів, що мають велике розповсюдження та ціну в межах 10 дол. за тону (наприклад, пісок).

При цьому понад 70% загальної суми припадають лише на три області – Донецьку (3,8 трлн дол.), Дніпропетровську (3,5 трлн. дол.) та Луганську (3,2 трлн дол.). Найменша вартість корисних копалин характерна для Одеської (10 млрд дол.), Чернівецької областей [70].

В загальній вартості корисних копалин 62% забезпечує кам'яне вугілля, 14% – залізна руда, кожен із інших видів корисних копалин – менше 5%. Загальний обсяг корисних копалин становить 111 млрд т. [70].

Вартість запасів ресурсів корисних копалин України сформовано в табл. 2.11.

Таблиця 2.11

Вартість запасів ресурсів корисних копалин України

Назва	Кількість, млрд тон	Вартість, млрд дол.
Кам'яне вугілля	41,9	9100
Граніт та інше будівельне каміння	19,3	490
Залізна руда	18,1	2000
Кам'яна сіль	16,1	707
Горючі сланці	3,7	148
Калійні солі	2,4	250
Буре вугілля	2,6	261
Апатитові руди	2,1	625
Манганові руди	2,0	10
Торф	0,817	130
Глини	0,800	40
Природний газ	819	490
Фосфоритові руди	0,391	117
Графітова руда	0,245	34
Саморідна сірка	0,100	18
Нафта	0,85	50
Газовий конденсат	0,60	59
Літєві руди	0,33	38
Мідні руди	0,28	3
Свинцево-цинкові руди	0,22	9
Уран	0,000270	31
Германій	0,000041	97

Джерело: складено автором на основі [71-73]

Україна має унікальний та багатокомпонентний природно-ресурсний потенціал. Це має значення для інклюзивного розвитку національної економіки. Економічний потенціал національної економіки характеризує виробничий потенціал. Показником використання виробничого потенціалу національної економіки обираємо валовий внутрішній продукт (ВВП), на одну особу. Використання показника ВВП для розрахунку індексу інклюзивного розвитку (ІР) дозволяє визначити вигоду, яку отримують громадяни від своєї участі у створенні ВВП.

Динаміка ВВП на одну особу в Україні у 2002-2022 рр. представлена на рис. 2.3.

Рис. 2.3. Динаміка ВВП на одну особу в Україні у 2002-2022 роках, дол.

Джерело: наведено автором на основі [74]

Важливою складовою економічного потенціалу національної економіки є трудовий потенціал, який формує все працездатне населення, зайняте, незалежно від віку, у різних сферах суспільного господарства та індивідуальної трудової діяльності [75].

У зв'язку із військовими діями, Державна служба статистики України не має можливості проводити детальні обстеження робочої сили. Тому дослідження робочої сили України за статтю, типом місцевості та віковими групами в останній раз проводилося Державною службою статистики у 2021 році.

Кількість зайнятого населення в середньому за 2021 рік становила 15,6 млн осіб, зокрема 7,4 млн жінок та 8,2 млн чоловіків. Серед зайнятих громадян, 3,0 млн осіб або 19% були зайняті у неформальному секторі економіки. Рівень зайнятості населення становив 55,7%. Серед чоловіків цей показник становив 61,5%, а серед жінок – 50,4%» [76].

За видами економічної діяльності, найбільше громадян було зайнято у сфері торгівлі (3,6 млн осіб), сільському господарстві (2,7 млн осіб), промисловості (2,3 млн осіб), освіті (1,2 млн осіб), на транспорті (1,0 млн осіб), охороні здоров'я (0,9 млн осіб). Кількість безробітного населення (за методологією МОП) у 2021 році становила 1,7 млн осіб, зокрема 842 тис. жінок та 870 тис. чоловіків. Рівень безробіття населення (за методологією МОП) становив 9,9% робочої сили, серед жінок – 10,2%, чоловіків – 9,6%. Серед молоді віком до 25 років рівень безробіття був майже удвічі більшим – 19,1%. В середньому по країнах Євросоюзу, у 2021 році рівень безробіття становив 7,0%, зокрема серед молоді у віці до 25 років – 16,6%. За даними обстежень щодо пошуку роботи безробітними, найчастіше вони звертаються за допомогою у працевлаштуванні до Державної служби зайнятості (40% всіх безробітних) [76].

Кількість зареєстрованих безробітних та кількість вакансій, станом на 1 вересня 2023 року проілюстровано на рис. 2.4.

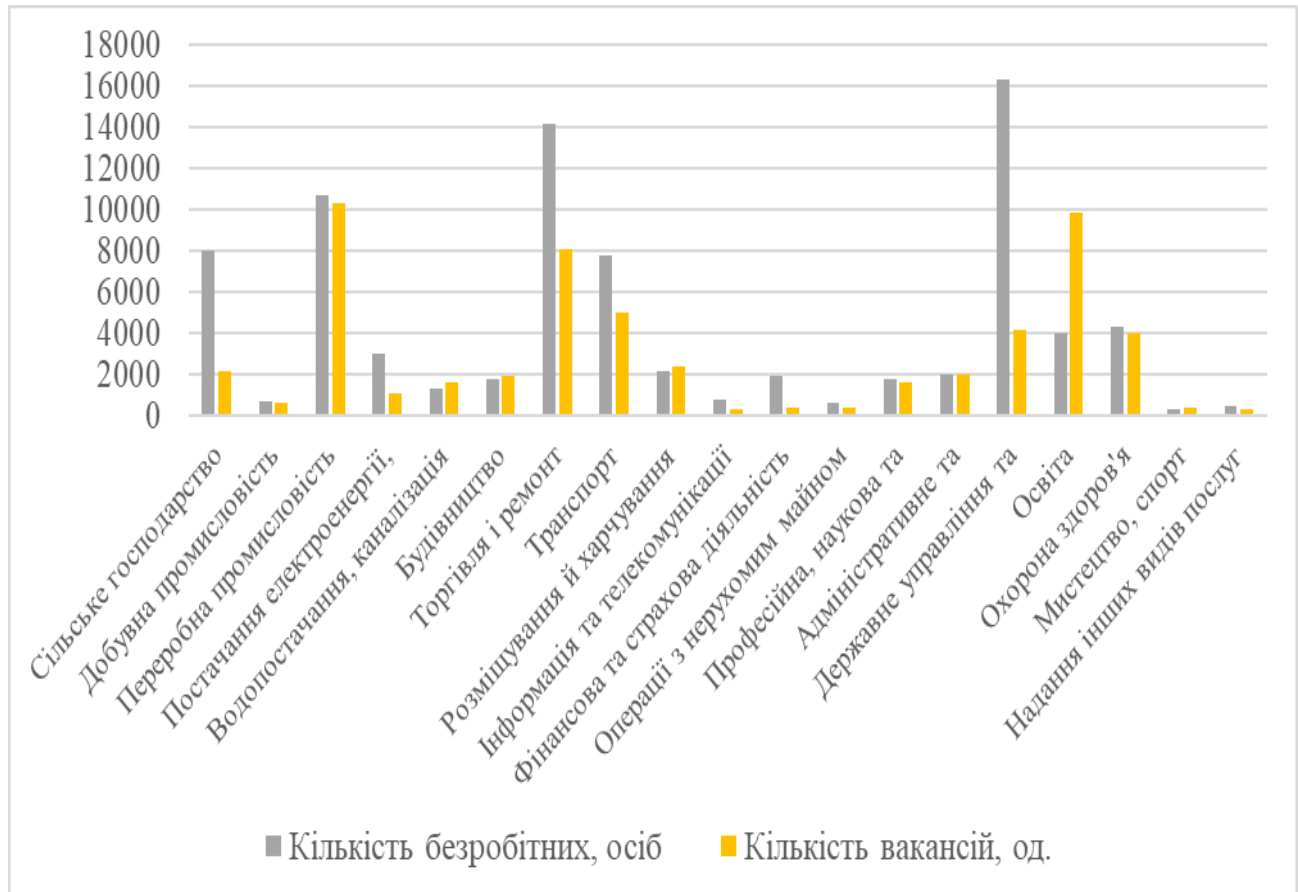

Рис. 2.4. Кількість зареєстрованих безробітних та кількість вакансій, станом на 1 вересня 2023 року

Джерело: наведено автором на основі [76]

Для аналізу складової економічного потенціалу – фінансового потенціалу проаналізуємо доходи зведеного бюджету, зовнішні фінансові ресурси, фінансові ресурси громадян, в тому числі мігрантів. Доходи Зведеного бюджету у 2022 р. і темпи приросту відносно 2021 р. сформовано у табл. 2.12.

Таблиця 2.12

Доходи Зведеного бюджету у 2022 р. і темпи приросту відносно 2021 р.

Показники	Абсолютні обсяги, млрд грн.	Темпи номінального приросту 2022/2021, %	Темп реального приросту, 2022/2021, %
Доходи всього	2196,3	32,1	4,2
Доходи без офіційних іноземних трансфертів	1715,0	3,3	-18,6
Податкові надходження, у т.ч.:	1343,2	-7,6	-27,1
– податок на доходи фізичних осіб	420,7	20,3	-5,2
– податок на прибуток підприємств	130,6	-20,3	-37,1
– рентна плата за користування надрами	94,1	5,4	-16,9
Акцизний податок:	57,2	-39,6	-52,3
– з вироблених в Україні підакцизних товарів (продукції)	61,1	-28,5	-43,6
– з ввезених на митну територію України підакцизних товарів (продукції)	44,1	-48,1	-59,1
Податок на додану вартість:	467,0	-13,0	-31,4
– з вироблених в Україні товарів з урахуванням відшкодування ВВП, у т.ч.:	213,9	37,3	8,3
– ПДВ з вироблених в Україні товарів (робіт, послуг)	298,5	-5,4	-25,4
– бюджетне відшкодування	-84,6	-47,0	-58,2
– з імпортованих до України товарів	253,1	-33,5	-47,6
Місцеві податки та збори	84,3	-6,2	-26,0
Єдиний податок	47,2	1,9	-19,6
Неподаткові надходження, у т.ч	368,4	81,9	43,5
Перерахування прибутку державних підприємств до бюджету	47,1	64,1	29,4
Кошти, що перераховуються Національним банком до бюджету	18,8	-23,1	-39,4
Власні доходи бюджетних установ	250,1	133,1	83,8
Офіційні трансферти від ЄС, урядів держав, МФО, донорських установ	481,3	36923,1	29098

Джерело: складено автором на основі [77]

Військова агресія росії проти України зруйнувала виробничі активи та загальмувала економічну діяльність в нашій країні. Такі процеси негативно позначилися на всіх процесах, в тому числі і на розмірі фінансового потенціалу національної економіки. Доходи Зведеного бюджету без іноземних грантів у 2022 році номінально зросли на 3,3% відносно попереднього року, однак реально скоротилися на 18,6% [77].

Як видно з табл., темпи зниження реальних доходів зведеного бюджету без іноземних грантів у 2022 році були помітно нижчими, від темпів падіння реального ВВП, яке за оцінкою Міністерства фінансів України становило 30,4%. Експерти пояснюють такі розбіжності «високим рівнем прибутковості підприємств у 2021 році та частковим зарахуванням цих прибутків до бюджету 207 2022 року, відносно швидкими темпами відновлення імпорту та позитивним впливом девальвації національної валюти на надходження від імпорту, неповним відшкодуванням ПДВ, збільшенням грошового забезпечення військовослужбовців і зростанням фонду оплати праці бюджетників (з нарахуваннями) із 9,5% ВВП у 2021 році до 25,9% у 2022 році» [77].

Важливу роль у формуванні доходів зведеного бюджету у 2022 році відіграли іноземні гранти, які склали 22% від всіх доходів. Міжнародна допомога засвідчила солідарність з Україною передових країн світу під час військової агресії росії. Частка іноземних грантів у сумарному залученні зовнішнього фінансування (з урахуванням позик) досягла 46%. Одна навіть така велика частка міжнародної допомоги не убезпечує нашу країну від надмірного боргового навантаження. Співвідношення державного боргу та ВВП наприкінці 2022 року сягнуло 85%, що суттєво перевищило граничний рівень для країн, що розвиваються, який становить 70% [77].

Спостерігається не лише зменшення доходів бюджетів всіх рівнів, але й скорочення розміру заощаджень українців. Динаміка заощаджень населення у 2008-2021 рр., млрд грн. наведена на рис. 2.5.

Рис. 2.5. Динаміка заощаджень населення у 2008-2021 рр., млрд грн.

Джерело: наведено автором на основі [78-79]

У табл. 2.13 наведена динаміка грошових переказів в Україну із-за кордону у 2008-2022 рр.

Важливою складовою економічного потенціалу є інвестиційний потенціал, який складається з: інвестиційного потенціалу держави, інвестиційного потенціалу регіонів, інвестиційного потенціалу територіальних громад, інвестиційного потенціалу суб'єктів фінансового сектора економіки, інвестиційного потенціалу суб'єктів нефінансового сектора економіки, інвестиційного потенціалу іноземних економічних суб'єктів та інвестиційного потенціалу домогосподарств [81].

Таблиця 2.13

Динаміка грошових переказів в Україну із-за кордону у 2008-2022 рр.

Роки	Розмір, млн. дол.	Абсолютний приріст	Відносний приріст
2008	6177	-	-
2009	5370	-807,0	-13,1%
2010	5862	+492,0	+9,2%
2011	7019	+1157,0	+19,7%
2012	7526	+507,0	+7,2%
2013	8537	+1011,0	+13,4%
2014	6489	-2048,0	-24,0%
2015	6959	+470,0	+7,2%
2016	7535	+576,0	+8,3%
2017	9287	+1752,0	+23,3%
2018	11111	+1824,0	+19,6%
2019	11921	+810,0	+7,3%
2020	11980	+59,0	+0,5%
2021	14019	+2039,0	+17,0%
2022	12621	-1398,0	-10,0%
2023	7735	-	-

Джерело: складено автором на основі [80]

За даними Державної служби статистики України, обсяг капітальних інвестицій в Україні у 2022 році скоротився на 39,2% і становив 409,7 млрд грн. Найбільше скорочення капітальних інвестицій відбулося у сферах права та бухгалтерського обліку, архітектури та інжинірингу, технічних випробувань та досліджень, в яких 210 зафіксовано скорочення на 83,3%, до 2,2 млрд грн., а також у видавничій справі, радіо- та телемовлення – на 64%, до 2,2 млрд грн. В операціях із нерухомим майном капітальні інвестиції зменшились на 53,4%, до 14,3 млрд грн., у державному управлінні та обороні – на 50%, до 36,5 млрд грн., у промисловості – на 48,1% до 126,1 млрд грн. У складському господарстві було зафіксовано зростання обсягів капітальних інвестицій одразу на 78,9%, до 23,3 млрд грн. Також невелике зростання відбулося у лісовому господарстві та лісозаготівлі – на 3,5%, до 1,5 млрд грн. і наукових дослідженнях і розробках –

на 21,1%, до 3,2 млрд грн. У регіональному зрізі найбільший обсяг капітальних інвестицій зафіксовано у Дніпропетровській (40,478 млрд грн.), Київській (31,169 млрд грн.) та Львівській (26,161 млрд грн.) областях [82]. Причиною зменшення обсягів капітальних інвестицій є військова агресія росії, яка суттєво погіршила інвестиційний клімат нашої держави. План реконструкції, розроблений Національною радою з відновлення України від наслідків війни, вимагатиме 750 млрд. дол. інвестицій протягом наступних 10 років.

Україна визначила 10 галузей, які мають великий інвестиційний потенціал:

- 1) оборонно-промисловий комплекс (43 млрд дол.);
- 2) металургія та металообробка (26 млрд дол.);
- 3) енергетика (177 млрд дол.);
- 4) природні ресурси (5,6 млрд дол.);
- 5) агропромисловий комплекс (34 млрд дол.);
- 6) логістика та інфраструктура (123 млрд дол.);
- 7) промислове виробництво (16 млрд дол.);
- 8) деревообробка та меблеве виробництва (5 млрд дол.);
- 9) фармацевтика (19 млрд дол.);
- 10) інноваційні технології (11 млрд дол.) [83].

Найбільше інвестиційними можливостями в Україні цікавляться представники США, Німеччини, Великобританії, Польщі та Туреччина в таких напрямках, як: інноваційні технології, сільське господарство, фінансовий сектор, логістика, енергетика, користі копалини та оборонна промисловість [83]. Природно, що інвестиційний потенціал громадян зростають у міру наявності у них фінансових ресурсів. За даними Державної служби статистики, середньомісячні інвестиційні витрати громадян (купівля цінних паперів, валюти, вклади в банки) в Україні у 2021 році становили 0,5 тис. грн., що становило 5% від їх загальних грошових витрат. При цьому для незаможних громадян (з середньомісячним доходом до 3 тис. грн.) зазначені витрати були у

10 разів нижчими за середній рівень, який складав 0,05 тис грн. або 0,9% загальних грошових витрат, а для більш заможних громадян (з середньомісячним доходом понад 12 тис. грн.) – у 4 рази вищими за середній рівень, який складав 2,08 тис. грн. або 11,2% загальних грошових витрат (рис. 2.6).

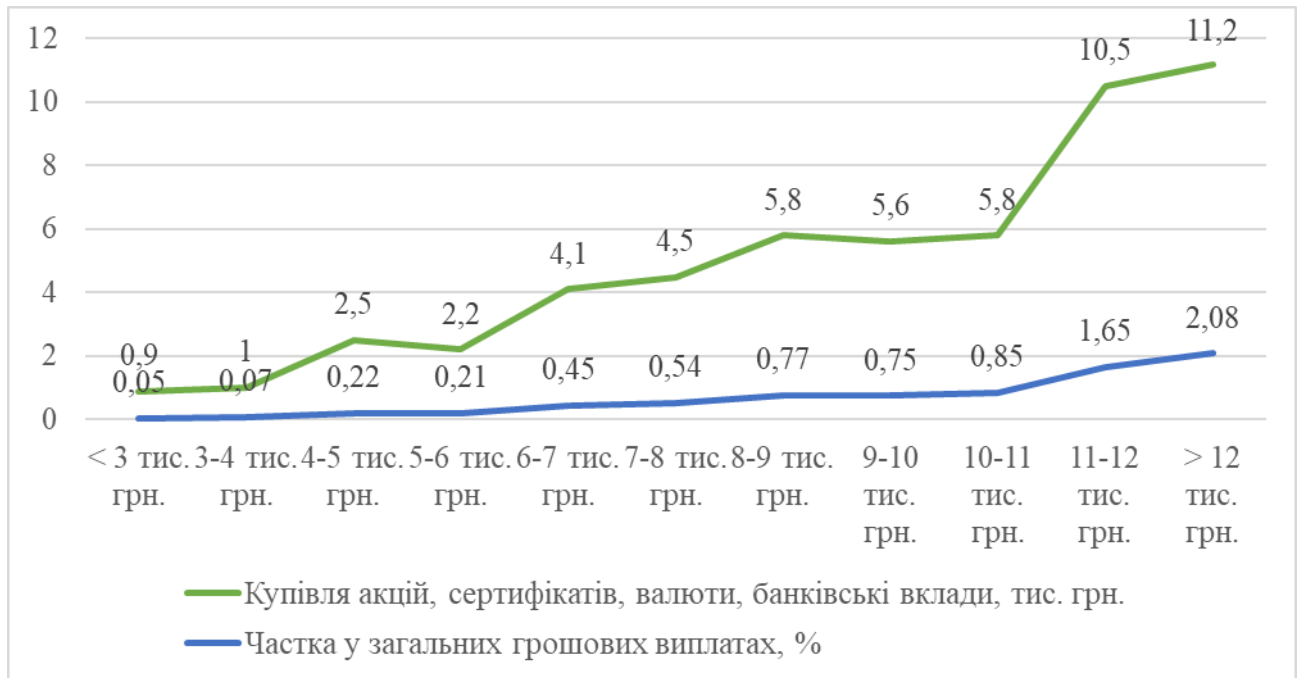

Рис. 2.6. Середньомісячні інвестиційні грошові витрати громадян залежно від розміру місячного грошового доходу на одну особу

Джерело: наведено автором на основі [84]

Важливою складовою економічного потенціалу національної економіки є інноваційний потенціал, який дозволяє оцінити здатність економіки про продукування інновацій. Інклюзивний розвиток сам по собі є інноваційним підходом до функціонування національної економіки, який вимагає вироблення та впровадження нових підходів до вирішення актуальних проблем. В науковій літературі досить часто можна зустріти термін «інклюзивні інновації», під якими розуміють «створення і виведення на ринок нових якісних продуктів або

послуг, які розроблені для і/або тих, хто позбавлений гідного рівня життя (наприклад, для осіб з низькими доходами, інвалідів, мігрантів, пенсіонерів тощо)» [85].

Для оцінка наявного інноваційного потенціалу використовуються найрізноманітніші індекси та рейтинги, найбільш популярними з яких є глобальний інноваційний індекс (ГІІ) (англ. Global Innovation Index) [86].

Глобальний інноваційний індекс (ГІІ) (англ. Global Innovation Index) розроблений Всесвітньою організацією інтелектуальної власності (англ. World Intellectual Property Organization, WIPO), Корнелльським університетом (англ. Cornell University) та міжнародною бізнес-школою «Insead». Даний індекс оцінює інноваційний розвиток на основі інноваційного потенціалу та результатів інноваційної діяльності.

Інноваційний потенціал визначається на основі таких параметрів, як:

- 1) інституції (політичне середовище, регуляторне середовище та бізнес-середовище);
- 2) людський капітал і дослідження (освіта, вища освіта, дослідження та розвиток);
- 3) інфраструктура (інформація і комунікації, технології, загальна інфраструктура, екологічна стійкість);
- 4) ринкове середовище (кредити, інвестиції, торгівля, диверсифікація та масштаб ринку);
- 5) бізнес-середовище (знання та вміння працівників, інноваційні зв'язки, засвоєння знань).

Результати інноваційної діяльності оцінюються на основі таких параметрів:

- 6) знання та технологічні винаходи (створення знань, вплив знань та поширення знань);
- 7) творчі результати (нематеріальні активи, творчі товари та послуги, онлайн творчість [86].

У 2022 році Україна посіла 57 місце серед 132 країн світу і 34 місце серед 39 країн Європи в рейтингу інноваційності розвитку національних економік (табл. 2.14).

Таблиця 2.14

Глобальний інноваційний індекс України у 2014-2022 рр.

Роки	Місце у рейтингу за загальним показником		
	Глобальний інноваційний індекс	Інноваційний потенціал («вхідний індекс»)	Результати інноваційної діяльності («вихідний індекс»)
2014	63	88	46
2018	43	75	35
2019	47	82	36
2020	45	71	37
2021	49	76	37
2022	57	75	48

Джерело: складено автором на основі [86]

Один з визначальних показників ефективності реалізації інноваційної політики держави – це її місце у глобальних рейтингах. Україна представлена у багатьох міжнародних рейтингах, які оцінюють її інноваційний потенціал, інноваційну спроможність та результативність інноваційної політики. Їх всебічну характеристику дають, зокрема, такі рейтинги: Глобальний індекс інновацій – ГІІ (The Global Innovation Index), Глобальний індекс стійкості конкурентоспроможності ГІСК (The Global Sustainable Competitiveness Index), Глобальний індекс конкурентоспроможності талантів – ГІКТ (The Global Talent Competitiveness Index), Зведений Інноваційний Індекс – ЗІІ (Summary Innovation Index – SII), а також Індекс людського розвитку – ІЛР (Human Development Index).

Динаміка рейтингів України за чотирма найбільш популярними підходами до оцінки інноваційної спроможності за 2015-2022 рр. – ГІІ, ГІСК, ГІКТ, ЗІІ – демонструє, що наша держава займає досить скромні місця, але останніми роками спостерігається тенденція до покращення деяких позицій.

Так, у міжнародному рейтингу ГІСК у 2022 р. Україна вийшла у топ-50 зі 180 країн світу.

Аналіз позиції України за окремими показниками ГП представлено у табл. 2.15.

Таблиця 2.15

Аналіз позиції України за окремими показниками ГП

Сильні сторони			Слабкі сторони		
Код	Назва індикатора	Місце в рейтингу	Код	Назва індикатора	Місце в рейтингу
2.1.2.	Витрати з державного бюджету на освіту, % ВВП	12	1.1.1.	Політична та поточна стабільність	121
2.1.5.	Співвідношення кількості учнів та вчителів, рази	11	2.3.3.	Глобальні корпоративні інвестиції, топ-3, млн дол.	38
2.2.1.	Кількість студентів ЗВО, % до загальної кількості тих, хто навчається	19	3.2.3.	Валове нагромадження, % ВВП	125
5.1.5.	Працевлаштовані жінки з науковим ступенем, %	2	3.3.1.	Енергоємність ВВП	116
6.1.3.	Зареєстровані корисні моделі, млрд дол.	1	4.1.3.	Кредити у мікрофінансових організаціях, % ВВП	53
6.2.3.	Витрати на програмне забезпечення, % ВВП	9	4.2.1.	Капіталізація ринку, % ВВП	78
6.3.4.	Експорт ІТ послуг, % до загального обсягу торгівлі	7	4.2.3.	Реципієнти венчурного капіталу, угоди/млрд дол.	99
7.1.2.	Зареєстровані торгові марки, млрд. дол.	26	4.2.4.	Венчурний капітал, % ВВП	88
7.1.4.	Зареєстровані промислові зразки, млрд дол.	19	5.2.4.	Спільне підприємництво / угоди стратегічного альянсу, млрд дол.	122
7.3.4.	Розробка мобільних застосунків, млрд дол.	13	7.2.2.	Національні художні фільми, млн перегл.	69

Джерело: складено автором на основі [86]

Важливою складовою економічного потенціалу національної економіки є науковий потенціал, оскільки ефективне впровадження інновацій не можливе без проведення RD.

Динаміка кількості організацій, які здійснювали дослідження і розробки, за секторами діяльності наведено на рис. 2.7.

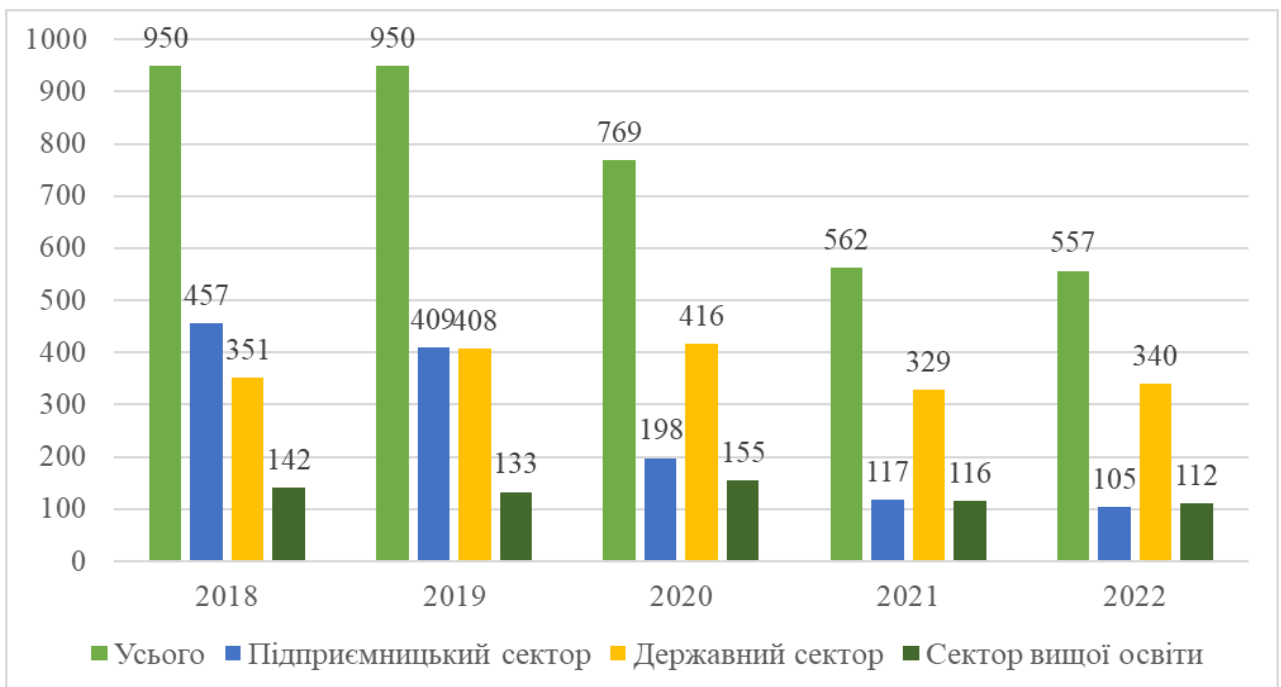

Рис. 2.7. Динаміка кількості організацій, які здійснювали дослідження і розробки, за секторами діяльності, од.

Джерело: наведено автором на основі [87]

В рейтингу цифрової якості життя, побудованому на основі індексу цифрової якості життя (англ. Digital Quality of Life Index, DQLI), Україна посідає 50 місце із 117 країн світу та 32 місце серед країн Європи.

Значення компонентів індексу цифрової якості життя в Україні у 2021-2022 роках наведено у табл. 2.16.

Таблиця 2.16

Значення компонентів індексу цифрової якості життя в Україні у 2021-2022 рр.

Показник	2021	2022	Зміна місця в рейтингу відносно 2021 року
Доступність інтернету	28 місце / 0,10	22 місце / 0,13	6 ↑
Якість інтернету	68 місце / 0,47	94 місце / 0,29	26 ↓
Цифрова інфраструктура	42 місце / 0,77	37 місце / 0,81	5 ↑
Цифрова безпека	25 місце / 0,86	41 місце / 0,59	16 ↓
Електронне урядування	61 місце / 0,63	64 місце / 0,63	3 ↓

Джерело: складено автором на основі [87]

Висновки до розділу 2

Перетворити інклюзивний розвиток на концепцію, яку можна виміряти – непросте завдання. Інформацію про те, чи відбуваються зміни та чи впливають ці зміни на інклюзивний розвиток, неможливо описати одним показником. Інклюзивний розвиток є багатограним явищем, основні характеристики якого нелегко представити в статистичній формі.

Група експертів Всесвітнього економічного форуму у швейцарському Давосі запропонувала як інструмент аналізу впровадження країнами основних принципів концепції Індекс інклюзивного розвитку (Inclusive Development Index). Тобто теоретична основа концепції набула практичного характеру, а стійкий, всеосяжний прогрес, що супроводжується зростанням доходів населення на рівні зі зростанням його економічних можливостей, рівня захищеності та якості життя, визнаної головною метою економічного розвитку, а зовсім неї зростання ВВП.

Індекс Інклюзивного Розвитку відображає критерії, за якими оцінюють економічний прогрес у країні. Цей показник включає 12 індикаторів – National Key Performance Indicators.

Традиційний макроекономічний показник ВВП доповнюється іншими індикаторами і стає не ключовим в оцінці економіки, а її важливою складовою. Відповідно, зважаючи на кінцеву мету розвитку країни, яка полягає у стійкому і широкомасштабному покращенні рівня життя, доцільно звертати увагу саме на показник інклюзивності економічного розвитку.

РОЗДІЛ 3

ВПРОВАДЖЕННЯ ІНКЛЮЗИВНОГО ПІДХОДУ В УКРАЇНІ НА ЗАСАДАХ КОНЦЕПЦІЇ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

3.1. Формування фінансової, економічної та соціальної інклюзії в Україні

Формування фінансової, економічної та соціальної інклюзії в Україні – це стратегічний напрям розвитку національної економіки.

Імплементация засад інклюзивного розвитку у соціально-економічну та політичну площину управління є складним та довготривалим завданням. Виняткове значення при цьому має створення відповідних організаційних передумов, необхідних для реалізації цих амбітних цілей. По перше, необхідним є формування та актуалізація у суспільстві загальної спільної місії – як демонстрація вірності ідеям інклюзивності як державних інституцій, так і бізнесу та всіх учасників суспільного процесу. Всі учасники мають розуміти важливість, пріоритетність та результати роботи інклюзивних механізмів економічного розвитку [88].

Уряди європейських країн, розуміючи необхідність переходу на модель сталого розвитку, частиною якої є інклюзивна економіка, визначають ключові напрями сприйняття та імплементации цих концепцій у практичну діяльність управління.

Серед них слід відмітити наступні:

1) визнання та усвідомлення суспільством і системами управління різних рівнів факту, що інклюзивна економіка є більш міцною у порівнянні з традиційною;

2) необхідність скорочення нерівності у суспільстві за рахунок забезпечення економічного зростання;

3) інклюзивне зростання має принести більшу користь людям з більш низькими доходами та меншою часткою національного багатства;

4) інклюзивне зростання має бути стійким та вбудованим в архітектуру глобальної соціально-економічної системи [89].

Для досягнення окреслених цілей і завдань інклюзивна економіка має містити набір специфічних характеристик і ознак, які відрізняють її від традиційної економічної системи господарювання та створюють передумови для формування механізмів її практичної імплементації у практичну площину управління. Рокфеллер-платформа, з урахуванням результатів власних досліджень і думок експертів, відокремлює п'ять базових характеристик, притаманних інклюзивній економіці: участь, справедливість, ріст, сталість та стабільність [90].

Дослідження науково-теоретичного та методичного базису концепції інклюзивної економіки дозволили виділити чотири її характерних ознаки, що є визначальними та кардинально відрізняють систему організації суспільно-економічних відносин за умов інклюзивності від традиційних економічних систем. Серед таких ознак вважаємо доцільним відокремити: вільний доступ, справедливість, рівність, стабільність (рис. 3.1).

Досягнення завдань інклюзивної економіки об'єктивно вимагає формування передумов і пошуку механізмів забезпечення дії драйверів інклюзивних трансформацій. Створення таких передумов у теперішній та найближчій перспективі нерозривно пов'язано із фінансовою інклюзією, яку часто розглядають як різновид економічної інклюзії. Світовий банк фінансову інклюзію характеризує як рівний доступ до фінансових продуктів, технологій і сервісів, який спроможний задовольнити стійкі потреби споживачів [91; 92].

Доступність фінансових послуг, яка формується завдяки фінансовій інклюзії, була визначена ООН як головний імператив досягнення цілей сталого розвитку [93].

Рис. 3.1. Характерні ознаки інклюзивної економіки

Джерело: наведено автором на основі [88; 90]

Фінансову інклюзію, на наш погляд, доцільно розглядати як доповнення або частину економічної інклюзії, яка формує сприятливі передумови для забезпечення сталого економічного зростання. Фінансова інклюзія є засобом забезпечення рівного та справедливого доступу до фінансових послуг, що надаються сталими фінансовими інститутами за цінами, які задовольняють інклюзивні потреби всіх споживачів. Фінансова інклюзія включає збереження, інвестування, кредитування, страхування та управління фінансовими ризиками. Українські вчені розглядають фінансову інклюзію як один з головних чинників забезпечення прискорених темпів економічного зростання [93] та засіб відновлення національної економіки та інструмент активізації

євроінтеграційних рухів країни [94]. Серед її основних елементів автори відокремлюють подальшу цифровізацію фінансових відносин; збільшення асортименту фінансових продуктів; правовий захист фінансових відносин та популяризацію фінансових сучасних технологій [95].

Доступність фінансових продуктів, технологій і послуг є тим фактором, який опосередковує успіх інклюзивних соціально-економічних перетворень у суспільно-господарському житті суспільства. Вона забезпечує прискорене інклюзивне зростання і сприяє досягненню сталості. Інклюзивна фінансова система є важливим елементом інфраструктурного забезпечення соціально-економічної системи. Разом з тим, практичні засади доступності фінансових благ за умов інклюзивної економіки мають доповнюватись якісними параметрами. Це означає, що фінансова інклюзія має бути не тільки достатньою і доступною за кількістю, але й характеризуватись високим рівнем оперативності, надійності, відповідати потребам і можливостям всіх без виключення клієнтів та забезпечувати позитивні результати, що виражаються у залученні до фінансової системи малозабезпечених маргіналізованих учасників. Актуальність концепції сталого розвитку та пошук практичного інструментарію і практичних засад її імплементації серед науковців зумовив активний пошук принципів, форм і моделей її прояву. Серед основних принципів інклюзивної економіки вченими виділялись: принцип добробуту (створення можливостей для добробуту та процвітання населення); принцип балансу, справедливості та правосуддя; принцип глобалізації; ефективність і достатність; принцип дієвості управління [96].

Шпикуляк О.Г., Ігнатенко М.М. та Швець А.А. доповнюють цю сукупність принципами становлення й розвитку інклюзивної економіки України, до яких відносять соціальну справедливість та відповідальність господарювання [97].

Цапко-Піддубна О.І. окремо виділяє також принципи концентрації на продуктивній зайнятості працездатної частини населення; необхідності

взаємодії ринкових сил та цілеспрямованої державної політики (соціальної, фінансової, політики зайнятості тощо) [98].

Войчук В.М. [99] конкретизує зміст розвитку інклюзивної економіки через наступні основні принципи:

- 1) наявність системних економічних цілей, що не обмежуються зростанням макроекономічних показників;
- 2) максимальне стимулювання та розвиток людського потенціалу;
- 3) підвищена увага до маргіналізованих груп і частини населення країни;
- 4) зниження рівня бідності та нерівності;
- 5) сприяння раціональному використанню природних ресурсів.

Дідух С.М. у своєму дослідженні [23] практично ототожнює принципи інклюзивного і сталого розвитку економіки та відокремлює серед них наступні основні:

- поєднання збереження природи і суспільства; задоволення основних потреб людини;
- досягнення рівності і соціальної справедливості;
- забезпечення соціального самовизначення та культурного різноманіття;
- підтримання цілісної екосистеми [23].

Степаненко С.В. [88] систематизує та виділяє додаткові принципи інклюзивної економіки, представлених на рис. 3.2.

Становлення і розвиток інклюзивної економіки має сформувати потужний ефект інклюзивного економічного зростання, результати якого мають виявитись достатніми для розв'язання проблем нерівності, бідності та розривів у рівні добробуту і якості життя населення світу. Для цього сама концепція інклюзивного зростання має мати багатовимірний системний характер та діяти у всіх напрямках суспільно-економічного прогресу, зокрема:

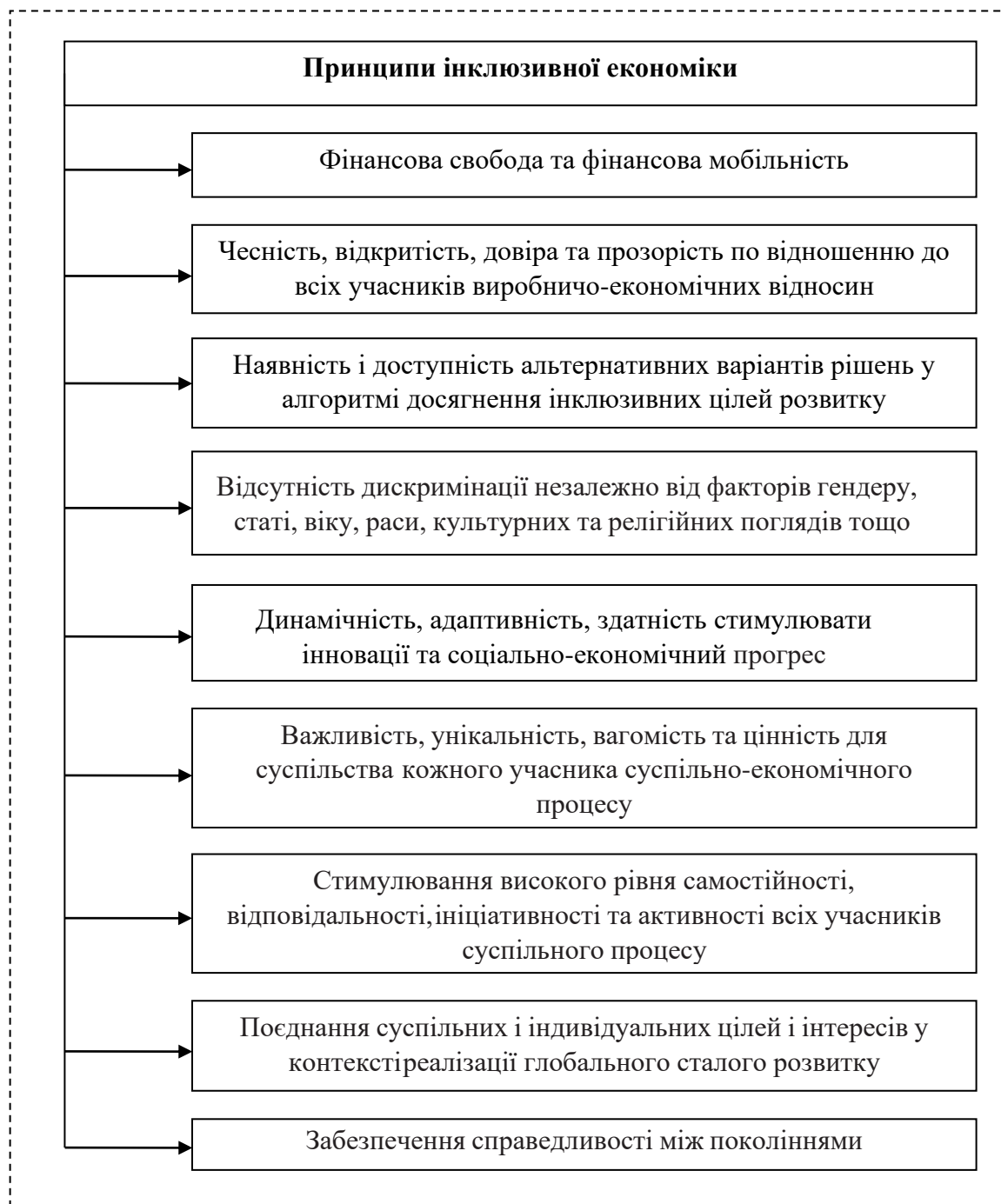

Рис. 3.2. Принципи інклюзивної економіки

Джерело: наведено автором на основі [88]

1. Розвиток навиків та нарощування інтелектуального національного і міжнародного капіталу. Максимальне використання демографічного дивіденду опосередковується не тільки чисельність працездатного та задіяного у суспільному виробництві населення, але й його якісними параметрами (здоров'я, освіта, професіоналізм, компетентності, знання та досвід).

2. Фінансова доступність, як ключовий принцип розвитку інклюзивної економіки – забезпечення рівного доступу до доступних фінансових послуг для всіх груп населення і всіх учасників соціально-економічного життя. Ступінь доступності фінансових послуг сьогодні та у найближчому майбутньому сприятиме формуванню інклюзивної фінансової культури збережень та нагромадження, яка є мультиплікатором прискорення темпів економічного зростання.

3. Технологічний процес. Активний та безперервний рух до промислової революції покоління 5.0. Основу формуватимуть подальші цифрові трансформації, які створюють майбутні технології для практично безмежних можливостей розвитку суспільства.

4. Соціально-культурний розвиток. Розширення прав і можливостей всіх верств населення світу шляхом покращення інститутів соціальної інфраструктури, основою якої також постає зростання рівня добробуту та результати інклюзивного економічного зростання.

Всесвітній економічний форум за змістом індексу інклюзивного розвитку відокремлює сім базових складових інклюзивної економіки: освіта; базовий сервіс та інфраструктура; рівень корупції та оренда; фінансове посередництво та інвестиції; капітал та підприємництво; працевлаштування і система трудових відносин; фіскальні трансферти [100].

Вітчизняні вчені, підтримуючи такий основний склад, додають до його переліку інші компоненти:

- інклюзивні інновації [101];
- соціальну відповідальність бізнесу [102];
- глобалізацію [103];
- держані інструменти та механізми управління [104].

У цілому, погоджуючись із такою сукупністю елементів інклюзивної економіки, з урахуванням системного характеру, сукупність архітектурних компонентів системи інклюзивної економіки вважаємо доцільним доповнити у вигляді наступної конфігурації (рис. 3.3) [88].

Поряд з цим, такі об'єкти інклюзивної економіки, як інновації, глобалізація, інституційні механізми підтримки вважаємо більш доцільним розглядати не як елементи, а як каталізаторні інструменти (драйвери) активізації інклюзивних соціально-економічних трансформацій.

Крім вказаних, на нашу думку [88], активним драйверами інклюзивної економіки України мають стати:

- фіскальна відповідальність;
- інвестиції; лідерство;
- активна суспільна діяльність;
- міжрегіональна та міжнаціональна солідарність під час різноманітних криз;
- соціально-політична стабільність;
- інституційна якість;
- економічна політика макро-, регіонального та мікрорівня;
- інтелектуальний капітал та здоров'я населення;
- регіональна неоднорідність та різноманітність;
- digital-інфраструктура.

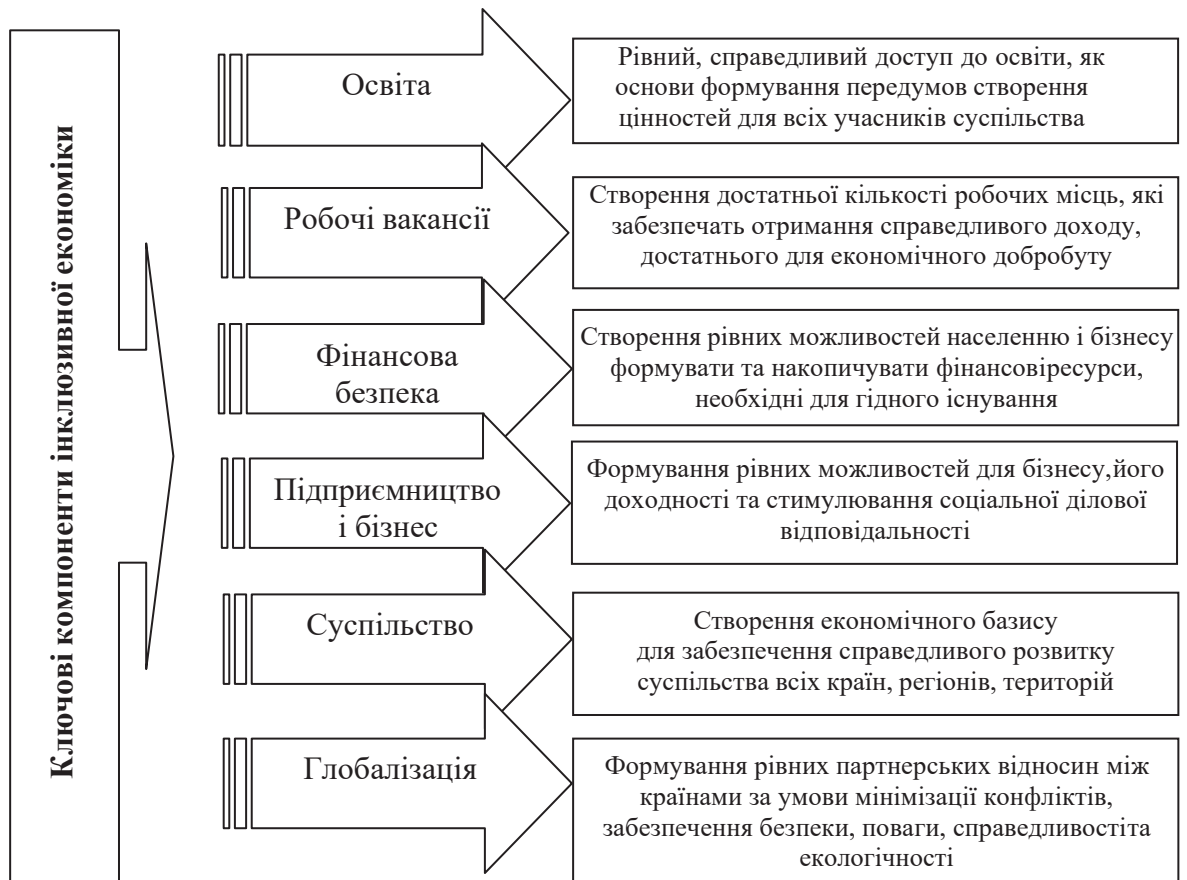

Рис. 3.3. Основні архітектурні компоненти інклюзивної економіки

Джерело: наведено автором на основі [88]

Використання драйверів інклюзивного зростання [88] формує потужний синергійний ефект, який надає стимулів для подальшого розвитку всієї національної економіки. Як результат економіка матиме сукупність таких бонусів, як повна та ефективна зайнятість; зниження вартості соціальних послуг; зростання рівня доходів населення та зниження рівня соціальної напруги у суспільстві; підвищення ступеня соціальної згуртованості; скорочення бідності та нерівності у суспільстві; досягнення критеріїв економічної сталості; створення передумов сталого розвитку.

3.2. Зелена, циркулярна та біоекономіка як драйвери інклюзивного зростання

Ключовим наративом інклюзивного розвитку є формування політики сталого економічного зростання, що передбачає створення гідних умов праці, акумулювання фінансових ресурсів держави для їхнього подальшого інвестування у природоохоронні заходи, науку, освіту, культуру і спорт, охорону здоров'я, інфраструктуру, соціальне забезпечення і соціальний захист. Система соціального захисту забезпечує мінімальні фізіологічні, безпекові, медичні і культурні потреби соціально вразливих верств населення шляхом надання соціальної допомоги та соціального страхування [1].

Сучасна політика інклюзивного розвитку України має реалізовуватись у межах концепції сталого розвитку і, відповідно, Глобальних цілей сталого розвитку [105] та Європейського зеленого курсу (зелена трансформація) [106] (рис. 3.4) [1].

У межах глобального та європейського зеленого курсу формуються такі новітні сфери, покликані стимулювати інклюзивний розвиток економіки [1]:

1) smart-економіка – розумна економіка, заснована на моделі цифровізації виробництва, розподілу та споживання із використанням smart-технологій, що передбачає досягнення цілей SMART: S – Specific (конкретність/специфічність), M – Measurable (вимірюваність), A – Achievable (досяжність), R – Relevant (релевантність/доречність), T – Time-bound (обмеженість у часі);

2) біоекономіка – охоплює всі сектори та системи, які залежать від біологічних ресурсів (тварин, рослин, мікроорганізмів і похідної біомаси, включаючи органічні відходи), їхні функції та принципи [107]; повертає ресурси в реальний сектор, створює робочі місця, сприяє підвищенню рівня екологічності виробництва та споживання, дає змогу оптимально використовувати обмежені ресурси на безвідходній циркулярній основі [108];

Рис. 3.4. Взаємозв'язок інклюзивного розвитку економіки, глобальних цілей сталого розвитку та зеленої трансформації

Джерело: наведено автором на основі [1; 105; 106]

3) циркулярна економіка – забезпечує покращення добробуту населення та екологізацію суспільства шляхом скорочення споживання та відновлення ресурсів і вторинної переробки матеріалів;

4) зелена економіка – забезпечує покращення добробуту населення, соціальної справедливості, зменшення екологічних ризиків та екологічного дефіциту шляхом використання зелених технологій у сільському та лісовому господарстві, рибальстві, енергетиці, промисловості, будівництві, транспорті, туризмі та переробці відходів.

Сталий розвиток (англ. Sustainable Development) – загальна концепція, що ґрунтується на необхідності встановлення балансу між задоволенням сучасних потреб людства і захистом інтересів майбутніх поколінь, включаючи забезпечення безпечного і здорового довкілля. Теоретики і прихильники сталого розвитку вважають його найперспективнішою ідеологією 21 століття, яка, з поглибленням наукової обґрунтованості, витіснить усі наявні світоглядні ідеології, як такі, що є фрагментарними, неспроможними забезпечити збалансований розвиток цивілізації. На сучасному етапі розвитку людство використовує таку кількість ресурсів, за якої для подальшого існування в найближчому майбутньому потрібно 2,6 таких планет як Земля. Останні прогнози народонаселення вказують, що населення світу досягне 10 млрд осіб у 2057 році та 10,4 млрд у 2100 році [110].

Глобальний звіт зі Сталого Розвитку 2023 (GSDR) зазначив, що у 2023 році ситуація у світі набагато тривожніша через повільне впровадження Цілей Сталого Розвитку (ЦСР) та збігом кризових явищ. За тими цілями, де прогрес у 2019 році був надто повільним, країни не достатньо прискорилися, а щодо інших, включаючи продовольчу безпеку, боротьбу зі зміною клімату та захист біорізноманіття, світ все ще рухається в неправильному напрямку.

У звіті окреслено, що війна в Україні спричиняє величезні страждання та людські жертви, руйнування майна а також значні переміщення людей, розповсюджуючи хаос у багатьох частинах світової економіки та прискорює

інфляцію з величезними стрибками цін на продукти харчування та енергоносії. Окрім великої кількості військових жертв, станом на січень 2023 року було зафіксовано десятки тисяч цивільних жертв: 6 952 загиблих і 11 144 поранених. Зафіксовано понад 8,1 млн біженців, більшість з яких жінок і дітей, а також 5,3 млн внутрішньо переміщених осіб, що створює одну з найбільших криз біженців і внутрішньо переміщених осіб сучасності. Війна в Україні руйнує світову економіку, призводячи до зростання цін на продукти харчування та енергоносії, а також до потужної кризи вартості життя. Конфлікти та заворушення є перешкодами для прогресу в досягненні ЦСР у багатьох країнах [111].

Глобальний звіт про сталий розвиток за 2023 рік виступає терміновим закликком прийняти трансформаційні зміни, необхідні для досягнення Цілей сталого розвитку (ЦСР) і забезпечення кращого майбутнього для планети, її мешканців та екосистем. Трансформаційні зміни для кожної точки входу від глобальних сценаріїв включають: добробут і можливості людини; сталу та справедливу економіку; сталі продовольчі системи та здорове харчування; декарбонізацію енергетики та універсальний доступ; міський та приміський розвиток; глобальну екологічну спільність [111].

– добробут і можливості людини – збільшення інвестицій у первинну медичну допомогу та забезпечення доступу до життєво важливих втручань; прискорення охоплення середньою освітою та забезпечення охоплення нею всіх дівчат; а також збільшення інвестицій в інфраструктуру водопостачання та санітарну інфраструктуру для забезпечення загального доступу до водопровідної води та скорочення вдвічі обсягів неочищених стічних вод;

– сталу та справедливу економіку – заохочення інклюзивного, орієнтованого на бідні верстви населення зростання, включаючи прогресивні заходи перерозподілу, подвоєння соціальних виплат у країнах з низьким рівнем доходу, впровадження належної практики кліматичної політики та глобального

ціноутворення на викиди вуглецю, заохочення способу життя, спрямованого на достатній рівень, інвестиції в зелені інновації, а також моделі циркулярної економіки та економіки спільного споживання;

– сталі продовольчі системи та здорове харчування – поєднання заходів з боку пропозиції, що підвищують економічну доступність, сталого збільшення врожайності при одночасному зменшенні витрат і негативних наслідків, а також більш стійких та ефективних заходів у роздрібній торгівлі, переробці та розподілі, а також заходи щодо попиту, найважливішим з яких є перехід до більш здорового та диверсифікованого харчування та зменшення післязбиральних втрат і харчових відходів;

– декарбонізацію енергетики та універсальний доступ – широкомасштабне впровадження відновлюваних джерел енергії та найкращих доступних технологій, приладів та обладнання, швидке розширення інфраструктури інвестицій та підтримка загального доступу до електроенергії та екологічно чистих альтернативних способів приготування їжі, поступове скорочення використання викопного палива до 2030 року у справедливий спосіб на національному та глобальному рівнях, значні зміни в глобальній поведінці споживачів з метою зменшення споживання енергії та кінцевого використання електрифікації;

– міський та приміський розвиток – подвоєння частки перероблених та компостованих муніципальних відходів до 2030 року та збільшення кругового циклу переробки відходів, збільшення використання електромобілів, покращення громадського транспорту з інфраструктурою міст, орієнтованою не на автомобілі, а на людей і пішоходів, а також політики належної практики щодо транспорту, будівель та відходів.

– глобальну екологічну спільність – розширення природоохоронних територій, відмова від інтенсивних сільськогосподарських практик на природоохоронних територіях, масштабне відновлення всіх деградованих лісів

територій, зміщення суспільних уподобань у бік природоохоронного землекористування, скорочення споживання води та забезпечення вимог до екологічного стоку, а також прийняття дорожньої карти для земельного сектору на 1,5°C, що поєднує амбітні заходи з охорони, збереження, відновлення та зміни способу життя [111].

Стратегія розвитку Європейського Союзу, відома як «ЄВРОПА 2020» [112], закликає до створення інклюзивної, сталої та інтелектуальної (smart) економіки. Стратегія, яка передбачає підвищення рівня зайнятості, виділення 3% ВВП на дослідження та інновації, скорочення викидів парникових газів на 20%, збільшення частки відновлюваних джерел енергії до 20%, підвищення рівня освіти та зниження рівня бідності на 25%, передбачає нові підходи до управління соціально-економічними системами.

У Стратегії «ЄВРОПА 2020» зазначено, що основними цілями ініціативи є підтримка розвитку ЄС шляхом сталого, інклюзивного та розумного зростання, і вони представляють пріоритети ЄС у сферах зайнятості, науки, навколишнього середовища та соціальної справедливості [112].

Інклюзивне зростання означає розширення прав і можливостей людей через високий рівень зайнятості, інвестиції в розвиток навичок, боротьбу з бідністю та модернізацію ринків праці, навчання та системи соціального захисту, щоб допомогти людям передбачати зміни і згуртувати суспільство [113].

Європейська Комісія щорічно відстежує ситуацію на основі набору показників, що показують загальний прогрес у досягненні мети smart, зеленої та інклюзивної економіки з високим рівнем зайнятості, продуктивності та соціальної згуртованості.

Основні аспекти Стратегії smart, сталої та інклюзивного розвитку подано в табл. 3.1 [112].

Таблиця 3.1

Стратегія smart, сталого та інклюзивного розвитку

ЦІЛЬ ЗАГОЛОВКА		
<p>- Підвищити рівень зайнятості населення у віці 20-64 р. з нинішніх 69% до щонайменше 75%.</p> <p>- Досягти цільового показника інвестування 3% ВВП у науково-дослідні та дослідно-конструкторські роботи, зокрема, шляхом покращення умов для інвестицій у науково-дослідні та дослідно-конструкторські роботи з боку приватного сектору, а також розробити новий індикатор для відстеження інновацій.</p> <p>- Скоротити викиди парникових газів щонайменше на 20% порівняно з рівнем 1990 року або на 30% за наявності відповідних умов, збільшити частку відновлюваних джерел енергії у кінцевому енергоспоживанні до 20% та досягти підвищення енергоефективності на 20%.</p> <p>- Зменшити частку тих, хто рано залишає школу, до 10% з нинішніх 15% і збільшити частку населення у віці 30-34 років, що має вищу освіту, з 31% до щонайменше 40%.</p> <p>- Зменшити кількість європейців, які живуть за національною межею бідності, на 25%, що дозволить вивести з бідності 20 мільйонів людей.</p>		
SMART ЗРОСТАННЯ	СТАЛЕ ЗРОСТАННЯ	ІНКЛЮЗИВНЕ ЗРОСТАННЯ
<p><i>ІННОВАЦІЇ</i></p> <p>Флагманська ініціатива ЄС "Інноваційний союз", спрямована на покращення рамок умов та доступу до фінансування досліджень та інновацій з метою зміцнення інноваційного ланцюга та підвищення рівня інвестицій в усьому Європейському Союзі.</p>	<p><i>КЛІМАТ, ЕНЕРГЕТИКА ТА МОБІЛЬНІСТЬ</i></p> <p>Флагманська ініціатива ЄС "Ресурсоефективна Європа", покликана допомогти відокремити економічне зростання від використання ресурсів шляхом декарбонізації економіки, збільшення використання відновлюваних джерел, модернізації транспортного сектору та підвищення енергоефективності.</p>	<p><i>ЗАЙНЯТІСТЬ ТА НАВИЧКИ</i></p> <p>Флагманська ініціатива ЄС "Порядок денний для нових навичок і робочих місць", спрямована на модернізацію ринків праці шляхом сприяння мобільності робочої сили та розвитку навичок протягом усього життєвого циклу з метою підвищення трудової активності та кращого узгодження попиту і пропозиції на робочу силу.</p>
<p><i>ОСВІТА</i></p> <p>Флагманська ініціатива ЄС "Молодь в русі", спрямована на підвищення ефективності освітніх систем та посилення міжнародної привабливості європейської вищої освіти.</p>		
<p><i>ЦИФРОВЕ СУСПІЛЬСТВО</i></p> <p>Флагманська ініціатива ЄС "Цифровий порядок денний для Європи", покликана прискорити розгортання високошвидкісного інтернету та скористатися перевагами єдиного цифрового ринку для домогосподарств і компаній.</p>	<p><i>КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ</i></p> <p>Флагманська ініціатива ЄС "Промислова політика для епохи глобалізації", спрямована на покращення бізнес-середовища, особливо для МСП, та підтримку розвитку потужної та стійкої промислової бази, здатної конкурувати на глобальному рівні.</p>	<p><i>БОРОТЬБА З БІДНІСТЮ</i></p> <p>Флагманська ініціатива ЄС "Європейська платформа проти бідності", спрямована на забезпечення соціальної та територіальної згуртованості, щоб вигоди від зростання та робочих місць були загальними, а люди, які відчувають бідність та соціальну ізоляцію, мали змогу жити гідно та брати активну участь у житті суспільства.</p>

Джерело: складено автором на основі: [112]

Метою smart, сталого та інклюзивного розвитку є розвиток економіки, заснованої на знаннях та інноваціях, сприяння створенню більш ефективної, екологічно чистої та конкурентоспроможної економіки, а також сприяння розвитку економіки з високим рівнем зайнятості, що забезпечує економічну, соціальну та територіальну згуртованість. Політика визначає стратегії, спрямовані на: (i) підвищення рівня зайнятості, (ii) покращення умов для інвестицій приватного сектору в наукові дослідження та розробки, (iii) скорочення викидів парникових газів, збільшення частки відновлюваних джерел енергії та підвищення енергоефективності, (iv) покращення освіти та (v) скорочення бідності [112].

Політика та стратегії розумного, сталого та інклюзивного зростання совекторні з політикою та стратегіями біоекономіки [113].

Біоекономіка – це нова економічна парадигма та один із інструментів і механізмів вирішення глобальних проблем сталого розвитку [107].

Біоекономіка, яка створює нові робочі місця, забезпечуючи зайнятість, сприяє зростанню доданої вартості та перерозподілу доходів, що допомагає в боротьбі з бідністю, передбачає інвестиції в освіту та розвиток навичок, нові моделі, незалежні від невідновлених викопних ресурсів, що пом'якшує наслідки зміни клімату, координується з цілями Стратегії smart, сталого та інклюзивного розвитку, створює нові підходи до управління соціально-економічними системами [114].

Інклюзивний економічний розвиток у формуванні людського капіталу за засадах біоекономіки передбачають в першу чергу, високі альтернативні витрати. Інновації в галузі біонаук потребують активної підтримки з боку уряду. Країни, які здатні мобілізувати ресурси для інвестицій в НДДКР для формування людського капіталу й мають політику, спрямовану на вирішення проблем, пов'язаних з інноваційними продуктами та процесами, будуть рухатися вперед, створюючи добробут у своїх суспільствах та стануть лідерами в галузі інновацій на глобальному рівні [114].

3.3. Впровадження інклюзивного підходу до управління національною економікою

Україна містить понад 80 000 км² цінних природоохоронних територій. До них входять 15 компонентів об'єктів Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО, 8 біосферних заповідників ЮНЕСКО та понад 500 компонентів Смарагдової мережі (із запропонованими). Крім того, налічується 52 об'єкти водно болотних угідь міжнародного значення та 8844 об'єкти заповідної території державного та місцевого значення. Російське вторгнення в Україну завдало значних збитків навколишньому середовищу, які оцінюють у понад 52 мільярди євро, протягом 16 місяців. Величезна територія площею приблизно 186 000 км², що еквівалентно сумарній території Австрії та Чехії, знаходиться під загрозою пошкодження та забруднення. З цієї території вже пошкоджено понад 20 000 км², що можна порівняти з розміром Словенії. Наслідки війни на заповідних територіях України тривожні. Близько 900 заповідних територій державного або місцевого значення знаходяться під загрозою знищення. Крім того, 81,6% усіх українських Рамсарських угідь і 29 000 км² Смарагдової мережі в Україні знаходяться під загрозою. Атака російських терористів на Каховській ГЕС та її наслідки для тваринного світу. Одним із конкретних інцидентів, який підкреслює деструктивний характер конфлікту, є атака російських терористів на Каховську ГЕС та її подальший вплив на дику природу. 24 лютого 2022 року російські війська захопили завод, а восени 2022 року замінували дамбу. 6 червня 2023 року дамбу зруйнував вибух. Цей інцидент повністю або частково вплине на 48 заповідних об'єктів загальною площею 120 000 гектарів. Зокрема, Чорноморський біосферний заповідник, який є частиною мережі Всесвітніх біосферних заповідників ЮНЕСКО та охороняється з 1927 року, є серед постраждалих місць. Навмисне затоплення завдало побічної шкоди охоронюваним територіям нижче за течією, включаючи п'ять національних парків, два Рамсарські території та біосферний заповідник. Крім того, повністю

знищено найбільший національний парк країни – Нижньодніпровський національний природний парк. Це навмисне руйнування дамби мало катастрофічні екологічні наслідки та є прикладом використання природних ресурсів як зброї. Після війни необхідно буде оцінити шкоду, завдану природі, і впровадити природоохоронне законодавство ЄС. Складним завданням буде створення якісної системи природоохоронних територій, яка б враховувала наслідки війни. Однак він слугуватиме основою для ефективного врядування та менеджменту як на національному, так і на місцевому рівнях, відповідаючи найкращим практикам Європи та світу [63].

Повномасштабне російське вторгнення, що триває, продовжує жорстоко руйнувати кожен сферу життя в Україні. Згідно з другою Швидкою оцінкою шкоди та потреб України (RDNA2) за період з 24 лютого 2022 року по 24 лютого 2023 року, яка була спільно підготовлена Групою Світового банку, Урядом України, Європейським Союзом та ООН у координації з гуманітарними партнерами та партнерами з розвитку, академічними колами, організаціями громадянського суспільства (ОГС) і приватним сектором – прямі збитки в Україні сягнули понад 135 мільярдів доларів США, причому найбільше постраждали сектори житла, транспорту, енергетики, торгівлі та промисловості. Збої в економічних потоках і виробництві, а також додаткові витрати, пов'язані з війною, разом оцінюються як збитки і становлять близько 290 мільярдів доларів США. У 2022 році валовий внутрішній продукт (ВВП) України скоротився на 29,2 відсотка, а рівень бідності зріс з 5,5 до 24,1 відсотка у 2022 році (на основі межі бідності 6,85 доларів США на людину на день). Станом на 24 лютого 2023 року потреби у реконструкції та відновленні оцінюються приблизно в 411 мільярдів доларів США [63].

Війна докорінно змінила життя громадян України. Очевидно, що повоєнне відновлення держави потребуватиме суттєвих вкладень у розбудову.

У світі в 2022 році 4,2 млрд людей жили менш ніж на 6,85 доларів на день, а це на 124 мільйони більше, ніж у 2019 р. У період з 1990 р. до 2003 р.

кількість населення, яке живе менш ніж на 6,85 доларів на день, зросла з 3,6 млрд до майже 4,2 млрд У 2020 р. COVID-19 підштовхнув ще 179 млн людей до межі бідності. У 2022 р. ще 124 млн людей змушені виживати на 6,85 дол. на день. Тобто приблизно дві п'ятих населення світу (40%) живе менше ніж на 6,85 доларів на день (табл. 3.2, 3.3) [62].

Таблиця 3.2

Коефіцієнт бідності на рівні 6,85 доларів на день (2017 ПКС)
(% населення) 10 країн з найвищим показником

Країни	Макс.↑ 2020, %	Країни	Макс. Δd ↑, 2021/2011
Гамбія	80,60	Бразилія	2,46
Киргизія	67,60	Болівія	2,27
Індонезія	60,70	Албанія	1,80
Грузія	58,30	Сербія	1,32
Вірменія	53,20	Перу	1,26
Перу	43,00	Киргизія	1,24
Колумбія	42,20	Гамбія	1,23
Еквадор	34,60	Чилі	1,05
Мексика	32,50	Коста-Ріка	0,92
Парагвай	28,00	Колумбія	0,71

Джерело: складено автором на основі [63]

Таблиця 3.3

Коефіцієнт бідності на рівні 6,85 доларів на день (2017 ПКС)
(% населення) 10 країн з найнижчим показником

Країни	Мін.↓ 2020, %	Країни	Мін. Δd ↓, 2021/2011
Фінляндія	0,1	В'єтнам	-2,61
Кіпр	0,20	Румунія	-1,89
Ірландія	0,20	Домінікана	-1,69
Нідерланди	0,20	Таїланд	-1,23
Бельгія	0,30	Білорусь	-1,11
Чехія	0,40	Індонезія	-0,96
Данія	0,40	Латвія	-0,96
Франція	0,40	Литва	-0,91
Великобританія	0,70	Болгарія	-0,86
Мальта	0,80	Парагвай	-0,76

Джерело: складено автором на основі [63]

У 1990 р. 53% населення, яке зазнавало крайньої бідності, жило в країнах Східної Азії та Тихоокеанського регіону. З роками спостерігається значне скорочення кількості бідних у регіонах Східної Азії та Тихого океану, Латинської Америки та інших країнах Карибського басейну і Південної Азії. У країнах Східної Азії та Тихоокеанського регіону відбулися найбільші зміни: у 1990 р. в умовах екстремальної бідності проживали понад 1 млрд осіб (53%), а у 2022 р. цей показник знизився до 4% (29 млн осіб). Цей процес супроводжувався високим рівнем зростання людського капіталу, розвитком охорони здоров'я та освіти, а також зростанням ВВП. Надзвичайна бідність все ще спостерігається в країнах на південь від Сахари [64, 65].

Частка населення, що живе в умовах крайньої бідності в Африці на південь від Сахари, скоротилася за останні три десятиліття з 53% у 1990 р. до 35% у 2022 р. Це найповільніше падіння серед регіонів світу. Населення Африки зростало швидше, ніж в будь-якому іншому регіоні з 1992 р., а отже, збільшилася кількість людей, які живуть у бідності, з 275 млн. у 1990 р. до 426 млн. у 2022 р. У результаті понад 62% населення світу, яке переживає крайню бідність (живе менш ніж на 2,15 долара на день) – це мешканці країн Африки на південь від Сахари.

Глобальні викиди вуглекислого газу (CO₂) від спалювання енергії та промислових процесів зросли на 321 Мт (0,9%) у 2022 р. до нового історичного максимуму – 36,8 Гт. (табл. 3.4, 3.5).

Ця оцінка базується на детальному аналізі МЕА за регіонами та за видами палива, що охоплює останні офіційні національні статистичні дані та загальнодоступні дані про використання енергії, економічні показники та погоду [80, 81, 83]. У 2020 р. викиди скоротилися більш ніж на 5%, оскільки через пандемію COVID-19 зменшився попит на енергію. У 2021 р. вони знову зросли більш ніж на 6% [85, 86, 87, 88].

Таблиця 3.4

Викиди CO₂ (кг на ПКС \$ ВВП) 10 країн з найвищим показником

Країни	Макс.↑ 2020, %	Країни	Макс. Δd ↑, 2021/2011
Палау	0,52	Оман	0,500
Монголія	0,52	Ірак	0,451
Південна Африка	0,49	Кувейт	0,421
Іран	0,46	Лівія	0,409
Кувейт	0,46	Конго	0,398
Китай	0,45	Іран	0,392
Оман	0,45	Бруней	0,371
Бахрейн	0,43	Катар	0,348
Узбекистан	0,43	Таджикистан	0,342
Лесото	0,43	Лаос	0,526

Джерело: складено автором на основі [63]

Таблиця 3.5

Викиди CO₂ (кг на ПКС \$ ВВП) 10 країн з найнижчим показником

Країни	Мін.↓ 2020, %	Країни	Мін. Δd ↓, 2021/2011
Конго	0,03	Естонія	-0,788
Сомалі	0,03	Науру	-0,564
Руанда	0,05	Україна	-0,477
ЦАР	0,05	Узбекистан	-0,392
Малаві	0,05	Маршаллові острови	-0,377
Уганда	0,05	Палау	-0,308
Швейцарія	0,06	Казахстан	-0,285
Швеція	0,06	Болгарія	-0,245
Чад	0,06	Тувалу	-0,240
Коста-Ріка	0,06	Чехія	-0,224

Джерело: складено автором на основі [63]

На Китай, США, ЄС-27, Індію, росію та Японію припадає 49,2% світового населення, 62,4% світового валового внутрішнього продукту, 66,4% світового споживання викопного палива та 67,8% глобальних викидів CO₂. У 2021 р. вони збільшили викиди CO₂, порівняно з 2020 р., при цьому Індія та Росія мали найбільше зростання у відносному вираженні (10,5% та 8,1%) [63].

Серед 16 країн, кожна з яких відповідає за понад 1% глобальних викидів, Китай, Індія, росія, Іран, Саудівська Аравія, Бразилія та Туреччина збільшили

викиди CO₂ у 2021 р., порівняно з 2019 р. (до пандемії), причому найбільший приріст зафіксовано в Туреччині (+7,9%). Водночас ЄС-27, США, Японія, Південна Корея, Індонезія, Канада, Південна Африка, Мексика та Австралія зменшили викиди CO₂ у 2021 р., порівняно з 2019 р., причому Мексика продемонструвала найбільше скорочення (-13%) (табл. 4.4). Глобальне споживання електроенергії зросло на 2% у 2022 р., повернувшись до середнього показника за 2010-2019 р. (+2,8% на рік), що значно нижче темпів зростання у 2021 р. (+5,8%) [63].

Найбільше зростання припало на Азію (+3,6%) і США. У Китаї, найбільшому споживачеві електроенергії (32% світового споживання електроенергії), споживання зросло на 3,4%; незважаючи на значне уповільнення (порівняно з +10% у 2021 р. та близько +7% на рік протягом 2010-2019 р.), споживання електроенергії в Китаї більш ніж удвічі вище, ніж у 2010 р. Економічне зростання підвищило споживання електроенергії в Індії (+9,6%) та США (+2,6%), що обумовлено екстремальними температурами, у Саудівській Аравії (+5,9%) та Індонезії (+7,7%). Споживання електроенергії також зросло в Південній Кореї (+2,7%), Малайзії (+6%), росії та Канаді (+1,5%), Латинській Америці (+1,9%, зокрема у Мексиці +2,3%, у Бразилії +1,1%, в Аргентині +3,6%), і в Австралії (+1,9%) [63].

У Європі споживання електроенергії знизилося на 2,9% (-3,1% у ЄС, -3,5% у Великій Британії), у цьому сприяли різке зростання цін на електроенергію, надзвичайно м'яка погода, зусилля щодо енергозбереження, зменшення кількості промислових об'єктів та попиту на житло. Споживання електроенергії також скоротилося в Японії (-1,7%) і в Південній Африці (-2,8%), через призупинення роботи електростанцій і вимушені заходи з розвантаження).

Наразі повоєнне відновлення економіки України знаходиться на стадії планування. Очевидно, що основою такого розвитку мають бути інновації та інвестиції. Інвестиції є передумовою забезпечення багатофункціональної

інклюзії, справедливості, рівності, які постають в основі досягнення цілей інклюзивного розвитку економіки України [115].

Аналізуючи перспективи повоєнного відновлення та розвитку України на інноваційно-інвестиційній основі, слід зважати, що їх формують зовнішні та внутрішні фактори, які можуть діяти як позитивно, так і негативно. Зважаючи на це, вважаємо за доцільне провести SWOT-аналіз (табл. 3.6).

Таблиця 3.6

SWOT-аналіз повоєнного відновлення та розвитку України

Сильні сторони	Слабкі сторони
<ul style="list-style-type: none"> – вдале географічне розташування, значний ресурсний та інтелектуальний потенціал; – наявність великого внутрішнього ринку; – полегшення ведення бізнесу в Україні (диджиталізація процесів сплати податків, реєстрації майнових прав та ін.); – спрощення регуляторної бази, митних процедур; – визначення гарантій діяльності інвесторів та захисті інвестицій; – імплементація деяких законодавчих актів ЄС у сфері інтелектуальної діяльності; – практичні дії Мінекономіки щодо реалізації Закону України «Про індустріальні парки»; – активізація інноваційної діяльності; – входження у 2020 році до топ-30 країн у глобальному рейтингу стартапів - StartupBlink, що оцінює стартап екосистеми; – розвинена сфера послуг (малий та середній бізнес, зокрема потужний ІТ-сектор); – стабільна фінансова система попри військові дії; – Збройні сили з унікальним досвідом бойових дій та сучасним озброєнням; – місцеве самоврядування, самоорганізація населення та бізнесу 	<ul style="list-style-type: none"> – загальна політична та економічна нестабільність; – високий рівень корупції; – високий рівень тінізації економіки; – негативні очікування підприємств щодо перспектив розвитку їх ділової активності; – низький рівень індикаторів інвестиційно-інноваційної безпеки; – недостатнє інституційне забезпечення залучення інвестицій та реінвестування; – недосконалість регіональної інвестиційної політики та цілеспрямованої іміджевої інвестиційної політики; – недостатні обсяги капітальних інвестицій та витрат на інновації; – недостатній обсяг інвестицій у високотехнологічні галузі; – обмеженість джерел фінансування інвестицій (недостатність власних коштів, майже повна відсутність бюджетних коштів та мізерні обсяги іноземних інвестицій); – недостатній розвиток інноваційної інфраструктури; – відсутність сприятливих умов для створення та розвитку технологічних компаній та інноваційних підприємств (стартапів); – відсутність дієвих економічних стимулів, сприятливих умов для інноваційного оновлення виробництва, низький попит на внутрішньому ринку на інноваційну продукцію; – низький рівень захисту інтелектуальної власності.

Продовження табл. 3.6

Можливості	Загрози
<ul style="list-style-type: none"> – транснаціоналізація і глобалізація економічних взаємозв'язків; – набуття статусу кандидата в члени ЄС; – скасування мит та квот на експортну продукцію, санкції для РФ; – реформа регуляторної та податкової системи, демонополізація економіки; – модернізація зруйнованої та застарілої інфраструктури; – реформа судової системи зі створенням умов для залучення іноземних інвестицій. 	<ul style="list-style-type: none"> – затяжна війна, через яку зростають збитки і потенційна вартість відновлення; – втрата / окупація територій; – блокування морських портів, через які здійснюється експорт ключової продукції; – відсутність реформ та стимулів від держави для розвитку бізнесу; – зростання показників інфляції; – безробіття, міграція, гуманітарна криза із загрозою колапсу соціальної сфери; – підписання мирного договору з РФ на не вигідних для України умовах зі збереженням загрози військової ескалації; – погіршення показників у рейтингу за Глобальним індексом інновацій; – невідповідність мотивів іноземних інвесторів потребам економічного розвитку України.

Джерело: наведено автором на основі [119-121]

Результати проведеного SWOT-аналізу дозволяють стверджувати, що наразі економіка України має небагато сильних сторін щодо забезпечення повоєнного відновлення та розвитку України на інноваційно-інвестиційній основі. Більшість проблемних аспектів лежать всередині економічної системи нашої держави (слабкі сторони). Це означає, що слабкі сторони перетворити на сильні, усунути їх або хоча б мінімізувати є реальним завданням. Зовнішнє середовище надає Україні небагато можливостей, проте загрози є досить суттєвими. І в першу чергу це війна.

Інвестиційно-інноваційна діяльність в умовах повоєнного розвитку має ґрунтуватися на таких принципах: максимізація позитивних ефектів від інвестування; спрямування інвестицій в галузі економіки, які здатні підвищити конкурентоспроможність держави; відповідальність за наслідки здійснення інвестиційної діяльності; інтеграція інвестиційної політики держави у стратегію розвитку. Основними заходами щодо активізації інвестиційно-інноваційної

діяльності є подальше проведення структурних реформ з метою посилення довіри іноземних інвесторів до України; стабілізація показників макроекономічного розвитку для збільшення обсягів інвестиційних ресурсів; стимулювання вкладень у стратегічної важливі для держави галузі, а також у сфери, важливі для соціуму; впровадження ефективної системи надання податкових пільг для інвесторів, стабілізація політичної ситуації в країні. Поряд з цим, негативні наслідки війни підвищують актуальність та потребу у інклюзивних інвестиціях, які будуть необхідні для відновлення соціальної інфраструктури, забезпечення рівності можливостей розвитку населення та підвищення рівня якості його життя [110].

Особливістю сьогодення є зміна цінностей. Зростає частка людей, які готові брати участь у вирішенні суспільних проблем і вважають, що бізнес має досягати свої цілі, покращуючи при цьому суспільство та навколишнє середовище, підтримуючи благодійні та неприбуткові організації, добродійність. Ще в 2018 р. ОЕСР запустила ініціативу FDI Qualities, яка вносить певні корективи у План дій щодо Цілей сталого розвитку (ЦСР). Показники якості прямих іноземних інвестицій сприяють цій ініціативі, вимірюючи вплив таких інвестицій на сталий розвиток у приймаючих країнах. Ці індикатори впливають на кластери, які сформовані відповідної до 17 Цілей сталого розвитку (ЦСР), а саме:

- 1) продуктивність та інновації;
- 2) якість роботи та навички;
- 3) гендерна рівність;
- 4) декарбонізація.

Пандемія COVID-19 та її наслідки поставили під сумнів досягнення Цілей сталого розвитку (ЦСР) і зобов'язань, взятих у Паризькій угоді 2016 року, а війна росії значно послабила економічні перспективи і спричинила невизначеність. Саме тому ключовим завданням для міжнародної спільноти є

мобілізація фінансових ресурсів для виконання Порядку денного сталого розвитку на період до 2030 року [116].

Сучасна українська держава має дуже обмежену фінансову та інституційну спроможність. Відтак наявні ресурси і потенціал доцільно зосередити на підтримці наукових досліджень, які є однією з основ інноваційного потенціалу, та створенні ефективної інфраструктури, яка сприятиме перетворенню результатів досліджень у продукт, придатний до комерціалізації. Для розв'язання завдання переходу до інноваційного зростання у Стратегії розвитку сфери інноваційної діяльності на період до 2030 року, (далі - Стратегія) пропонуються з усього різноманіття можливих інструментів ті, які [117]:

- найкраще відповідають подоланню перешкод, що найбільше заважають інноваційному процесу в Україні;
- потребують найменше бюджетних видатків і фіскальних ресурсів, але при цьому здатні приносити відчутні результати за мінімальних вкладень;
- є найменш вразливими до корупції та інших зловживань.

Діючи протягом останніх 10 років підходи до формування та реалізації державної інноваційної політики виявилися неспроможними підняти Україну на вищу сходинку, а отже, потребують докорінних змін. Попередні спроби формування в Україні державної політики підтримки інновацій через вибіркової допомогу в розвитку окремих галузей, підгалузей і проектів мали обмежений позитивний вплив. Підходи, які базуються на визначенні галузевих пріоритетів погано піддаються стратегічному плануванню, оскільки інновації є важко прогнозованим процесом. При цьому пріоритет у використанні наявних ресурсів надавався поточним завданням, а не розвитку інноваційної інфраструктури, що мало б набагато більший і довгостроковий ефект. Крім того, визначення галузевих пріоритетів може ставати об'єктом впливу поточних інтересів, що призводитиме до викривлення державної політики, а

пільги та інші преференції для такої підтримки можуть стати джерелом зловживань.

Сучасний стан інноваційної діяльності є наслідком відсутності стратегічного бачення та послідовної державної політики щодо переведення України на інноваційний шлях розвитку, формування національної інноваційної екосистеми (сукупності інституцій, відносин, а також різних видів ресурсів, задіяних у процесі створення та застосування наукових знань та технологій, що забезпечують розвиток інноваційної діяльності), яка забезпечувала б його реалізацію і підвищувала розвиток інноваційної культури в державі, використовуючи, крім фінансових, інші механізми розвитку інноваційної діяльності.

Попри наявність окремих елементів, відсутня цілісна національна інноваційна система, призначення якої – створення інноваційних продуктів (процесів) та їх швидке виведення на ринок (впровадження).

Наявні в Україні структурні елементи національної інноваційної екосистеми та нормативно-правове поле їх функціонування не вибудовані в єдину конструкцію, тому результати діяльності цих елементів поодинокі та не мають синергетичного ефекту, який має полягати у збільшенні ефективності національного виробництва товарів (послуг) та посилення їх конкурентоспроможності за рахунок широкомасштабного впровадження результатів наукових досліджень і науково-технічних (експериментальних) розробок.

На різних етапах інноваційного процесу виявлено такі проблеми, які повинні бути розв'язані за допомогою інструментів державної політики, зокрема на етапі створення новацій (табл. 3.7).

Таким чином, для сталого розвитку держави необхідно забезпечити сприятливі умови для утворення та функціонування інноваційно активних підприємств, розвитку національної інноваційної екосистеми, залучення вітчизняних та іноземних інвесторів. Запропонований у цій Стратегії

функціональний підхід спрямований на розв'язання проблем, які гальмують інноваційний розвиток будь-якої сфери економіки.

Таблиця 3.7

Проблеми функціонування національної інноваційної екосистеми на етапі створення інновацій

	Виявлені проблеми
1	Недостатність фінансування, зокрема державного.
2	Відсутність необхідної інформації про ринкові перспективи запропонованої ідеї та знань і консультативного супроводу проходження проекту від ідеї до етапу комерціалізації.
3	Недостатнє використання науковцями та малим і середнім бізнесом можливостей щодо участі у міжнародних програмах.
4	Відсутність налагоджених комунікацій між науковцями і представниками бізнесу, які зацікавлені в розвитку інновацій, як до потреб бізнесу в інноваціях, так і даних про нові та вдосконалені технологічні рішення, які можуть бути використані у виробництві.
5	Недостатнє пропагування та поширення інформації про позитивні приклади перетворення ідеї на інноваційний продукт.
6	Відсутність достовірного прогнозування тенденцій та досліджень впливу інструментів державного регулювання інноваційного розвитку економіки.

Джерело: складено на основі [117]

Проблеми функціонування національної інноваційної екосистеми на етапі трансферу новацій представлено в табл. 3.8.

Інноваційний розвиток потребує залучення значних ресурсів, особливо для малих та середніх підприємств, які, маючи інноваційні ідеї, у своїй більшості не спроможні її реалізувати. Важливим питанням розвитку інноваційної діяльності підприємств є визначення джерел фінансування інноваційних проектів. Далеко не всі вітчизняні підприємства мають можливість здійснювати впровадження інновацій у достатньому розмірі за власні кошти. Обсяг фінансування за рахунок бюджетних коштів держави також є обмеженим, а підтримка від іноземних інвесторів та міжнародні гранти зараз надходять у недостатній кількості [114].

Таблиця 3.8

Проблеми функціонування національної інноваційної екосистеми на етапі
трансферу інновацій

	Виявлені проблеми
1	Недостатність фінансування через непередбачуваність комерційних результатів новацій.
2	Розбіжності щодо врегулювання відносин у сфері інтелектуальної власності між Цивільним кодексом України та актами спеціального законодавства України, що регулюють зазначену сферу відносин.
3	Обмеженість фінансових та матеріальних ресурсів для створення інноваційної інфраструктури.
4	Нестача фахівців у сфері менеджменту інноваційної діяльності, управління інтелектуальною власністю, маркетингу, правової охорони, фінансових консультантів, експертів з трансферу технологій і бізнес-планування.
5	Недостатня обізнаність науковців і працівників підрозділів, які відповідають за комерціалізацію у закладах вищої освіти та наукових установах, щодо оцінки рівня готовності науково-технічної (експериментальної) розробки, подальшого ринкового ефекту від переданих (комерціалізованих) технологій, розроблення стратегії комерційного розвитку, сценаріїв трансферу технологій, що перебувають на різних стадіях готовності.
6	Відсутність інформації про інформаційних партнерів.
7	Відсутність закріпленого у законодавстві механізму передачі технологій, створених або придбаних за бюджетні кошти, за кордон.
8	Низький рівень заінтересованості закладів вищої освіти у провадженні інноваційної діяльності.
9	Обмеження на внески у вигляді нематеріальних активів для закладів вищої освіти та наукових установ під час формування статутного капіталу, створення юридичних осіб для впровадження науково-технічних результатів.
10	Складність проведення оцінки вартості об'єктів права інтелектуальної власності та нестача фахівців для її здійснення.

Джерело: складено на основі [119]

Суттєвий вплив на динаміку та рівень інклюзивного розвитку чинить інституційне середовище, що являє собою сукупність політик, соціальних, економічних, екологічних та юридичних норм і правил, що визначають основи поведінки людей в усіх сферах суспільного життя. У цьому контексті, по-

перше, важливим є задіяння внутрішніх (ендогенних) чинників формування сприятливого інституційного середовища, формування моральної свідомості бізнесу до вкладення власних капіталів в економіку України і діяльності державних інституцій, спрямованої на забезпечення добробуту населення [110].

По-друге, реалізація заходів, визначених Глобальною ціллю 17 «Партнерство заради сталого розвитку», що ґрунтується на принципі забезпечення економічної та соціальної інклюзії, спрямовує міжнародну допомогу транзитивним країнам. Наприклад, Світовий банк ініціював роботу з міжнародними партнерами для мобілізації коштів до Державного бюджету України задля підтримки критично важливих державних функцій на національному та регіональному рівнях з наданням основних державних послуг, виплатою пенсій людям похилого віку та соціальними програмами для вразливих верств населення. Проєкт «Підтримка державних витратків для забезпечення стійкого державного управління в Україні» (PEACE) надає допомогу у виплаті пенсій людям похилого віку, грантів внутрішньо переміщеним особам, заробітної плати вчителям та працівникам служб з надзвичайних ситуацій. Урядові програми в Україні, підтримані завдяки мобілізованим коштам проєкту PEACE – це пенсії, соціальна допомога бідним, субсидії на житлово-комунальні послуги, соціальна допомога для дітей з інвалідністю, грантові виплати внутрішньо переміщеним особам, виплати закладам охорони здоров'я за програмою медичних гарантій, заробітні плати працівникам Державної служби з надзвичайних ситуацій [123].

Необхідність управління інклюзивним розвитком національної економіки передбачає:

- 1) створення умов для задоволення потреб та реалізації можливостей усіх без винятку членів суспільства;
- 2) подолання економічної та соціальної нерівності;
- 3) подолання бідності;
- 4) ліквідацію дискримінації у буді-яких її проявах;

- 5) адаптацію до сучасних тенденцій старіння населення;
- 6) зменшення рівня забруднення довкілля та боротьба із наслідками зміни клімату;
- 7) врахування швидких темпів НТП, зменшення негативного впливу та використання його переваг для задоволення власних потреб і реалізації можливостей;
- 8) адаптацію до умов глобалізації і використання її переваг для задоволення власних потреб і реалізації можливостей;
- 9) опанування цифрових навичок та їх використання;
- 10) створення безпечного середовища життєдіяльності;
- 11) формування інклюзивного суспільства [123].

Інклюзивна політика передбачає забезпечення сталого соціально-економічного розвитку через формування системи регулятивних та стимулюючих заходів щодо досягнення економічної та соціальної справедливості, зростання доходів населення, рівня їх екологічного та соціального захисту з урахуванням глобалізації та цифрової трансформації [1].

Висновки до розділу 3

Отже, перехід на інклюзивні засади розвитку економічної системи складне та тривале завдання, що супроводжується значною кількістю труднощів та викликів як з боку суспільства, бізнесу, державного механізму управління, так і з боку населення. Однією з традиційних проблем української економіки, крім браку фінансових ресурсів для здійснення системних стратегічних трансформацій, слід виділити інертність державної інституційної структури управління, низький рівень свідомості та обізнаності суспільства з питань інклюзивного та сталого розвитку, невисокий рівень соціальної відповідальності значної частини середнього та малого бізнесу. Соціально-економічна інклюзія сьогодні потребує активного діалогу із суспільством і

бізнесом як на регіональному, так і на національному рівнях, реалізацію та всебічну підтримку ініціатив, які орієнтовані на досягнення цілей сталого розвитку, розробки дієвого інструментарію подолання існуючих бар'єрів, управління ризиками та проблемними активами. Винятковим є інвестиції у обізнаність суспільства, побудова ефективних комунікацій, забезпечення політично-соціальної взаємодії, щоб усі учасники процесу інклюзії розуміли її потенційні вигоди і перспективність.

ВИСНОВКИ

1. Трансформація парадигми розвитку суспільства об'єктивно обумовлена в умовах транспарентності досягненням екстремумів добробуту та споживання в одних регіонах та секторах суспільства при зростанні нерівності та бідності в інших. Тому трансформація парадигми розвитку суспільства має глобальний характер та охоплює усі сфери.

2. Концепція інклюзивного економічного зростання виникла через те, що фінансова рентабельність не може бути єдиним критерієм у низці аспектів соціальної сфери, в екологічних питаннях тощо. Інклюзивне зростання покликане забезпечувати справедливі можливості для економічних учасників під час економічного зростання та рівноправ'я секторів економіки та верств населення, а також зосереджує увагу на рівності здоров'я, людського капіталу, екологічного стану довкілля, соціального захисту та продовольчої безпеки.

Індекс інклюзивного росту та розвитку (IDI) було запропоновано на 48-му Всесвітньому економічному форумі в Давосі як альтернативний до ВВП на душу населення показник. При його розрахунку враховується загалом 12 показників, згрупованих за 3 групами (ріст і розвиток, інклюзивність, наслідування поколінь та сталість розвитку).

3. Підміна реальних економічних показників таким абстрактним показником, як індекс інклюзивного росту та розвитку може стати шляхом до популізму та часткового спотворення реальної картини у певних регіонах. Тож необхідно обережно впроваджувати цей інноваційний показник у міжнародній статистиці з урахуванням наступних пересторог: – використання індексу інклюзивного росту та розвитку доцільне не замість, а додатково до ВВП на душу населення, адже IDI – це абстрактний показник, а ВВП на душу населення – це реальний і загальнозрозумілого показника, який можна відслідковувати в динаміці; – порівнювати окремо фінансові показники, а окремо соціальні; – некоректно наводити IDI з точністю до тисячних, адже цей показник є не

просто агрегатним індексом, а враховує одразу 12 неспівмірних величин із різних сфер, і якогось математичного сенсу настільки точний підрахунок позбавлений; – IDI цікаво та логічно виглядатиме як підсумок до масиву даних, де наведено усі 12 його основних складових показників. Водночас, різні концепції економічного розвитку та статистичні показники мають право на існування та дають різний можливість поглянути на ситуацію під різним кутом зору. Методика розрахунку індексу інклюзивного зростання є досить громіздкою математичною операцією, що залишає простір для подальших досліджень.

4. Перетворити інклюзивний розвиток на концепцію, яку можна виміряти, – це непросте завдання. Інформацію про те, чи відбуваються зміни та чи впливають ці зміни на інклюзивний розвиток, неможливо описати одним показником. Інклюзивний розвиток є багатогранним явищем, основні характеристики якого нелегкої представити в статистичній формі.

5. Група експертів Всесвітнього економічного форуму у швейцарському Давосі запропонувала як інструмент аналізу впровадження країнами основних принципів концепції Індекс інклюзивного розвитку (Inclusive Development Index). Тобто теоретична основа концепції набула практичного характеру, а стійкий, всеосяжний прогрес, що супроводжується зростанням доходів населення на рівні зі зростанням його економічних можливостей, рівня захищеності та якості життя, визнаної головною метою економічного розвитку, а зовсім неї зростання ВВП.

6. Індекс Інклюзивного Розвитку відображає критерії, за якими оцінюють економічний прогрес у країні. Цей показник включає 12 індикаторів – National Key Performance Indicators. При цьому традиційний макроекономічний показник ВВП доповнюється іншими індикаторами і стає не ключовим в оцінці економіки, а її важливою складовою. Відповідно, зважаючи на кінцеву мету розвитку країни, яка полягає у стійкому і широкомасштабному покращенні

рівня життя, доцільно звертати увагу саме на показник інклюзивності економічного розвитку.

7. Перехід на інклюзивні засади розвитку економічної системи складне та тривале завдання, що супроводжується значною кількістю труднощів та викликів як з боку суспільства, бізнесу, державного механізму управління, так і з боку населення.

8. Однією з традиційних проблем української економіки, крім браку фінансових ресурсів для здійснення системних стратегічних трансформацій, слід виділити інертність державної інституційної структури управління, низький рівень свідомості та обізнаності суспільства з питань інклюзивного та сталого розвитку, невисокий рівень соціальної відповідальності значної частини середнього та малого бізнесу.

9. Соціально-економічна інклюзія сьогодні потребує активного діалогу із суспільством і бізнесом як на регіональному, так і на національному рівнях, реалізацію та всебічну підтримку ініціатив, які орієнтовані на досягнення цілей сталого розвитку, розробки дієвого інструментарію подолання існуючих бар'єрів, управління ризиками та проблемними активами. Винятковим є інвестиції у обізнаність суспільства, побудова ефективних комунікацій, забезпечення політично-соціальної взаємодії, щоб усі учасники процесу інклюзії розуміли її потенційні вигоди і перспективність.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Олешко А.А., Будякова О.Ю., Саратов О. В. Публічне управління інклюзивним розвитком економіки України. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2024. № 9. DOI: <http://doi.org/10.32702/2307-2156.2024.9.4>
2. Інклюзивний сільський розвиток в Україні : монографія / за ред. д-ра екон. наук, проф., чл.-кор. НАН України О.М. Бородіної ; НАН України, ДУ «Ін-т екон. та прогнозув. НАН України». Електрон. ресурс. К., 2020. 257 с. URL : <http://ief.org.ua/docs/mg/330.pdf>
3. Prebisch R. A critique of peripheral capitalism. *CEPAL Review*. 1996. № 1 (1). P. 9–71.
4. Human Development Report 1997 / UNDP Oxford: Oxford University Press, 1997. URL: http://hdr.undp.org/sites/default/files/reports/258/hdr_1997_en_complete_nostats.pdf
5. Sachs I. Inclusive Development Strategy in an Era of Globalization, 2004. Working Paper / Policy Integration Department, World Commission on the Social Dimension of Globalization. No. 35, Geneva: International Labour Office. URL: <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.464.6665&rep=rep1&type=pdf>
6. Цілі Сталого Розвитку: Україна. Національна доповідь 2017. URL: http://www.un.org.ua/images/SDGs_NationalReportUA_Web_1.pdf
7. Про пленарне засідання Генеральної Асамблеї ООН 17 грудня 2018 р. URL: <https://www.un.org/press/en/2018/ga12107.doc.htm>
8. The Inclusive Development Index 2018: Summary and Data Highlights / The World Economic Forum, committed to improving the state of the world. URL: http://www3.weforum.org/docs/WEF_Forum_IncGrwth_2018.pdf

9. Манцуров І.Г. Інклюзивний розвиток як основа протидії глобальним викликам сьогодення. *Економіка України*. 2018. № 10. С. 71–87.
10. Бородіна О.М., Прокопа І.В. Інклюзивний сільський розвиток: науковий дискурс. Творчі дискусії з системних проблем суспільного розвитку. *Економіка і прогнозування*. 2019, № 1. С. 70–85.
11. Марачевська А. Практична цінність антикризового управління підприємством у воєнний та післявоєнний час в Україні. *Sworld Journal*. 2022. № 13-02. С. 7–12.
12. Borzenko O., Burlay T. Socio- economic divergence of Ukraine and EU. New challenges/*Journal of European Economy*, 2020, vol 19, #4, pp. 660-676.
13. Pacetti E. The Five Characteristics of an Inclusive Economy: Getting Beyond the Equity-Growth Dichotomy. 2016. URL: <https://www.rockefellerfoundation.org/blog/five-characteristics-inclusiveeconomy-getting-beyond-equity-growth-dichotomy>
14. World Bank. Social Inclusion. 2022. URL: www.worldbank.org (accessed on 01 November 2024).
15. The World Economic Forum. The Inclusive Development Index. 2018. URL: <https://www.weforum.org/reports/the-inclusive-development-index-2018> (accessed on 01 November 2024).
16. Benner C., Pastor M. Inclusive Economy Indicators. The Rockefeller Foundation. 2018. URL: <https://www.rockefellerfoundation.org/wpcontent/uploads/Inclusive-Economies-IndicatorsExec-Summary.pdf> (accessed on 01 November 2024).
17. Shipton D., Sarica S., Craig N., McCartney G., Katikireddi S.V., Roy G., McGregor P., Scobie G. Knowing the goal: an inclusive economy that can address the public health challenges of our time. *J Epidemiol Community Health*. 2021. Vol. 75(11). P. 1129–1132.
18. Бродовська О.Г. Глобальна інклюзивна економіка в умовах новітніх трансформаційних викликів. Моногр. Тернопіль: ЗУНУ, 2023. 342 с.

19. Уніят А.В., Юзвін З.І. Концепція інклюзивної економіки в контексті сучасного сталого розвитку країн. *Ефективна економіка*. 2019. № 2.
20. Махонін В. Концепція інклюзивного розвитку: теоретичне підґрунтя у роботах українських вчених. *Scientific Collection «InterConf»*, 2022. (126), 23–32.
21. Паулик, А. (2023). Формування конкурентних переваг економіки регіону: інклюзивний аспект. *Економіка та суспільство*, (55). <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-55-91>
22. Степаненко С.В. Теоретико-концептуальні основи інклюзивного розвитку економіки [Електронний ресурс]. *Науковий погляд: економіка та управління*. 2023. № 3 (83). С. 56-63.
23. Дідух С. М. Інклюзивний розвиток агропродовольчих вертикально-інтегрованих компаній України : монографія / С. М. Дідух. Одеса : Астропринт, 2020. 334 с.
24. The Five Characteristics of an Inclusive Economy: Getting Beyond the EquityGrowth Dichotomy // The Rockefeller Foundation: [Веб-сайт]. 2016. URL: <https://www.rockefellerfoundation.org/blog/five-characteristics-inclusiveeconomy-getting-beyond-equity-growth-dichotomy/> (accessed on 01 November 2024).
25. Кожем'якіна О. М. Принцип справедливості у економіці довіри: аксіологічні детермінанти соціальної взаємодії // Соціально-філософські аспекти розвитку економіки, управління та освіти в умовах формування сучасного суспільства: монографія / За заг. ред. Іщенка М. П., Пантелєєвої Н. М., Руденка І. І. Черкаси: вид-во ПП Чабаненко Ю. А., 2017. 473 с. С. 208–225.
26. Ролз Дж. Теорія справедливості. К. :Основи, 2001. 822 с.
27. George A. Akerlof. *The American Economic Review*. Vol. 68, No. 1 (Mar., 1978), pp. 8-19 (12 pages). Published By: American Economic Association.

28. Kornai J. Tisztesség es bizalom a posztoszocialista atmenet fenyeben. Beszelo, June 2003. Vol. 8. No 6. Pp. 20–29.
29. Макстон Г., Рандерс Й. У пошуках добробуту. Київ: Пабулум, 2017. 320 с.
30. Прогнімак О. Д. Інклюзивний розвиток України: перешкоди vs перспективи. *Економічний вісник Донбасу* № 1(51). 2018. С. 187–197.
31. Acemoglu, Daron. Why nations fail: the origins of power, prosperity, and poverty. Daron Acemoglu, James A. Robinson. New York Crown Publishing Group. 2012. 544 p.
32. Жуковська А. Інклюзивний підхід до розвитку економіки: генезис виникнення та основні положення. *Вісник Тернопільського національного економічного університету*. 2019. Вип. 2. С. 7–23.
33. Єщенко П. С. Економічне зростання без розвитку: причини і шляхи інноваційного перетворення економіки. *Економіка України*. 2013. № 10. С. 4–20.
34. Овагім Г. Арутюнян. Основні детермінанти розвитку інклюзивної економіки. *Журнал стратегічних економічних досліджень*. 2023. № 3 (14). С. 8 – 15.
35. Базилюк А. В., Жулин О. В. Інклюзивне зростання як основа соціально-економічного розвитку. *Економіка та управління на транспорті*. 2015. Вип. 1. С. 19–29.
36. Gupta J., Cornelissen V., Ros-Tonen M. Inclusive development. *Encyclopedia of Global Environmental Governance and Politics*. Cheltenham, 2015. P. 35–44.
37. Kotler P., Kartajaya H., Setiawan I. Marketing 4.0: Moving from traditional to digital. Somerset: Wiley, 2016.
38. Krysovatyu A. etc. The fourth industrial revolution: changing directions of international investment flows: monograph. Ternopil: Yu.V. Osadtsa, 2018. 478 p.

39. Божкова В. В., Птащенко О. В., Сагер Л. Ю., Сигида Л. О. Трансформації інструментарію маркетингових комунікацій в умовах глобалізації. *Маркетинг і менеджмент інновацій*. 2018. № 1. С. 73–82. URL: <http://mmi.fem.sumdu.edu.ua/>
40. Птащенко О. В., Денисюк О. В., Курцев О. Ю., Малінка І. Л. Особливості економічної інклюзії у військовий період. *Бізнес Інформ*. 2023. № 5. С. 11– 18. DOI: 10.32983/2222-4459-2023-5-11-
41. Жуковська А., Дяків О. Вектори та інструменти інклюзивного розвитку територіальних громад. *Регіональні аспекти розвитку продуктивних сил України*. 2021. Вип. 26. С. 62–71.
42. Інклюзивний вимір розвитку міст – центрів ділової активності України: тенденції та перспективи : наукова доповідь. НАН України. ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долішнього НАН України»; наук. редактор М.І. Мельник. Львів, 2019. 55 с. URL: <http://ird.gov.ua/irdp/p20190301.pdf>
43. Жуковська А. Стратегічні імперативи розвитку підприємств на засадах інклюзивності. Актуальні проблеми менеджменту в умовах інноваційного розвитку економіки: матеріали доповідей Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю, Тернопіль, 17 квітня 2019 року. Тернопіль, 2019. С. 77-80.
44. Dongshui S. *Industry Economics*. Beijing : Higher Education Press, 2000.
45. Craig N. Knowing the goal: an inclusive economy that can address the public health challenges of our time. *Journals of Epidemiology & Community Health*. 2021. URL: <https://jech.bmj.com/content/jech/75/11/1129.full.pdf> (accessed on 01 November 2024).
46. Daly H. E., Townsend K. N. (Eds). *Cherishing the Earth – economics, ecology and ethics*. Beijing : The Commercial Press, 2001.
47. UNCTAD. Stark contrasts in inclusive growth – progress towards equal opportunities needed everywhere. UNCTAD. URL:

- <https://sdgpulse.unctad.org/inclusive-growth/> (accessed on 01 November 2024).
48. Шишкевич О. С., Соломко Т. Ю. Інклюзивна економіка як баланс між державою, суспільством і бізнесом. Інклюзивний розвиток економіки в умовах глобальних викликів сьогодення : матеріали міжнар. наук-практ. 375 інтернет-конф. (м. Харків, 1–28 лют. 2020 р.). Харків : ХНУМТ ім. О. Бекетова, 2020. С. 45–47. URL: https://science.kname.edu.ua/images/dok/konferentsii/2020konf/1-28_.pdf
49. Alzhanova F., Guzev M., Loginova E., Polkovnikov A. The Development of Inclusive Economy Based on Digital Technologies: Econometric Assessment of Formation. *New Technology for Inclusive and Sustainable Growth*. 2022. P. 99–110. URL: https://doi.org/1007/978-981-16-9804-0_9 (accessed on 01 November 2024).
50. Сапун К.В., Селезньова Р.В. Концепція інклюзивного зростання в економіці. *Вісник студентського наукового товариства ДонНУ імені Василя Стуса*. 2018. № 10. Т.1. С. 177-182.
51. Ranieri, Rafael; Ramos, Raquel Almeida (March 2013). "Inclusive Growth: Building up a Concept" (PDF). Working Paper. 104. Brazil: International Policy Centre for Inclusive Growth. ISSN 1812-108X. Retrieved 13 January 2015.
52. Сидорова А. В., Кіосак Я. В. Міжнародна статистика: підручник. Донецьк: Каштан, 2013. 384 с.
53. The official site of World Economic Forum (2017), "Inclusive Growth and Development Report". 2017. URL: http://www3.weforum.org/docs/WEF_Forum_IncGrwth_2017.pdf (accessed on 01 November 2024).
54. Pacetti-Garr E. The Five Characteristics of an Inclusive Economy: Getting Beyond the Equity Growth Dichotomy. Rockfeller Foundation, 2016. URL: <https://www.rockefellerfoundation.org/blog/fivecharacteristics-inclusive->

- economygetting-beyond-equitygrowth-dichotomy/ (дата звернення: 18.09.2024).
55. Воробйова Н., Гаврилюк С., Литвинова Т. Деякі аспекти інклюзивного розвитку економіки України. *Вчені записки Університету «КРОК»*. 2023. №1.(69). С. 29 – 37.
56. Pacetti-Garr E. The Five Characteristics of an Inclusive Economy: Getting Beyond the EquityGrowth Dichotomy. Rockefeller Foundation, 2016. URL: <https://www.rockefellerfoundation.org/blog/fivecharacteristics-inclusive-economygetting-beyond-equitygrowth-dichotomy/> (accessed on 01 November 2024).
57. Бервено О.В. Інклюзивність як системна характеристика в актуальній структурі якості життя. Інклюзивний розвиток економіки в умовах глобальних викликів сьогодення: матеріали Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. Харків, 1– 28 лютого 2020 р. / Харків. нац. ун-т міськ. госп-ва ім. О. М. Бекетова. Харків : ХНУМГ ім. О. М. Бекетова, 2020. С. 14 – 16.
58. Дідух С.М., Лобоцька Л.Л., Мініна В.О. Інклюзивна економіка як нова парадигма сталого розвитку. *Український журнал прикладної економіки*. 2020. Том 5. № 3. С. 100–107.
59. Іртищева І., Крамаренко І., Завгородній К. Оцінка рівня сталого інклюзивного розвитку України. *Modeling the development of the economic systems*. 2023. № 2. С. 159–165. URL: <https://doi.org/10.31891/mdes/2023-8-21> (дата звернення: 19.09.2024).
60. UNCTAD’s inclusive growth index underscores need to move beyond GDP. URL: <https://unctad.org/news/unctads-inclusive-growth-index-underscoresneed-move-beyond-gdp> (accessed on 01 November 2024).
61. Stark contrasts in inclusive growth – progress towards equal opportunities needed everywhere. URL: <https://sdgpulse.unctad.org/inclusive-growth/#> (accessed on 01 November 2024).

62. Rishi Raithatha. Findex 2021 data: Why mobile money is now a mainstream financial service <https://www.gsma.com/mobilefordevelopment/blog/findex-2021-data-why-mobilemoney-is-now-a-mainstream-financial-service> (accessed on 01 November 2024).
63. Бродовська О.Г., Зварич І.Я. Чому глобальна інклюзивна економіка або як не стати кліматичними біженцями : монографія. Тернопіль: ЗУНУ, 2023. 200 с.
64. Ministry of Housing and Urban-Rural Development of the National Development and Reform Commission No. 26. Notice of The General Office of the State Council of China on Forwarding the Implementation Plan of the Household Waste Classification System. Murch, 2017. URL: http://www.gov.cn/zhengce/content/2017-03/30/content_5182124.htm (accessed on 01 November 2024).
65. Mo H., Wen Z., Chen J. Resource recycling. Beijing : Chemical Industry Press, 2009.
66. Inclusiveness Index. Results. 2021. URL: <https://belonging.berkeley.edu/index-results> (accessed on 01 November 2024).
67. Zhukovska A., Dluhopolskyi O. Elements and indicators of inclusive economic development. MEST Journal, 2021. 15 July, 9(2), P. 91-98. DOI: <https://doi.org/10.12709/mest.09.09.02.13> (accessed on 01 November 2024).
68. Руденко В.П. Руденко С.В. Оцінка міри своєрідності (унікальності) структури природо-ресурсного потенціалу природних регіонів України. *Український географічний журнал*. 2015. № 1. С. 27-32.
69. Земельні ресурси України зазнали шкоди майже на 448?9 млрд. грн. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3628075-zemelni-resursi-ukrainicerez-vijnu-zaznali-skodi-majze-na-449-milardiv.html>
70. Війна за ресурси. Forbes оцінив вартість усіх корисних копалин України. URL: <https://forbes.ua/money/viyna-za-resursi-forbes-otsiniv-vartist-vsikhkorisnikh-kopalin-ukraini-25042023-13255>

71. Грінченко О.В., Курило М.В., Михайлов В.А., Михайлова Л.С., Огар В.В., Омельчук О.В., Шевченко В.І., Шунько В.В., Щербак Д.М. *Металічні корисні копалини України: підручник*. К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет». 2006. 219 с.
72. Михайлов В.А., Виноградов Г.Ф., Курило М.В., Михайлова Л.С., Шунько В.В., Шевченко В.І., Грінченко О.В., Гелета О.Л., Щербак Д.М. *Неметалічні корисні копалини України: підручник; видання 2-ге, виправлене і доповнене*. К.: ВЦ «Київський університет», 2007. 507 с.
73. *Мінеральні ресурси України: щорічник*. К.: ДНВП «Геоінформ України». 2018. 271 с.
74. Офіційний сайт Державний служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>
75. Мазана Т.В., Ткаченко В.П. Трудові ресурси сільського господарства та ефективність їх використання в ринкових умовах. *Електронний журнал «Ефективна економіка»*. 2011. № 12. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=840>
76. Державний центр зайнятості. Аналітична і статистична інформація. URL: <https://www.dcz.gov.ua/analitics/all>
77. Виконання бюджету-2022: головні підсумки року. URL: https://lb.ua/blog/tetiana_bohdan/545981_vikonannya_byudzhetu2022_golovni.html
78. Експрес-випуск «Доходи та витрати населення у 2021 році». URL: <https://ukrstat.gov.ua/express/expr2022/03/29.pdf> (дата звернення: 10.09.2024).
79. Статистичний збірник «Доходи та витрати населення у 2020 році». URL: https://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2022/zb/02/doh_2020.pdf
80. Грошові перекази в Україну. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/economy/transfer>

81. Бандура Т.І. Інвестиційний потенціал регіону: сутність та основні підходи до його визначення. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України*. 2017. №5. С. 60-63.
82. Мельник С. Капітальні інвестиції в Україні у 2022 році впали на 40%. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2023/08/18/703367/>
83. Країна можливостей: чому інвестор прийде в Україну. 10 галузей української економіки, які мають найбільший інвестиційний потенціал. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2022/09/29/691997/>
84. Витрати і ресурси домогосподарств України (за даними вибіркового обстеження умов життя домогосподарств України). Державна служба статистики України. URL: https://ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2018/gdvvg/Arh_vrduB_u.htm
85. Продіус О.І. Інклюзивні інновації в контексті соціальної відповідальності підприємства. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Міжнародні економічні відносини та світове господарство. 2017. Вип. 14(2). С. 84-88. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvuumevcg_2017_14\(2\)_19](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvuumevcg_2017_14(2)_19)
86. Global Innivation Index 2022. What is the future of innovation-drive grow? URL: <https://www.globalinnovationindex.org/gii-2022-report#> (accessed on 01 November 2024).
87. Digital Quality of Life Index. 2022. URL: <https://surfshark.com/dql2022> (accessed on 01 November 2024).
88. Степаненко С.В. Методичні домінанти становлення та розвитку інклюзивної економіки. *Бізнес-навігатор*. 2023, № 3. С. 94-100.
89. Inclusive growth: what does it look like? Scottish government. URL: <https://www.gov.scot/publications/inclusive-growthlook/> (accessed on 01 November 2024).
90. The Five Characteristics of an Inclusive Economy: Getting Beyond the Equity-Growth Dichotomy. Rockefeller Foundation. URL:

<https://www.rockefellerfoundation.org/blog/five-characteristics-inclusive-economy-getting-beyond-equitygrowth-dichotomy/> (accessed on 01 November 2024).

91. Financial inclusion is a key enabler to reducing poverty and boosting prosperity. URL: <https://www.worldbank.org/en/topic/financialinclusion/overview> (accessed on 01 November 2024).
92. The Imperative of Financial Inclusion. URL: <https://www.unsgsa.org/financial-inclusion> (accessed on 01 November 2024).
93. Захарченко Н.В. Фінансова інклюзія для підвищення добробуту населення та економічного зростання держави. *Фінанси України*. 2020. № 6. С. 105–116.
94. Парубець О.М., Садчикова І.М., Кальченко О.М., Тарасенко О.О. Фінансова інклюзія як інструмент доступності населення до ринку фінансових послуг країн ЄС. *Економіка. Фінанси. Право*. 2022. № 1/1. С. 11–16.
95. Тимків А.О., Сидор Г.В. Фінансова інклюзія як складова відновлення економіки України. *Інклюзія і суспільство*. 2022. Вип. 1. С. 5–10.
96. These principles were produced by the Partners for Inclusive Green Economy. OECD. URL: <https://www.greeneconomycoalition.org/assets/reports/GEC-Reports/Principles-priorities-pathways-inclusive-greeneconomies-web.pdf> (accessed on 01 November 2024).
97. Шпикуляк О.Г., Ігнатенко М.М., Швець А.А. Концептуальні оцінки реалізації засад інклюзивного розвитку сільських територій за участі агрохолдингових інтегрованих формувань. *Економіка АПК*. 2021. № 3. С. 97–105.
98. Цапко-Піддубна О.І. Принцип інклюзивності у сучасних концепціях економічного зростання. *Проблеми економіки*. 2018. № 3 (37). С. 29–35.

99. Войчук В.М. Етимологія поняття «економічна інклюзія» в контексті циклічного розвитку економіки. *Інноваційна економіка*. 2021. № 3-4. С. 28–32. 19.
100. Inclusive Growth and Development Report. URL: http://www3.weforum.org/docs/WEF_Forum_IncGrwth_2017.pdf (accessed on 01 November 2024).
101. Федулова Л. Інклюзивні інновації в системі соціально-економічного розвитку. *Економіка: реалії часу*. 2016. № 3(25). С. 56–65.
102. Філіппова С. Соціальна відповідальність у стратегії управління вітчизняним підприємством: проблемні питання інтегрування механізму. *Економіка: реалії часу*. 2017. № 2 (30). С. 5–17.
103. Базиліук А. Інклюзивне зростання як основа соціально-економічного розвитку. *Економіка та управління на транспорті*. 2015. Вип. 1. С. 19–29.
104. Продіус О.І. Проблеми та перспективи інклюзивного розвитку в умовах глобалізації. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія : Економіка і управління*. 2019. Том 30 (69). № 4. С. 71–75.
105. Sustainable Development Goals. URL: <https://www.un.org/sustainabledevelopment/> (accessed on 01 November 2024).
106. European Green Deal. URL: https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/priorities-2019-2024/european-green-deal_en?prefLang=uk
107. Олешко А. А., Будякова О. Ю. Європейські знання для сталої біоекономіки в Україні: навч. посіб. Київ: КНУТД, 2024. 156 с.
108. Олешко, А. А., Ольшанська, О. В., Будякова, О. Ю., & Бебко, С. В. (2022). Напрями розвитку біоекономіки в перспективі післявоєнного відновлення України. *Проблеми інноваційно-інвестиційного розвитку. Серія: Економіка та менеджмент*. DOI: 10.33813/2224-1213.28.2022.2

109. Олешко А. А. Ендогенізація інвестиційного розвитку в контексті забезпечення економічної безпеки України. *Актуальні проблеми економіки*. 2017. № 2. С. 52-58. 15. Підтримка України під час війни. URL: <https://www.worldbank.org/uk/country/ukraine/brief/peace>
110. Budiakova O., Saratov O. Bioeconomy for sustainable and inclusive development at the international level. *Імперативи економічного зростання в контексті реалізації Глобальних цілей сталого розвитку*: Матеріали V Міжнародної науково-практичної Інтернет-конференції (23 квітня 2024 р., м. Київ). К. : КНУТД, 2024. 690 с. С. 85-87.
111. Global Sustainable Development Report 2023. URL: <https://sdgs.un.org/sites/default/files/2023-06/Advance%20unedited%20GSDR%2014June2023.pdf> (accessed on 01 November 2024).
112. COM(2010) 2020. EUROPE 2020 A strategy for smart, sustainable and inclusive growth. (accessed on 01 November 2024).
113. Будякова О.Ю. Біоекономіка як вектор інклюзивного економічного розвитку в формуванні людського капіталу. *Цифрова економіка та економічна безпека*. 2023. Випуск 9(09). С. 68-77. URL: <http://dees.iei.od.ua/index.php/journal/article/view/274> DOI: 10.32782/dees.9-12
114. Саратов О. В., Будякова О. Ю. Ключові аспекти smart, сталого та інклюзивного розвитку. *Фінансові інструменти сталого розвитку держави в умовах системної економічної трансформації* : матеріали III Міжнар. наук.-практ. конф. (20 червня 2024 р., м. Хмельницький – м. Херсон).– Херсон : Книжкове видавництво ФОП Вишемирський В.С., 2024. – 370 с. С. 349-352.
115. Степаненко С.В. Сучасний стан інвестиційного забезпечення інклюзивного розвитку суб'єктів агробізнесу. *Економічний простір*. 2023. № 185. С. 43 – 48.

116. Зварич І.Я., Бродовська О.Г. Інклюзивна сторона впливу прямих іноземних інвестицій на сталий розвиток економіки. *Інклюзія і суспільство*. 2023. Вип. 1. С. 13 – 23.
117. Стратегія розвитку сфери інноваційної діяльності на період до 2030 року, Розпорядження Кабінету Міністрів України від 10.07.2019 р. № 526-р.
118. Захарченко Н. В., Склярів Д.Ю., Михайлова Д.С. Проблеми та перспективи венчурного інвестування неоіндустріального розвитку та ІТ-підприємництва в Україні. *Ринкова економіка: сучасна теорія і практика управління*. Том 20. Вип. 3 (46). С. 160-178.
119. Новікова К.І. Інноваційно-інвестиційна безпека: сучасні виклики та загрози. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія : Економічні науки*. 2016. Вип. 16 (2). С. 26–30. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvkhdu_en_2016_16\(2\)__7](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvkhdu_en_2016_16(2)__7). (дата звернення: 20.09.2024).
120. Стратегія економічної безпеки України на період до 2025 року : затв. Указом Президента України від 11 серпня 2021 року № 347/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/347/2021#Text> (дата звернення: 20.09.2024).
121. Дослідження «Повоєнне відновлення економіки України» (02.06.2022). URL: <https://cpd.com.ua/uk/vidnovlennya-ekonomiky/> (дата звернення: 20.09.2024).
122. Підтримка України під час війни. URL: <https://www.worldbank.org/uk/country/ukraine/brief/peace>
123. Вдовічена О.Г. Інклюзивний розвиток – сучасна парадигма стійкого економічного зростання. Вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту. *Серія «Економічні науки»*. 2018. Вип. 3. С. 17-29.

ДОДАТКИ

V Міжнародна науково-практична Інтернет-конференція
«Імперативи економічного зростання в контексті реалізації Глобальних цілей сталого розвитку»

УДК 338.262 332.122

Budiakova O., Associate Professor
of the Department of Smart Economics
Saratov O., master
of the Department of Smart Economics
Kyiv National University of Technologies and Design, Kyiv, Ukraine

BIOECONOMY FOR SUSTAINABLE AND INCLUSIVE DEVELOPMENT AT THE INTERNATIONAL LEVEL

The bioeconomy is a new economic paradigm and one of the tools and mechanisms for addressing global sustainability challenges [1].

Sustainable development is a general concept based on the need to strike a balance between meeting the current needs of humanity and protecting the interests of future generations, including ensuring a safe and healthy environment. Theorists and supporters of sustainable development consider it to be the most promising ideology of the 21st century, which, with deepening scientific evidence, will replace all existing ideologies as fragmentary and unable to ensure the balanced development of civilisation. At the current stage of development, humanity uses so many resources that it will need 2.6 planets like the Earth to continue to exist in the near future). Recent population forecasts indicate that the world's population will reach 10 billion people in 2057 and 10.4 billion in 2100 [1; 3].

The Global Sustainable Development Report 2023 (GSDR) noted that in 2023, the global situation is much more worrying due to the slow implementation of the Sustainable Development Goals (SDGs) and a confluence of crises. For those goals where progress in 2019 was too slow, countries have not accelerated sufficiently, and for others, including food security, climate change and biodiversity protection, the world is still moving in the wrong direction. The report outlines that the war in Ukraine is causing immense suffering and loss of life as well as destruction to property, while also giving rise to huge movements of people. Besides the large number of military casualties, as of Jan 2023, there have been tens of thousands of civilian casualties, 6,952 killed and 11,144 injured. There are more than 8.1 million refugees, most of them women and children, as well as 5.3 million internally

Платформа 2. SMART-спеціалізація регіонів та біоекономіка для сталого розвитку на національному та міжнародному рівнях

Продовження додатку А

**V Міжнародна науково-практична Інтернет-конференція
«Імперативи економічного зростання в контексті реалізації Глобальних цілей сталого розвитку»**

displaced persons (IDPs) creating one of the largest refugee and internal displacement crises of modern times. The Ukraine war is wreaking havoc on the global economy, leading to food and energy price hikes, and a potent cost of living crisis. Conflict and unrest have surged in many countries creating tangible barriers to SDG progress [2].

The 2023 Global Sustainable Development Report is an urgent call to embrace the transformational changes needed to achieve the Sustainable Development Goals (SDGs) and secure a better future for the planet, its people and ecosystems. The transformative changes for each entry point from the global scenarios include: human well-being and opportunity; sustainable and equitable economies; sustainable food systems and healthy diets; energy decarbonisation and universal access; urban and peri-urban development; global ecological community:

- human well-being and opportunity – increasing investment in primary health care and ensuring access to life-saving interventions; accelerating secondary education coverage and ensuring that all girls are enrolled; and increasing investment in water and sanitation infrastructure to ensure universal access to piped water and halving untreated wastewater;

- sustainable and equitable economy – promoting inclusive, pro-poor growth, including progressive redistributive measures, doubling social transfers in low-income countries, implementing good climate policy practices and global carbon pricing, promoting sufficiency lifestyles, investing in green innovations, and circular and sharing economy models;

- sustainable food systems and healthy diets – a combination of supply-side measures that increase affordability, sustainably increase yields while reducing costs and negative impacts, and more sustainable and efficient retail, processing and distribution measures, as well as demand-side measures, most importantly a shift to healthier and more diversified diets and a reduction in post-harvest losses and food waste;

- energy decarbonisation and universal access – large-scale deployment of renewable energy sources and best available technologies, appliances and equipment, rapid expansion of investment infrastructure and support for universal access to electricity and clean alternative cooking methods, gradual reduction of fossil fuel use

Продовження додатку А

**V Міжнародна науково-практична Інтернет-конференція
«Імперативи економічного зростання в контексті реалізації Глобальних цілей сталого розвитку»**

by 2030 in an equitable manner at national and global levels, significant changes in global consumer behaviour to reduce energy consumption and end-use;

- urban and suburban development – doubling the share of recycled and composted municipal waste by 2030 and increasing the circular waste cycle, increasing the use of electric vehicles, improving public transport with people- and pedestrian-oriented urban infrastructure, and good practice policies for transport, buildings and waste;

- global environmental community – expanding protected areas, abandoning intensive agricultural practices in protected areas, large-scale restoration of all degraded forests, shifting public preferences towards conservation land use, reducing water consumption and meeting environmental flow requirements, and adopting a 1.5°C roadmap for the land sector that combines ambitious measures for protection, conservation, restoration and lifestyle changes.

Achieving Sustainable Development Goals requires building a new economic model, including a circular economy based on the bioeconomy.

This research has been conducted with the support of the European Union within Jean Monnet project [grant number ERASMUS-JMO-2023-HEI-TCH-RSCH, 101127252 – «Promoting of European skills and approaches for sustainable bioeconomy in the conditions of Ukrainian acute challenges» (PESAB)].

“Funded by the European Union. Views and opinions expressed are however those of the author(s) only and do not necessarily reflect those of the European Union. Neither the European Union nor the granting authority can be held responsible for them.”

References

1. Олешко А. А., Будякова О. Ю. Європейські знання для сталої біоекономіки в Україні : навч. посіб. Київ: КНУТД, 2024. 156 с.
2. Global Sustainable Development Report 2023. URL: <https://sdgs.un.org/sites/default/files/2023-06/Advance%20unedited%20GSDR%2014June2023.pdf>
3. Чернявська О.В. Вітчизняна модель державного управління соціально-економічним розвитком та її основні результати // Управління розвитком соціально-економічних систем у новій економіці [Монографія]. - Полтава: ПУЕТ, 2015. – 358 с. - С. 17-31.

348

За результатами вищезазначеного можна стверджувати, що діяльність аграрних підприємств повністю пронизана різноманітними ризиками, які потребують не лише їх контролю та оцінювання, а бажано завчасного виявлення та упередження або мінімізації їх негативного впливу задля зниження рівня несприятливого впливу. В той же час, необхідно також розуміти, що функціонування та ведення бізнесу в умовах ризиків та прийняття господарських рішень, пов'язаних з ризиком, передбачає потенційну можливість одержання додаткових доходів аграрним підприємством.

Література

1. Олійник О., Скоромна О., Горох О., Міщенко В., Євдокимова М. Новий підхід до ризику оцінка певної сільськогосподарської продукції. *Економіка сільського господарства та ресурсів*. 2021. № 7(1). С. 44-57.
2. Кобилянська О. М. Ризик як економічна категорія та його особливості в аграрному виробництві. *Економіка АПК*. 2008. № 1. С. 140-145.
3. Про затвердження Прогнозної програми економічного і соціального розвитку України на 2022-2024 роки. 2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/586-2021-%D0%BF#Text> (дата звернення: 21.05.2024).

Саратов О. В., здобувач
Науковий керівник: **Будякова О. Ю.**,
к.е.н., доцент, доцент кафедри смарт-економіки,
Київський національний університет технологій та дизайну,
м. Київ, Україна

КЛЮЧОВІ АСПЕКТИ SMART, СТАЛОГО ТА ІНКЛЮЗИВНОГО РОЗВИТКУ

Стратегія розвитку Європейського Союзу, відома як «ЄВРОПА 2020» [1], закликає до створення інклюзивної, сталої та інтелектуальної (smart) економіки. Стратегія, яка передбачає підвищення рівня зайнятості, виділення 3% ВВП на

Продовження додатку В

349

дослідження та інновації, скорочення викидів парникових газів на 20%, збільшення частки відновлюваних джерел енергії до 20%, підвищення рівня освіти та зниження рівня бідності на 25%, передбачає нові підходи до управління соціально-економічними системами.

У Стратегії «ЄВРОПА 2020» зазначено, що основними цілями ініціативи є підтримка розвитку ЄС шляхом сталого, інклюзивного та розумного зростання, і вони представляють пріоритети ЄС у сферах зайнятості, науки, навколишнього середовища та соціальної справедливості [1].

Інклюзивне зростання означає розширення прав і можливостей людей через високий рівень зайнятості, інвестиції в розвиток навичок, боротьбу з бідністю та модернізацію ринків праці, навчання та системи соціального захисту, щоб допомогти людям передбачати зміни і згуртувати суспільство [2].

Європейська Комісія щорічно відстежує ситуацію на основі набору показників, що показують загальний прогрес у досягненні мети smart, зеленої та інклюзивної економіки з високим рівнем зайнятості, продуктивності та соціальної згуртованості.

Основні аспекти Стратегії smart, сталого та інклюзивного розвитку подано в табл. 1 [1].

Метою smart, сталого та інклюзивного розвитку є розвиток економіки, заснованої на знаннях та інноваціях, сприяння створенню більш ефективної, екологічно чистої та конкурентоспроможної економіки, а також сприяння розвитку економіки з високим рівнем зайнятості, що забезпечує економічну, соціальну та територіальну згуртованість. Політика визначає стратегії, спрямовані на: (i) підвищення рівня зайнятості, (ii) покращення умов для інвестицій приватного сектору в наукові дослідження та розробки, (iii) скорочення викидів парникових газів, збільшення частки відновлюваних джерел енергії та підвищення енергоефективності, (iv) покращення освіти та (v) скорочення бідності [1].

Продовження додатку В

350

Таблиця 1

Стратегія smart, сталого та інклюзивного розвитку

ЦІЛЬ ЗАГОЛОВКА		
<p>- Підвищити рівень зайнятості населення у віці 20-64 років з нинішніх 69% до щонайменше 75%.</p> <p>- Досягти цільового показника інвестування 3% ВВП у науково-дослідні та дослідно-конструкторські роботи, зокрема, шляхом покращення умов для інвестицій у науково-дослідні та дослідно-конструкторські роботи з боку приватного сектору, а також розробити новий індикатор для відстеження інновацій.</p> <p>- Скоротити викиди парникових газів щонайменше на 20% порівняно з рівнем 1990 року або на 30% за наявності відповідних умов, збільшити частку відновлюваних джерел енергії у кінцевому енергоспоживанні до 20% та досягти підвищення енергоефективності на 20%.</p> <p>- Зменшити частку тих, хто рано залишає школу, до 10% з нинішніх 15% і збільшити частку населення у віці 30-34 років, що має вищу освіту, з 31% до щонайменше 40%.</p> <p>- Зменшити кількість європейців, які живуть за національною межею бідності, на 25%, що дозволить вивести з бідності 20 мільйонів людей.</p>		
SMART ЗРОСТАННЯ	СТАЛІЕ ЗРОСТАННЯ	ІНКЛЮЗИВНЕ ЗРОСТАННЯ
<p>ІННОВАЦІЇ Флагманська ініціатива ЄС «Інноваційний союз», спрямована на покращення рамкових умов та доступу до фінансування досліджень та інновацій з метою зміцнення інноваційного ланцюга та підвищення рівня інвестицій в усьому Європейському Союзі.</p>	<p>КЛІМАТ, ЕНЕРГЕТИКА ТА МОБІЛЬНІСТЬ Флагманська ініціатива ЄС «Ресурсоефективна Європа», покликана допомогти відокремити економічне зростання від використання ресурсів шляхом декарбонізації економіки, збільшення використання відновлюваних джерел, модернізації транспортного сектору та підвищення енергоефективності.</p>	<p>ЗАЙНЯТІСТЬ ТА НАВИЧКИ Флагманська ініціатива ЄС «Порядок денний для нових навичок і робочих місць», спрямована на модернізацію ринків праці шляхом сприяння мобільності робочої сили та розвитку навичок протягом усього життєвого циклу з метою підвищення трудової активності та кращого узгодження попиту і пропозиції на робочу силу.</p>
<p>ОСВІТА Флагманська ініціатива ЄС «Молодь в русі», спрямована на підвищення ефективності освітніх систем та посилення міжнародної привабливості європейської вищої освіти.</p>		
<p>ЦИФРОВЕ СУСПІЛЬСТВО Флагманська ініціатива ЄС «Цифровий порядок денний для Європи», покликана прискорити розгортання високошвидкісного інтернету та скористатися перевагами єдиного цифрового ринку для домогосподарств і компаній.</p>	<p>КОНКУРЕНТОСПРО- МОЖНІСТЬ Флагманська ініціатива ЄС «Промислова політика для епохи глобалізації», спрямована на покращення бізнес-середовища, особливо для МСП, та підтримку розвитку потужної та стійкої промислової бази, здатної конкурувати на глобальному рівні.</p>	<p>БОРОТЬБА З БІДНІСТЮ Флагманська ініціатива ЄС «Європейська платформа проти бідності», спрямована на забезпечення соціальної та територіальної згуртованості, щоб вигоди від зростання та робочих місць були загальними, а люди, які відчувають бідність та соціальну ізоляцію, мали змогу жити гідно та брати активну участь у житті суспільства.</p>

Продовження додатку В

351

Політика та стратегії розумного, сталого та інклюзивного зростання совекторні з політикою та стратегіями біоекономіки [2].

Біоекономіка – це нова економічна парадигма та один із інструментів і механізмів вирішення глобальних проблем сталого розвитку [3].

Біоекономіка, яка створює нові робочі місця, забезпечуючи зайнятість, сприяє зростанню доданої вартості та перерозподілу доходів, що допомагає в боротьбі з бідністю, передбачає інвестиції в освіту та розвиток навичок, нові моделі, незалежні від невідновлених викопних ресурсів, що пом'якшує наслідки зміни клімату, координується з цілями Стратегії smart, сталого та інклюзивного розвитку, створює нові підходи до управління соціально-економічними системами.

Література

1. COM(2010) 2020. EUROPE 2020. A strategy for smart, sustainable and inclusive growth.
2. Будякова О. Ю. Біоекономіка як вектор інклюзивного економічного розвитку в формуванні людського капіталу. *Цифрова економіка та економічна безпека*. 2023. Вип. 9(09). С. 68-77. URL: <http://dees.iei.od.ua/index.php/journal/article/view/274> DOI: 10.32782/dees.9-12
3. Олешко А. А., Будякова О. Ю. Європейські знання для сталої біоекономіки в Україні : навч. посіб. Київ: КНУТД, 2024. 156 с.

Співак В. О., здобувач

Науковий керівник: **Акименко О. Ю.**,

д.е.н., доцент, професор кафедри

економіки, обліку і оподаткування,

Національний університет «Чернігівська політехніка»,

м. Чернігів, Україна

ІНВЕСТИЦІЙНИЙ РОЗВИТОК СИСТЕМИ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я

Повномасштабна агресія росії проти України завдала жахливої шкоди системі охорони здоров'я країни: понад 1500 закладів охорони здоров'я

Електронний журнал «Державне управління: удосконалення та розвиток» включено до переліку наукових фахових видань України з державного управління (Категорія «Б», Наказ Міністерства освіти і науки України № 1643 від 28.12.2019).

Спеціальність – 281.

Державне управління: удосконалення та розвиток. 2024. № 9.

DOI: <http://doi.org/10.32702/2307-2156.2024.9.4>

УДК 351:338 (477)

А. А. Олешко,

*д. е. н., професор, завідувач кафедри смарт-економіки,
Київський національний університет технологій та дизайну
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-9328-7730>*

О. Ю. Будякова,

*к. е. н., доцент, доцент кафедри смарт-економіки,
Київський національний університет технологій та дизайну
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6028-2650>*

О. В. Саратов,

*магістрант,
Київський національний університет технологій та дизайну
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0009-5508-3193>*

ПУБЛІЧНЕ УПРАВЛІННЯ ІНКЛЮЗИВНИМ РОЗВИТКОМ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

A. Oleshko,

*Doctor of Economic Sciences, Professor, Head of the Department of Smart
Economics, Kyiv National University of Technologies and Design*

O. Budiakova,

*PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of the Department of
Smart Economics, Kyiv National University of Technologies and Design*

O. Saratov,

*Master Student,
Kyiv National University of Technologies and Design*

PUBLIC MANAGEMENT OF INCLUSIVE ECONOMIC DEVELOPMENT IN UKRAINE

Продовження додатку С

У статті визначено, що ключовим наративом інклюзивного розвитку є формування політики сталого економічного зростання, що передбачає створення гідних умов праці, акумулювання фінансових ресурсів держави для їхнього подальшого інвестування у природоохоронні заходи, науку, освіту, культуру і спорт, охорону здоров'я, інфраструктуру, соціальне забезпечення і соціальний захист. Публічне управління інклюзивним розвитком економіки України передбачає цілеспрямований вплив держави та інститутів громадянського суспільства на задоволення потреб та реалізацію можливостей усіх верств населення.

З'ясовано, що у межах глобального та європейського зеленого курсу формуються новітні сфери, що стимулюватимуть інклюзивний розвиток економіки, зокрема, smart-економіка, біоекономіка, циркулярна та зелена економіка. Обґрунтовано доцільність створення в Україні умов для подолання економічної та соціальної нерівності, зменшення рівня забруднення довкілля, адаптації до глобалізації, створення безпечного середовища життєдіяльності та формування інклюзивного суспільства.

The article identifies the need to ensure the manageability of the processes of inclusion and generation of human, financial, natural, intellectual and other resources of the State with a view to protecting vulnerable groups of the population and increasing the involvement of citizens in public life and public administration. The article reveals trends towards lower incomes and impoverishment of the population, environmental degradation and lack of financial resources for social protection and the social sphere - healthcare, culture and sports, education and science in Ukraine. In view of this, the key narrative of inclusive development is the formation of a policy of sustainable economic growth, which involves the creation of decent working conditions, accumulation of financial resources of the State for their further investment in environmental protection, science, education, culture and sports, health care, infrastructure, social security and social protection.

Продовження додатку С

It is found that within the framework of the global and European green course, new areas are being formed that will stimulate inclusive economic development, in particular, the smart economy, bioeconomy, circular and green economy.

The authors substantiate for Ukraine the expediency of creating conditions for meeting the needs and realising the opportunities of the population, overcoming economic and social inequality, reducing environmental pollution, adapting to globalisation, creating a safe living environment and forming an inclusive society.

It is concluded that in the context of the destructive impact of external factors, public administration of the inclusive development of Ukraine's economy involves the targeted influence of the State and civil society institutions to meet the needs and realise the opportunities of all segments of the population. It is effective to ensure sustainable socio-economic development through the formation of a system of regulatory and incentive measures to achieve economic and social justice, increase the population's income, and the level of their environmental and social protection, taking into account globalisation and digital transformation.

Ключові слова: *публічне управління, інклюзивний розвиток, сталий розвиток, економіка, Україна, економічний розвиток, публічні інститути, цифровізація.*

Keywords: *public management, inclusive development, sustainable development, economy, Ukraine, economic development, public institutions, digitalisation.*

Постановка проблеми. В умовах деструктивного впливу зовнішніх чинників поглиблюються проблеми бідності та її зростання, зниження доходів та зубожіння населення, погіршення екологічності та нестачі фінансових ресурсів на соціальний захист та соціальну сферу – охорону здоров'я, культуру і спорт, освіту і науку. Інклюзивне зростання, що включає економічний, соціальний та інституційний аспекти, уповільнюється, мають місце процеси маргіналізації населення та поглиблення соціальної нерівності.

Продовження додатку С

У такому контексті необхідним є забезпечення керованості процесів інклюзії та генерування людських, фінансових, природних, інтелектуальних та інших ресурсів держави з метою захисту вразливих верств населення та зростання залученості громадян до суспільного життя та публічного управління.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Інклюзивний розвиток є складовою людського розвитку і передбачає позитивні зміни щодо екологічної стійкості (боротьбі зі змінами клімату та забрудненням навколишнього середовища, усунення проблеми обмеженості енергоресурсів), розвитку сільських громад, зростання доходів громадян, витрат на охорону здоров'я, освіти та відпочинок тощо [1].

Науковий інтерес до проблематики інклюзивного розвитку стрімко зростає, починаючи з 2000-х років. Станом на 2022 рік публікаційна активність у наукометричній базі Scopus за ключовими словами «інклюзивний розвиток» сягнула 3500 статей [2]. Дослідженням теоретичних та практичних аспектів інклюзивного розвитку економіки присвячені праці таких вчених як: О. Вдовічена [3], А. Жуковська [4], А.Н. Ahmad, D.T. Llewellyn, V. Murinde [5], C.J. Johnstone [6], Н. Thomas & Y. Hedrick-Wong [7], R. Mehta [8], D. Ludwig, B. Voogaard, P. Macnaghten & C. Leeuwis [9] тощо.

Метою статті є визначення теоретичних положень та формування прикладного інструментарію публічного управління інклюзивним розвитком економіки України.

Виклад основного матеріалу. У загальному розумінні інклюзія (від англ. inclusion – включення, залучення) – це процес збільшення рівня участі громадян у суспільному житті. Інклюзивний розвиток – це багатовимірний розвиток у межах середовища, сформованого державою, суспільством та бізнесом, інтеграція і взаємодія яких створює пов'язані між собою інститути; діяльність цих інститутів орієнтована на довгострокову перспективу, забезпечення збалансованого розподілу матеріальних і нематеріальних благ між членами соціуму, враховуючи потреби майбутніх поколінь [3, с. 20].

Продовження додатку С

Концепція інклюзивного розвитку передбачає залученість громадян у процеси суспільного життя в освіті, економіці, екології, фінансах і має економічний, соціальний та інституційний аспекти [1; 2; 5; 7; 8; 9].

Ключовим наративом інклюзивного розвитку є формування політики сталого економічного зростання, що передбачає створення гідних умов праці, акумулювання фінансових ресурсів держави для їхнього подальшого інвестування у природоохоронні заходи, науку, освіту, культуру і спорт, охорону здоров'я, інфраструктуру, соціальне забезпечення і соціальний захист. Система соціального захисту забезпечує мінімальні фізіологічні, безпекові, медичні і культурні потреби соціально вразливих верств населення шляхом надання соціальної допомоги та соціального страхування.

Сучасна політика інклюзивного розвитку України має реалізовуватись у межах концепції сталого розвитку і, відповідно, Глобальних цілей сталого розвитку [10] та Європейського зеленого курсу (зелена трансформація) [11] (рис. 1).

Продовження додатку С

Рис. 1. Взаємозв'язок інклюзивного розвитку економіки, глобальних цілей розвитку та зеленої трансформації

Джерело: авторська розробка на основі [10; 11].

Продовження додатку С

У межах глобального та європейського зеленого курсу формуються такі новітні сфери, покликані стимулювати інклюзивний розвиток економіки:

1) smart-економіка – розумна економіка, заснована на моделі цифровізації виробництва, розподілу та споживання із використанням smart-технологій, що передбачає досягнення цілей SMART: S – Specific (конкретність/специфічність), M – Measurable (вимірюваність), A – Achievable (досяжність), R – Relevant (релевантність/доречність), T – Time-bound (обмеженість у часі);

2) біоекономіка – охоплює всі сектори та системи, які залежать від біологічних ресурсів (тварин, рослин, мікроорганізмів і похідної біомаси, включаючи органічні відходи), їхні функції та принципи [12, с. 5]; повертає ресурси в реальний сектор, створює робочі місця, сприяє підвищенню рівня екологічності виробництва та споживання, дає змогу оптимально використовувати обмежені ресурси на безвідходній циркулярній основі [13];

3) циркулярна економіка – забезпечує покращення добробуту населення та екологізацію суспільства шляхом скорочення споживання та відновлення ресурсів і вторинної переробки матеріалів;

4) зелена економіка – забезпечує покращення добробуту населення, соціальної справедливості, зменшення екологічних ризиків та екологічного дефіциту шляхом використання зелених технологій у сільському та лісовому господарстві, рибальстві, енергетиці, промисловості, будівництві, транспорті, туризмі та переробці відходів.

Суттєвий вплив на динаміку та рівень інклюзивного розвитку чинить інституційне середовище, що являє собою сукупність політик, соціальних, економічних, екологічних та юридичних норм і правил, що визначають основи поведінки людей в усіх сферах суспільного життя.

У цьому контексті, по-перше, важливим є задіяння внутрішніх (ендогенних) чинників формування сприятливого інституційного середовища, формування моральної свідомості бізнесу до вкладення власних капіталів в

Продовження додатку С

економіку України і діяльності державних інституцій, спрямованої на забезпечення добробуту населення [14].

По-друге, реалізація заходів, визначених Глобальною ціллю 17 «Партнерство заради сталого розвитку», що ґрунтується на принципі забезпечення економічної та соціальної інклюзії, спрямовує міжнародну допомогу транзитивним країнам. Наприклад, Світовий банк ініціював роботу з міжнародними партнерами для мобілізації коштів до Державного бюджету України задля підтримки критично важливих державних функцій на національному та регіональному рівнях з наданням основних державних послуг, виплатою пенсій людям похилого віку та соціальними програмами для вразливих верств населення. Проєкт «Підтримка державних видатків для забезпечення стійкого державного управління в Україні» (PEACE) надає допомогу у виплаті пенсій людям похилого віку, грантів внутрішньо переміщеним особам, заробітної плати вчителям та працівникам служб з надзвичайних ситуацій. Урядові програми в Україні, підтримані завдяки мобілізованим коштам проєкту PEACE – це пенсії, соціальна допомога бідним, субсидії на житлово-комунальні послуги, соціальна допомога для дітей з інвалідністю, грантові виплати внутрішньо переміщеним особам, виплати закладам охорони здоров'я за програмою медичних гарантій, заробітні плати працівникам Державної служби з надзвичайних ситуацій [15].

Необхідність управління інклюзивним розвитком національної економіки передбачає:

- 1) створення умов для задоволення потреб та реалізації можливостей усіх без винятку членів суспільства;
- 2) подолання економічної та соціальної нерівності;
- 3) подолання бідності;
- 4) ліквідацію дискримінації у буді-яких її проявах;
- 5) адаптацію до сучасних тенденцій старіння населення;
- 6) зменшення рівня забруднення довкілля та боротьба із наслідками зміни клімату;

Продовження додатку С

7) врахування швидких темпів НТП, зменшення негативного впливу та використання його переваг для задоволення власних потреб і реалізації можливостей;

8) адаптацію до умов глобалізації і використання її переваг для задоволення власних потреб і реалізації можливостей;

9) опанування цифрових навичок та їх використання;

10) створення безпечного середовища життєдіяльності;

11) формування інклюзивного суспільства [3].

Інклюзивна політика передбачає забезпечення сталого соціально-економічного розвитку через формування системи регулятивних та стимулюючих заходів щодо досягнення економічної та соціальної справедливості, зростання доходів населення, рівня їх екологічного та соціального захисту з урахуванням глобалізації та цифрової трансформації.

Висновки. В умовах деструктивного впливу зовнішніх чинників публічне управління інклюзивним розвитком економіки України передбачає цілеспрямований вплив держави та інститутів громадянського суспільства на задоволення потреб та реалізацію можливостей усіх верств населення (на недискримінаційній основі).

Література

1. Ranieri R., Ramos R.A. Inclusive Growth: Building up a Concept. International Policy Centre for Inclusive Growth United Nations Development Programme, 2013. URL: <http://www.ipc-undp.org/pub/IPCWorkingPaper104.pdf>
2. Dlugopolskyi, O., Zhukovska, A. Inclusive Development as an Instrument to Overcome Economic Inequality and discrimination. *Economics – Innovative and Economics Research Journal*. 11, 1, 2023, 11-27. DOI: <https://doi.org/10.2478/eoik-2023-0016>
3. Вдовічена О.Г. Інклюзивний розвиток – сучасна парадигма стійкого економічного зростання. *Вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту. Серія «Економічні науки»*. 2018. Вип. 3. С. 17-29.

Продовження додатку С

4. Жуковська А. Інклюзивний підхід до розвитку економіки: генезис виникнення та основні положення. *Вісник Тернопільського національного економічного університету*. 2019. № 2. С. 17-33. DOI: <https://doi.org/10.35774/visnyk2019.02.007>
5. Ahmad A.H., Llewellyn D.T., Murinde V. Inclusive Financial Development. Published by Edward Elgar Publishing. 2021. 352 p.
6. Johnstone C.J. Considering Inclusive Development across Global Educational Contexts. How Critical and Progressive Movements can Inform Education. Published by Routledge. 2022. 188 p.
7. Thomas H., Hedrick-Wong Y. Inclusive Growth: The Global Challenges of Social Inequality and Financial Inclusion. Published by Emerald Publishing. 2019. 152 p.
8. Mehta R. Social Dynamics of Inclusive Development. Published by Rawat Publications. 2019. 208 p.
9. Ludwig D., Boogaard B., Macnaghten P., Leeuwis C. The Politics of Knowledge in Inclusive Development and Innovation. Published by Routledge. 292 p.
10. Sustainable Development Goals. URL: <https://www.un.org/sustainabledevelopment/>
11. European Green Deal. URL: https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/priorities-2019-2024/european-green-deal_en?prefLang=uk
12. Олешко А. А., Будякова О. Ю. Європейські знання для сталої біоекономіки в Україні: навч. посіб. Київ: КНУТД, 2024. 156 с.
13. Олешко, А. А., Ольшанська, О. В., Будякова, О. Ю., & Бебко, С. В. (2022). Напрями розвитку біоекономіки в перспективі післявоєнного відновлення України. *Проблеми інноваційно-інвестиційного розвитку. Серія: Економіка та менеджмент*. DOI: 10.33813/2224-1213.28.2022.2
14. Олешко А. А. Ендогенізація інвестиційного розвитку в контексті забезпечення економічної безпеки України. *Актуальні проблеми економіки*. 2017. № 2. С. 52-58.

Продовження додатку С

15. Підтримка України під час війни. URL: <https://www.worldbank.org/uk/country/ukraine/brief/peace>

References

1. Ranieri, R. and Ramos, R.A. (2013), “Inclusive Growth: Building up a Concept”, International Policy Centre for Inclusive Growth United Nations Development Programme, available at: <http://www.ipc-undp.org/pub/IPCWorkingPaper104.pdf> (Accessed 25 Aug 2024).
2. Dlugopolskyi, O. and Zhukovska, A. (2023), “Inclusive Development as an Instrument to Overcome Economic Inequality and discrimination”, *Economics – Innovative and Economics Research Journal*, vol. 11, no. 1, pp. 11-27. DOI: <https://doi.org/10.2478/eoik-2023-0016>
3. Vdovichena, O.H. (2018), “Inclusive development is a modern paradigm of sustainable economic growth”, *Visnyk Chernivets'koho torhovel'no-ekonomichnohoinstitutu. Seriiia «Ekonomichni nauky»*, vol. 3, pp. 17-29.
4. Zhukovs'ka, A. (2019), “An inclusive approach to economic development: genesis and key points”, *Visnyk Ternopil's'koho natsional'noho ekonomichnoho universytetu*, vol. 2, pp. 17-33. DOI: <https://doi.org/10.35774/visnyk2019.02.007>
5. Ahmad, A.N. Llewellyn, D.T. and Murinde, V. (2021), *Inclusive Financial Development*, Edward Elgar Publishing, Cheltenham, UK.
6. Johnstone, C.J. (2022), *Considering Inclusive Development across Global Educational Contexts. How Critical and Progressive Movements can Inform Education*, Routledge, London, UK.
7. Thomas, H. and Hedrick-Wong, Y. (2019), *Inclusive Growth: The Global Challenges of Social Inequality and Financial Inclusion*, Emerald Publishing, Leeds, UK.
8. Mehta, R. (2019), *Social Dynamics of Inclusive Development*, Rawat Publications, Jaipur, India.

Продовження додатку С

9. Ludwig, D. Boogaard, B. Macnaghten, P. and Leeuwis, C. (2021), *The Politics of Knowledge in Inclusive Development and Innovation*, Routledge, London, UK.
10. UN (2024), “Sustainable Development Goals”, available at: <https://www.un.org/sustainabledevelopment/> (Accessed 25 Aug 2024).
11. European Commission (2024), “European Green Deal”, available at: https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/priorities-2019-2024/european-green-deal_en?prefLang=uk (Accessed 25 Aug 2024).
12. Oleshko, A.A. and Budiakova, O. Yu. (2024), *Yevropejs'ki znannia dlia staloi bioekonomiky v Ukraini [European knowledge for a sustainable bioeconomy in Ukraine]*, KNUTD, Kyiv, Ukraine.
13. Oleshko, A.A. Ol'shans'ka, O.V. Budiakova, O. Yu. and Bebko, S.V. (2022), “Directions of bioeconomy development in the perspective of postwar recovery of Ukraine”, *Problemy innovatsijno-investytsijnoho rozvytku. Seria: Ekonomika ta menedzhment*. DOI: 10.33813/2224-1213.28.2022.2
14. Oleshko, A.A. (2017), “Endogenization of investment development in the context of ensuring the economic security of Ukraine”, *Aktual'ni problemy ekonomiky*, vol. 2, pp. 52-58.
15. World Bank (2024), “Support of Ukraine during the war”, available at: <https://www.worldbank.org/uk/country/ukraine/brief/peace> (Accessed 25 Aug 2024).

Стаття надійшла до редакції 06.09.2024 р.

